

**BYGGNADSARKEOLOGISKA
UNDERSÖKNINGAR AV NÅGRA
ÅSKÅTOR I ARJEPLOG,
LAPPLAND,
1997-1998**

Av
Lars Liedgren

**Silverbuseet
Rapport**

21

Silvermuseet
Torget
930 90 Arjeplog

Tel: 0961-61290

www.silvermuseet.arjeplog.se

© Silvermuseet

Tryck: Silvermuseet, Arjeplog 1999

Rapport Silvermuseet

ISSN 1101-2900

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	01
2	Topografisk beskrivning.....	01
3	Syfte och målsättning.....	01
4	Undersökningsmetodik.....	01
5	Undersökningsresultat.....	03
6	Sammanfattande synpunkter.....	03
7	Källor.....	04
8	Bilagor.....	04
8.1	Byggnadsarkeologisk undersökning samt rekonstruktion av åskåtan vid Suolojaure, Ståkke sameby.....	04
8.1.1	Inledning.....	04
8.1.2	Undersökning av kåtan.....	06
8.1.2.1	Undersökningsmetodik.....	06
8.1.2.2	Beskrivning före avtorvning.....	06
8.1.2.3	Beskrivning av yttertak.....	06
8.1.2.4	Näverbeläggning.....	07
8.1.2.5	Beskrivning av innertak.....	07
8.1.2.6	Beskrivning av stomme och dörr.....	08
8.1.2.7	Behandling av virke.....	08
8.1.2.8	Sammanfattning.....	09
8.1.3	Restaurering av kåtan.....	09
8.1.4	Slutord.....	10
8.1.5	Tekniska och administrativa uppgifter.....	10
8.1.6	Bilder.....	11
8.1.7	Planer och ritningar.....	25
8.2	Byggnadsarkeologisk undersökning av åskåtan vid Hällforsen, Rebraurströmmen, Ståkke sameby	
8.2.1	Inledning.....	26
8.2.2	Syfte och metod.....	26
8.2.3	Undersökning av åskåtan.....	26
8.2.4	Sammanfattning och slutsatser.....	28
8.2.5	Tekniska och administrativa uppgifter.....	28
8.2.6	Bilder.....	29
8.2.7	Planer och ritningar.....	31
8.3	Byggnadsarkeologisk undersökning av åskåtan på Lamparheden, Ståkke sameby.....	32
8.3.1	Syfte och metod.....	32
8.3.2	Beskrivning av mjölkningshage.....	32
8.3.3	Undersökning av åskåtan.....	32
8.3.4	Sammanfattning.....	35
8.3.5	Tekniska och administrativa uppgifter.....	35
8.3.6	Bilder.....	36

8.3.7	Planer och ritningar.....	38
8.4	Byggnadsarkeologisk undersökning av åskåtan vid Gardejaure, Ståkke sameby.....	39
8.4.1	Beskrivning av anläggningar i anslutning till åskåtan.....	39
8.4.2	Undersökning av åskåtan.....	39
8.4.3	Sammanfattning.....	42
8.4.4	Tekniska och administrativa uppgifter.....	42
8.4.5	Bilder.....	42
8.4.6	Planer och ritningar.....	47
8.5	Kort kommentar kring namn och platser som nämns i inskriftioner i kåtorna.....	48

1 Inledning

Åskåtor förekommer så vitt kan bedömas i SÖ delen av Arjeplog (Ståkke sameby), N delen av Arvidsjaur (Östra Kikkejaures sameby) samt i de SÖ delarna av Jokkmokk (Udtja sameby). Huruvida detta speglar den faktiska spridningen är svårbedömbart. Antydningar finns att åskåtor kan ha byggts inom ett vidare område, t ex Maskaur sameby.

De samiska åskåtorerna har uppmärksammats av Edvin Brännström (1932-36), Israel Ruong (1944) och Ernst Manker (1947, 1968). Manker gjorde flera uppmätningar av åskåtor. I Mankers bok om skogssamerna redovisas platsen för ett 15-tal åskåtor inom Udtja sameby. Åtta skall ha uppförts i början av 1900-talet, vilket nog generellt kan ses som en slutpunkt för byggnation av åskåtor. Vidare redovisas två i Arjeplog, båda från Ståkke sameby och någon från Östra Kikkejaures sameby. Vid Nordarkeologis inventeringar har även några åskåtor registrerats.

Åskåtorerna förekommer i två huvudformer: en med timrad stomme som vanliga timrade kåtor, men försedda med ås (t ex Spenningsvallen) och en där takvirket är ställt på marken eller i syll (t ex Suolojaure).

Genom de inventeringar som Silvermuseet bedrivit i Arjeplog och genom fornminnesinventeringens arbete har ett flertal nya åskåtor framkommit som ej upptagits av Manker.

Med utgångspunkt i tidigare dokumentation av åskåtor kan man konstatera att den är bristfällig. För att förbättra dokumentationsläget och för att pröva arkeologisk metodik vid dokumentationen ansökte Silvermuseet om anslag hos länsstyrelsen i Norrbotten för att undersöka ett urval av åskåtor i Arjeplog.

2 Topografisk beskrivning

De fyra åskåtor som undersökts ligger alla inom Ståkke sameby, tidigare gamla Luokta sameby. Dessa är samlade inom ett 8x5 km (N-S) st område i NÖ hörnet av Arjeplogs sn. Kåtorerna är belägna på torra backar och hedmarker i anslutning till sjöar och jokkar. I flera fall förekommer andra typer av lämningar i samband med kåtorerna såsom stall och kojgrunder.

3 Syfte och målsättning

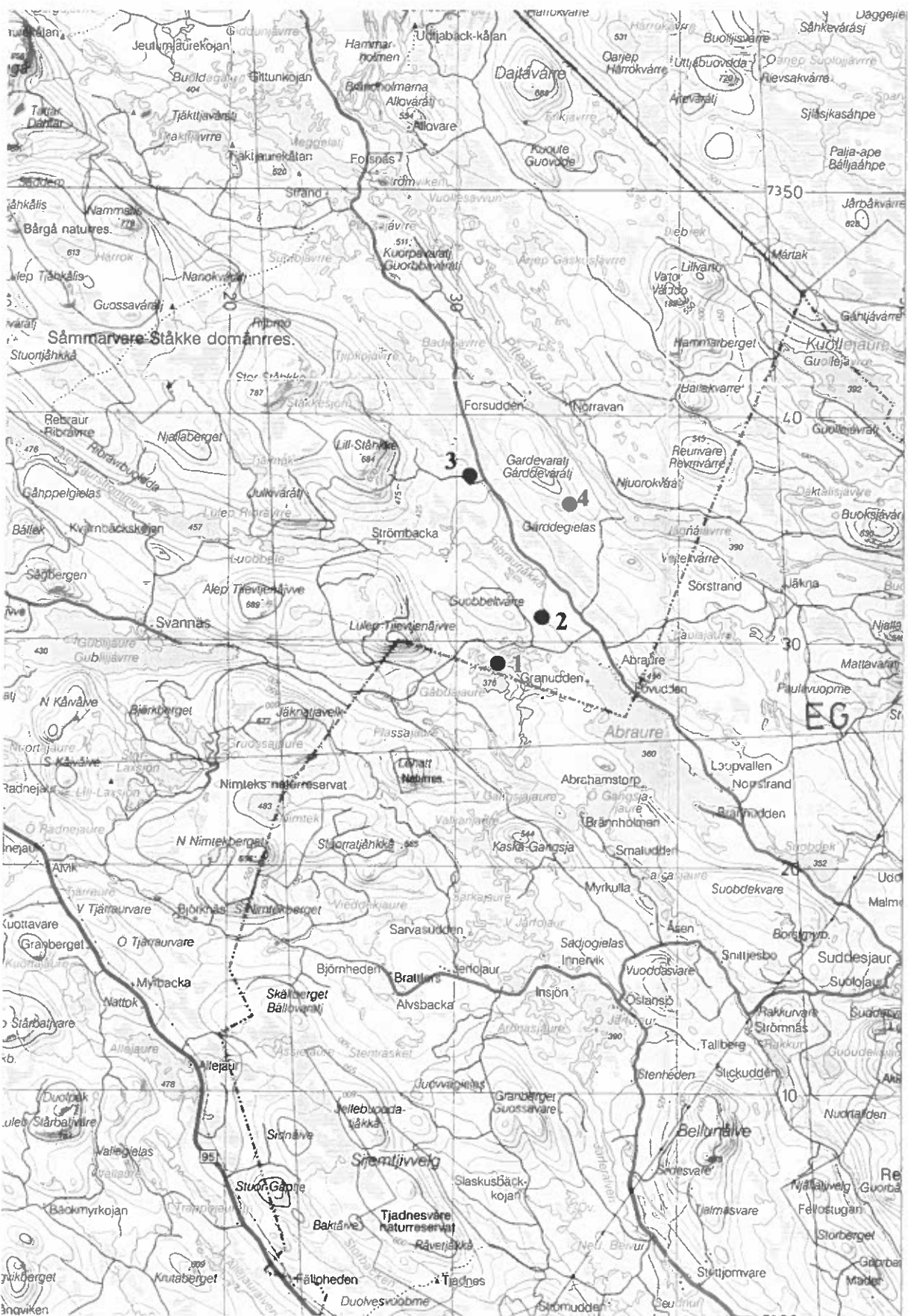
Syftet med undersökningarna har varit att öka kunskapen kring åskåtorerna och att testa metoder för byggnadsarkeologiska undersökningar. En uttalad målsättning har varit att dokumentera på ett sådant sätt att kåtorerna ska kunna rekonstrueras.

4 Undersökningsmetodik

Kåtorerna, som redovisas i nedanstående, har dokumenterats på lite olika sätt. Man kan se utgrävningarna som en process som varit ämnad att nå en lämplig nivå för dokumentation. I två fall har endast ena halvan av kåtan undersökts (för att kunna rekonstruera kåtorerna har även ådnåris bottendelar framtagits i de orörda delarna). Vid dokumentationen har en viktig del varit att ta fram information från de ruttnade delarna av virket. Vanligen har den ruttnade zonen av virket noterats på ritningen. Planritningar har i fält gjorts i skala 1:20 och detaljritningar vanligen i skala 1:10. För planritningar har två-tre parallellt lagda måttband använts.

Dokumentationen har generellt följt nedanstående schema (utom kåtan vid Rebraurälven som dokumenterats mer översiktligt då den ej plockats ned i sina beståndsdelar):

1. Översiktlig kartering av närområde kring kåtan med inläggning av ev andra lämningar. Kartering har utförts med hjälp av kompass och genom stegning.

Svarta prickar markerar plats för: 1) Suolojaurekåtan, 2) åskåtan vid Rebraurälven, 3) åskåtan på Lamparheden, 4) åskåtan vid Gardejaure. Ur Röda kartan © Lantmäteriverket, Gävle 2001. Medgivande M 2001/6547.

2. Fotografering, beskrivning och inritning i plan före avtorvning.
3. Avtorvning av beväxta kåtadelar. Planritning, fotografering och beskrivning av övertak. I vissa fall även avritning av delar, t ex ås, klykstänger delar av tak etc.
4. Borttagning av övertak, planritning på nävrets nederkant, fotografering och beskrivning.
5. Borttagning av näver samt frampreparering av rutnade delar av innertaksvirke, fotografering, beskrivning, planritning av undertak, detaljritning av alla olika delar i undertak.
6. Borttagning av undertak, plan och detaljritning av ådnåris samt sidoåsar, fotografering samt beskrivning.
7. Dokumentation av inskriptioner i kåtorna har skett genom avskrift samt genom avritning i skala 1:1 (det senare i Suolojaure).
8. Återställning av undersökt kåta. Virket har lagts tillbaka på ursprunglig plats. I ett fall har kåtan rekonstruerats (Suolojaure).

5 Undersökningsresultat

Undersökningarna av fyra åskåtor inom Ståkke sameby har visat att byggnadsarkeologisk metodik kan ge goda resultat även vid undersökning av kraftigt rutnade konstruktioner. I fallet med den av Manker dokumenterade kåtan vid Suolojaure kunde flera nya konstruktionsdetaljer noteras. Uppmätningen av det kvarvarande virket gav, tillsammans med Mankers uppmätningar, fotografier tagna av Brännström och Manker, möjlighet att göra en tillförlitlig rekonstruktion av byggnaden.

De fyra åskåtorna visar sinsemellan både på likheter och variationer. På Lamparheden var allt takvirke ställt på marken. I Suolojaure var två syllar använda för att ställa delar av takvirke samt ådnåris, här fanns även yttre mullstockar som stöd för yttertaksvirke. Även i Gardejaure var två syllar använda i ådnårissidorna, i det fallet verkar dock ådnåris ha varit ställda på marken innanför syllarna. De tre kåtorna, Suolojaure, Lamparheden och Gardejaure har all haft nävertäckning oftast med endast ett lager näver. Från detta skiljer sig kåtan vid Rebraurälven. Här saknas nävern, istället har takkonstruktionen lösts med enbart klivet virke som spikats fast. En liknande konstruktion har noterats på en annan åskåta i Arjeplog (NV om Västra Rebraur).

Inskriptionerna i kåtorna utgörs främst av initialer på de personer som utnyttjat kåtorna, ibland med datum. Ibland förekommer även kortare eller längre meddelanden, skrivna i blyerts. Generellt kan konstateras att de äldsta inskriptionerna är fint skurna medan de yngre vanligen är slarvigare utförda, ofta gjorda med penna.

6 Sammanfattande synpunkter

Byggnadsarkeologisk metodik har visat sig ge goda resultat. I regel kan en uppritning av de ingående delarna göras om kåtorna plockas ned och undersökes stegvis. Här spelar de rutnade delarna en viktig roll för att kunna erhålla en uppfattning om virkets ursprungliga dimensioner. Dokumentationen av innertaksvirke och ådnåris underlättas genom att nävret skiljer ytter- och innertak åt. Vad gäller dokumentationen, vid en arkeologisk utgrävning, torde tillvägagångssättet i Suolojaure vara en bra utgångspunkt. Här är också viktigt att ta tillvara de dateringsmöjligheter som finns genom dendrokronologi vilket inte utnyttjats i nedan undersökta kåtor. En annan viktig sak är inskriptionerna. Erfarenheterna visar att varje bit av kåtorna måste granskas annars missas lätt inskriptioner. För vår del har

dokumentationen av inskriptioner fungerat bäst när byggnadsdelarna plockats ned och inskriptionen avritats i skala 1:1.

Väsentligt är också att alla originaldelar är tillgängliga vid rekonstruktionsarbetet. Trots en utförlig dokumentation dyker alltid olika problem upp som man förbisett.

7 Källor

Brännström, E. 1932-1936. Fältarbete i nordiska museets arkiv.

Manker, E. 1968. Skogslapparna i Sverige. Acta Lapponica XVIII.

Manker, E. 1947. Åskåtan vid Suolojaure. Norrbotten 1947.

Ruong, I. 1944. Studier i lappsk kultur i Pite lappmark och angränsande områden. ULMAS 1943-44

8 Bilagor

8.1 Byggnadsarkeologisk undersökning samt rekonstruktion av åskåtan vid Suolojaure, Ståkke sameby

8.1.1 Inledning

Åskåtan vid Suolojaure, inom nuvarande Ståkke sameby (då Luokta sameby), byggdes troligen år 1876 av Lars Petter Sjulsson (även om årtalet 1875 påträffats på en bräda). Kåtan har av den anledningen även kallats "Lars Petters" kåta.

Lars Petter Sjulsson var född 1853 inom Luokta sameby och gifte sig 1878 med den två år yngre Brita Kajsa Malm. Familjen var upptecknad i Luokta fram till ca 1900 och därefter skriven i Forsudden vid Piteälven. Paret fick fem barn som enligt gängse sed fick efternamnet Larsson.

Bland de ristade eller skurna inskriptionerna kan Lars Petters namn lokaliseras på minst sju ställen. Därtill har sannolikt en del andra inskriptioner även utförts av hans hand. En inskription ger även datum till 1 juli. Enligt Manker fungerade kåtan främst som övernattningsplats sensommar och höst (1947:21). Av den övriga familjen saknas identifierbara inskriptioner (ej heller skrivna på annat sätt, t ex blyerts). Däremot förekommer andra familjemedlemmars namn i andra byggnader på andra visten. T ex har sonen Erik Mattias Larsson ett flertal inskriptioner i åskåtan vid Gardejaure, en kåta som han också kan ha byggt (se nedan). Då den, att döma av inskriptionerna, uppfördes var Erik Mattias i 20-års åldern.

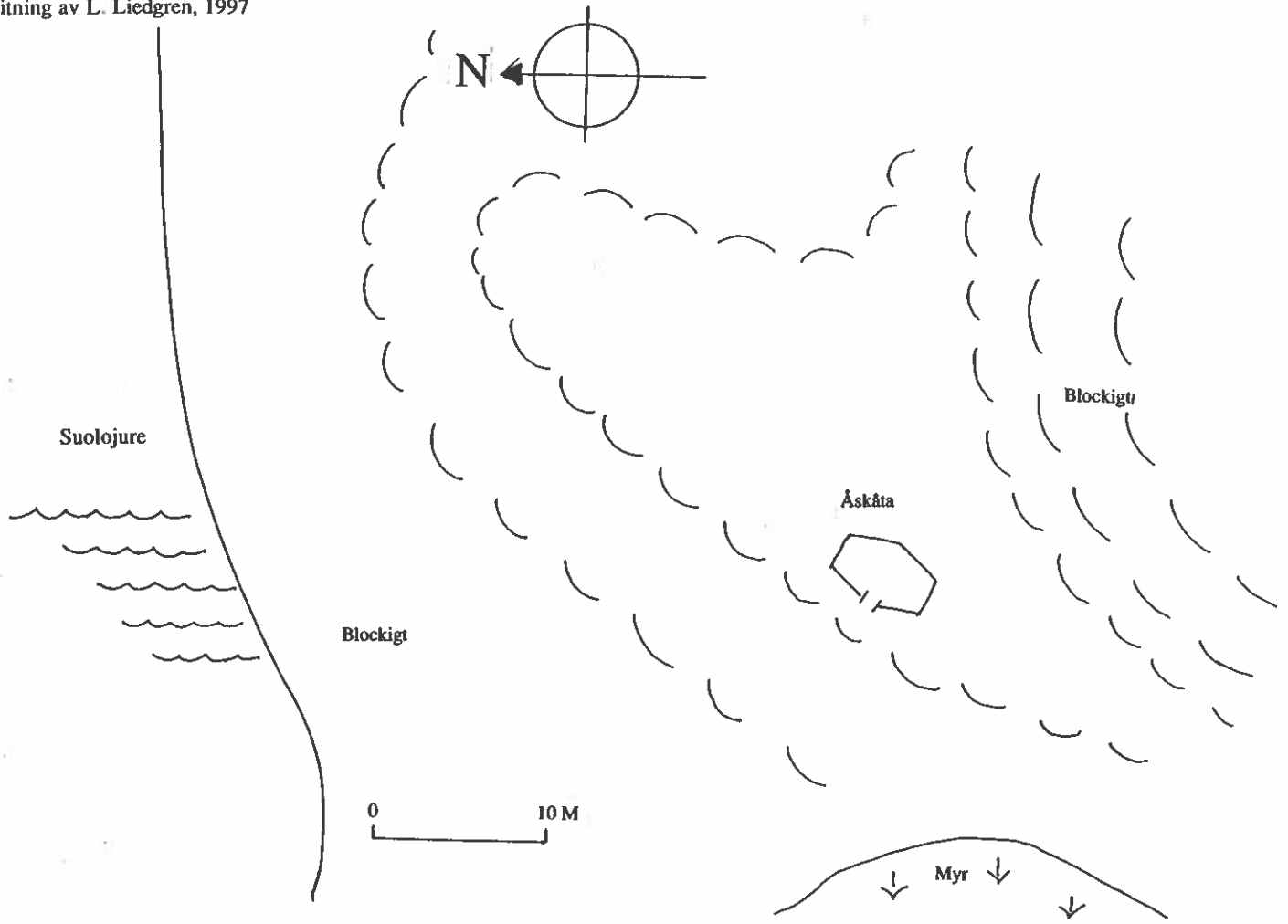
Vad gäller övriga inskriptioner finns tre som möjligen kan identifieras. En skulle kunna vara Anna (Kri)Stina Mattsdotter, född den 11/3 1857, i Arvidsjaur. Denna kvinna var gift (1879) med Mats Larsson Ståkke, född den 4/6, 1855 i Luokta. En inskription skulle också kunna syfta på denne Mats Larsson Ståkke.

Ungefär samtidigt med Lars Petter Sjulsson kom Nils Matsson Knuorre, född den 8/10 1848, med familj till Forsudden. En inskription skulle också kunna syfta på detta namn.

De med penna eller kol etc gjorda inskriptionerna i Suolojaurekåtan är ofta otydliga och svårlästa. Hilda Charlotta Lindström, från Abaur, har varit flitig med pennen och skrivit på flera platser. Den äldsta är från 1903 och den yngsta från 1913. Hon samt flera andra var här för att ta myrslätter "skära fräken" bl a 9/9 1903. Hon står också troligen för denna ej helt rätt stavade önskan: "Om jag kunde rita guld så skulle jag lägga på bängen för min ålderdom".

Åskåtan vid Suolojaure ådrog sig tidigt intresse och fotograferades av Brännström redan 1931-32. Han tog vid det tillfället en del fotografier som är värdefulla, bl a av dörren. Ernst Manker besökte platsen 1947 och gjorde en uppmätning, som han också redovisat (Manker 1947, 1968). Mankers uppmätningen gjordes således över 70 år efter det att kåtan byggts och hade då delvis förfallit, bl a var dörren fragmentarisk (se vidare nedan). Med utgångspunkt i Mankers redovisade ritningar verkar det sannolikt att han

Åskåtan vid Suolojaure, översiktskarta
Ritning av L. Liedgren, 1997

tagit en del grundläggande mått och sedan ritat upp kåtan schablonmässigt. Möjligen har någon avbildning utgångspunkt i foto, kanske de ritningar som visar utsidan.

Kåtan är belägen vid Suolojaure, ett 35-tal m från Suolojaures strand. Den är placerad på en tämligen plan avsats strax N om en mindre åssträckning. Från kåtan och mot sjön löper en liten flack åssträckning i NÖ riktning. Ett 15-tal m VSV om kåtan är en myr. Skogen är idag avverkad, kring kåtan, men på 1940-talet var här mer träd.

Kåtan har genom årens lopp utsatts för ett antal förändringar. Dörrhål har delvis förstörts genom att delar av de övre partiet av dörrfodren huggits bort så att det varit möjligt att sätta upp en ny dörr med gångjärn. Kåtan har vidare påförts torv i främst de N delarna. Plåtbitar hade även lagts på flera olika ställen där taktäckningen varit dålig. I den inre delen hade liggbås arrangerats med hjälp av stockar samt även avdelningar för tex ved. Kåtan hade också stagats upp med störor.

8.1.2 Undersökning av kåtan

8.1.2.1 Undersökningsmetodik

Undersökning följde mall som ovan redogjorts för. Hela innertaket samt ådnåris transporterades sedan till Arjeplog där kompletterande uppmätningar och dokumentation skett. Detta gäller tex uppteckning av inskriptioner på innertak som avkalkerats från brädorna. Likaså har uppmätning av yxhugg gjorts samt studier av vilka delar av stocken som använts till kåtan. Under hand har också Mankers och Brännströms fotografier införskaffats vilka belyst vissa detaljer.

8.1.2.2 Beskrivning före avtorvning

Kåtan ritades i plan före avtorvning, den var sexkantig, ca 5,6x4 m st (NNÖ-SSV), Manker anger 5,5x4 m. Kåtan har varit uppbyggd kring en ås varav en bit låg Ö om kåtan (uppenbarligen utlyft). Enligt Manker har åsen varit 5,53 m l och 0,16-0,2 m i diam. Den ÖSÖ delen av åsen, som påträffades 1997, hade kvar urtaget för fastsättning i rotstolpen. Den har tidigare redovisats av Manker men redovisas även här (se ritning). Rotstolpen som burit åsen i ÖSÖ hade 1997 fallit in i kåtan. Även här var uthuggningen i toppen kvar (se ritning). Åshöjden vid rotstolpen anges av Manker till 1,62 m (bör vara underkant?). Åsen har i VNV, enligt Manker, burits av två saxformigt ställda stänger, den ena med klyka den andra med klykformigt urtag. Av dessa stänger påträffades inga spår 1997. Brännströms fotografier visar att den andra änden av åsen har burits av två klykstänger när han besökte platsen något årtionde tidigare. Uppenbarligen är den av Manker redovisade uppsättningen ej original. Förklaringen finns i Brännströms dokumentation. När han kom dit var klykstången i söder förstärkt med ytterligare en. Bilderna visar också att man troligen förstärkte även den norra klykstången vid besöket. I detta fall inte med en klykstång utan en stock med bilade sidor och med ett urtag i övre delen. Sannolikt är det den versionen som visas av Manker, dvs två stänger, dels det nya stöd som fanns när Brännström kom samt det stöd som troligen sattes dit vid hans besök. Enligt Manker var avståndet mellan rotstolpen och klykstänger 4,7 m. Höjden för åsen vid klykstängerna anges av Manker till 1,41 m. Denna höjd bör innebära att åsen sjunkit ihop ett 20-tal cm redan 1947. Detta förhållande kommenteras även av Manker.

8.1.2.3 Beskrivning av yttertak

Den påförda torven och mossbildningen togs bort från NNÖ sidan. Här var rikligt med torv. Under torven, NNÖ om takslutet, framkom en ca 2,4 m l och 0,2-0,23 m br, kraftigt förmultnad stock. Övertaket slutade omedelbart innanför denna stock. Av yttertaket i detta parti var sex delvis bevarade stockar, 0,17-0,25 m br. I samband med mullstockens ÖSÖ del var två stenar 0,1-0,25 m st. I ÖSÖ sidan var också rikligt med påförd torv. Inga rester efter takvirke påträffades förutom spår av nederdelarna av tre brädor/stockar. I den SÖ sidan var också tämligen rikligt med påförd torv. Här fanns rester efter åtta takbrädor/halvklovor vars bottenpartier var helt rutnade efter 0,25-

0,4 m l partier. Halvklovorna/brädorna var 0,15-0,27 m br. I den SSV sidan var torv påförd främst i nedre partiet av taket. Fem halvklovor/brädor kunde urskiljas, 2,17-2,51 m l och 0,17-0,22 m br. I anslutning till takslutet var fyra stenar, 0,3-0,6 m st. Längst i SÖ var också rester efter en mullstock som legat parallellt med åsens riktning. Även här fanns fyra stenar 0,3-0,6 m st. Den V takdelen, dvs S om ingången, hade påförd torv längst ned samt ställvis i partier längre upp. Övertaksvirke var endast fragmentariskt bevarat. Åtminstone fem stockar/brädor kunde urskiljas, 0,13-0,3 m br. Utanför kåtan, mot V, var rester efter en stock ca 0,4 m från takslutet, möjligen har den samband med kåtakonstruktionen. Takdelen N om ingången hade även den spår av påförd torv i det nedersta partiet. Åtminstone åtta brädor/stockar kunde identifieras, 0,17-0,23 m br. Här var även en mindre, 0,25 m st sten lagd på en av takvedsstockarna.

När takveden togs bort, för att frilägga nävret, framkom följande: För det första framträdde stockarna i NNÖ och SSV nu tydligare och det framkom även mer stenar i samband med dem. Den i SSV var mycket fragmentarisk och ca 2,05 m l, den NNÖ 2,4 m l. Vid borttagande av takveden i SSV visade det sig att det fanns åtminstone två lager övertak. Det understa föreföll att bestå av troligen kluvna brädor/stockar. Vid något tillfälle har ett nytt lager påförts. Vid detta tillfälle har också en sidoås lagts vid reppenhål och de nya brädorna har fått vila på denna. De påträffade stockdelarna i NNÖ och SSV borttogs varvid totalt sju stenar påträffades i NNÖ och fem stenar i SSV. Av allt att döma har stenarna lagts på plats för att fungera som ett underlag för stockarna.

8.1.2.4 Näverbeläggning

Nävret var lagt i princip i ett lager med 0,1-0,15 m överlappning i bitar som varierade mellan 0,30x0,2-0,70x0,50 m storlek. Nävertäckningen var lagd av påfallande varierande storlekar. Nävrets nedersta kant täckte allt virke från den inre konstruktionen.

8.1.2.5 Beskrivning av innertak

När nävret togs bort samt syllarna i NNÖ och SSV, framträdde den inre konstruktionen. I NNÖ bestod innertaket av fyra kluvna takbrädor. Brädorna var 0,25-0,3 m br. Brädorna var nedsatta i ett spår i en syll. Den SSV sidan var gjord på motsvarande sätt, men här fanns fem takbrädor, 0,15-0,23 m br.

Den Ö takdelen, N om åsen, bestod av nio kluvna innertaksbrädor i avtrappande längder, 0,6-2,2 m l. Brädorna, som var 0,15-0,25 m br och 0,03-0,08 m tj, var täljda i översta partiet för att passa till kåtans lutning. En av brädorna, längst i N var helt rutten och de övriga var ruttna intill 0,7 m längd i nederdelen. Omedelbart N om brädan med urtag för åsen var en stång av björk med två klykor för upphängning (nr 23).

Den S takdelen, på samma sida av kåtan, bestod av 10 innertaksbrädor av kluvet virke, 0,57-2,17 m l, 0,11-0,27 m br och 0,04-0,07 m tj. Brädorna var i avtrappande storlekar med snedtäljd avlutning uppåt för att passa till kåtans lutning. Längst i N var brädan med urtag för ås. Urtaget började 1,95 m ovan brädans nedersta parti. Samtliga brädor var ruttnade i bottenpartiet, 0,25-0,7 m upp efter brädorna. Omedelbart S om brädan med urtag för ås var en delvis tillyxad björkstång med tre klykor (nr 25).

Innertaksbrädor N om ingång var av nio kluvna brädor (inklusive dörrfoder), 0,55-2,15 m l, 0,11-0,33 m br och 0,04-0,07 m tj. Brädorna var av avtrappande längder och täljda med yxa i översta partiet. Vad gäller dörrfodret hade delar täljts bort, bl a hade de hål som redovisas av Manker tagits bort. Brädorna var relativt lite ruttnade i de nedre delarna, endast intill 0,15 m upp efter brädorna. Urtaget för åsen började 1,85 m ovan dörrfodrets nedersta parti. Taket S om ingång bestod av åtta kluvna brädor i avtrappande längder, 0,68-2,17 m l, 0,18-0,35 m br och 0,04-0,07 m tj. Det nedersta partierna var ruttnade intill en längd av 0,25 m. Liksom i N var delar av dörrfodret borthugget. Hålet för åsen började på denna bräda 1,9 m ovan brädans nedersta parti. Märkvärdigt nog var brädan omedelbart S om dörrfodret bearbetad. Dels var uthuggningar i det översta partiet samt ett hål som tagits upp med yxa. Möjligen har brädan varit tänkt att bli ett dörrfoder men som av någon anledning ej blivit bra och istället använts på detta sätt.

8.1.2.6 Beskrivning av stomme och dörr

Den bärande konstruktionen i kåtan bestod av två ådnårs-par av 2,88-3,0 m l, 0,14-0,16 m br och 0,07-0,08 m tj, av halvkluvna stockar. Virket var delvis yxat längs sidorna och lagt med den rundade sidan uppåt. Dessutom fanns ytterligare en halvkluvna stock, av samma dimensioner men med barken kvar, V om, och på vardera sida om, det V ådnårsparet. Den vettigaste förklaringen, till att de sistnämnda kluvna stockar satts in, är att byggaren velat öka taklängden vid åsen utan att öka reppe-hålets längd.

Ådnårs var liksom övriga takbrädor nedsatta i spår i två syllstockar. Syllstockarna var ca 2-2,15 m l och 0,2-0,3 m breda, kraftigt förmultnade. Ruttningsgraden gjorde det omöjligt att avgöra om man använt en halvkluvna, kvarts eller hel stock. Avståndet mellan ådnårs var vid dokumentationstillfället i N, 1,5 m och i S, 1,2 m. Här uppger Manker 1,6 m. Uppenbarligen har ådnårs i de nedersta partiet tryckts mot varandra av takets sidokrafter efter Mankers dokumentation.

Från början bör ådnårs ha varit försänkta i ytterkanterna av syllarna något djupare än annat innertaksvirke, för att hindra en förskjutning. En granskning av de ruttnade ytterkanterna av syllstockarna visade att det fanns tydliga spår efter ruttnat ådnårsvirke. På ett ställe i den N syllstockens V del var också en antydning till en sådan försänkning.

Upp mot övre delen, på den N och S sidan av åsen, har en sidoås försänkts ned i ådnårs. I N var sidoåsen 1,05 m l, intill 0,14 m br och 0,07 m tj med den kluvna sidan vänd uppåt. Även i sidoåsen var intill 0,04 m dj urtag. Avståndet mellan urtagen på sidoåsen var 0,79 m i N.

Sidoåsen i S var 0,96 m l intill 0,13 m br och 0,06 m tj med den kluvna sidan vänd uppåt. Avståndet mellan urtagen på sidoåsen var 0,76 m. Urtagen var intill 0,03 m dj. Således varierade avståndet mellan ådnårs vid sidoåsarna något.

På de inre kanterna av ådnårs var flera hål upptagna varav några med kvarvarande sentråd. Hålen har sannolikt varit avsedda för att hänga upp klenare tvärsålar för torkning av kläder alternativt upphängning av raggas (sovtält).

Samtliga bitar från den inre konstruktionen märktes med ett påspikat nummer, löpande. På planen fick motsvarande konstruktionsdetalj nummer.

När innertaket märktes och plockats ned framgick att det fanns tre inhuggningar på övre delen av den NNÖ syllstockens insida. Urtagen var V-formade och anbringade 0,35-0,4 m från varandra. Den Ö delen av syllen var helt nedruttnad av den anledningen gick det ej att se om det funnits fler hack.

Angående dörrhålet anges det av Manker till 0,95 m höjd. Uppmätningarna 1997 visar att dörrhålet varit ca 0,6 m br i bottenplan. Höjden på dörrhål går ej att avgöra då dessa delar är borthuggna. Sannolikt har dock dörrhålet varit högre från början än det Manker anger, troligen 1,0-1,05 m h (detta påpekas även av Manker).

Manker nämner dörren, som 1947 var i dåligt skick: "Dörren låg sönderslagen på marken men hade utgjorts av en hopnarad brädlem av mot öppningen svarande form och med spår av att den varit upphängd i åsen" (Manker 1968:88).

Brännström, som var här 1932, fotograferade som ovan nämnts kåtan och på en av bilderna syns dörren. Med utgångspunkt i Mankers beskrivning och Brännströms foto kan följande sägas om dörren. Den har bestått av tre, troligen bilade brädor, brädorna har varit tunna. Brädorna har narats fast mot två tvärsålar som har suttit på utsidan. Dörren har haft en form som liknar dörrhålets men har uppenbarligen varit tvärt avkapad längst upp (se rekonstruktionsritning). På fotot syns också två mindre hål som kan tolkas som hål för upphängning.

8.1.2.7 Behandling av virke

Vad gäller själva behandlingen av virket kan viss information utvinnas. Inga spår efter kilmärken påträffades. Dock kan konstateras att träkilning inte ger några märkbara spår. Det grövsta virket når ca 0,35 m i diam och det klenast ned mot 0,12 m. Det grövre virket har troligen kluvits med sidkilning från båda hållen. Det grövsta kan ha kluvits i upp till åtta brädor ur en stock. Klyvning av stockar med sidkilning är enkel om stocken är rätvedig. Stockar som endast delats i mitten, har troligen kluvits genom förhuggning och

kilning från en sida. Kilning från en sida har sin fördel i att det är lättare att klyva stockar som ej är rätvediga med sådan teknik.

Brädorna har efter klyvning endast delvis justerats. En granskning av de bevarade yxhuggen, på innertaksbrädorna, visar att sannolikt har endast en yxa använts, en bilyxa. Egglängden verkar ha legat kring 0,17 m.

Vad gäller virket är det så vitt man kan bedöma av tall. Till innertak har främst de inre delarna av stockarna använts. Av 34 mätbara bitar har 24 vänts med kärnsida utåt. Av alla kluvna brädor kunde endast 12 uppvisa spår av den innersta kärnan. Av det kluvna virket till innertaket var ett fåtal brädor från de yttre delarna av stocken. Huvudparten av stockarnas ytterved måste ha använts till annat, en del troligen till yttertak.

8.1.2.8 Sammanfattning

Dokumentationen av Suolojaure-kåtan, 1997, har kunnat tillföra en del ny kunskap. Manker anger interiörmått till 4,3x3,4 m. De rätta måtten är något längre 4,5x3,58 m (det längre måtten är tagna mellan syllstockarna). Mankers uppritning visar att ådnåris varit insatta i spår på syll men att innertaksvirket stått på marken (Manker 1968:182, fig 11). Vidare har Manker ej noterat de yttre syllstockarna för yttertaket i NNÖ och SSV. Manker har ej heller noterat de två halvklovorna på vardera sidan av åsen, V om ådnåris.

Suolojaurekåtan har enligt Manker utnyttjats av Sjulsson och hans familj under sensommaren och hösten då han fiskade. I en senare fas har kåtan använts för andra ändamål, ett är myrslätter av fastboende i området. Detta framgår av inskriptionerna.

8.1.3 Restaurering av kåtan

De kvarvarande och uppmärkta resterna av innertak togs till industrilokal i Arjeplog under vintern med hjälp av snöskoter samt biltransport. Här genomfördes större delen av rekonstruktionen av kåtan under vintern 1997-98.

Vid arbetet med kåtan användes endast traditionella redskap som huggyxa, bilyxa, kniv samt träkilar. Allt virke till kåtan klövs med träkilar. Grövre virke med kilning från båda sidorna. Virke som ej var rätvedigt kilades från en sida (upp till dimensioner till 0,2-0,25 m. Utgångspunkt för rekonstruktionen har varit att nå så nära originalet som möjligt samt att återanvända gammalt virke.

Av det gamla virket till kåtan kunde endast en ringa del återanvändas då det var för ruttet. Gammalt virke kunde främst användas i innertaket ut mot kanterna av kåtan. De återanvända brädorna har markerats på plan. De inskriptioner som gick bort när gamla brädor kapades (med såg) tillvaratogs i den mån det var möjligt. Av inskriptionerna gjordes ett antal flarar som hängdes upp i kåtan. En del virke som ej kunde återanvändas sparades tills vidare på Silvermuseet. Gäller bl a ådnåris.

Kåtan sattes, i alla delar utom näver, upp inomhus. Virket kapades i längder så att justermån skulle finnas för slutmontering.

Virket transporterades på plats i mitten av april månad, med skoter. Slutmontering gjordes 15-18/6, 1998.

Kåtagolvet avstädades från bråte, dvs sentida skräp, båsindelningar samt gammalt granris. Vid städning av golvytan skrapades golvet med skärslev. Här framkom blekjord och sotfärgad jord överallt utom i S där blekjorden föreföll bortgrävd vid anläggningen av kåtan. Härden rensades likaså. Den var välbevarad och endast tre nya stenar fogades till stenskoningen. Efter en av stenarna var ett tydligt hål i marken.

Uppresningen inleddes med uppsättning av stolpen som åsen skulle vila på. Platsen för den gamla rotstolpen lokaliserades och mittpunkten för den markerades med fyra koordinatpinnar. Ett ca 1 m dj och 0,6 m br hål grävdes. Nästan bara sand fanns hela vägen. Det parti av stolpen som skulle vara under jord avbarkades, kolades och tjärades. Stolphålet stensattes i botten ock stolpen fixerades med stenar ända upp till torvytan. När stolpen var på plats höggs ett V-format urtag upp för åsen. På åsen, som barkats, gjordes ett urtag som passade till stolpens urtag. Åsen lades på plats och stöddes i den V delen av två barkade klykstänger med stenar under bottenpartierna. Klykstängerna sattes på liknande avstånd från varandra som på Mankers ritning. Angående klykstängerna valdes här att ta det äldsta alternativet i enlighet med Brännströms foto från 1932.

Den exakta utsträckningen av innersyllarna markerades och det rutnade virket efter dem togs bort. De nya syllarna sattes på plats. De nya har gjorts av en större stock som kluvits i fyra delar, där en fjärdedel fått utgöra syll. Syllarna bilades och ett spår för innertaksbrädor högs ut samt V-formade uthuggningar gjordes på insidan av spåret på båda syllarna (här antas att sådana funnits längs hela syllen). De tjärades på undersidan och näver lades under syllarna (avvikelse från orginalkonstruktion för att öka hållbarheten). Den rundade yttersidan av veden sattes utåt. Ådnåris och de extra paret halvkluvna stockarna i V sattes på plats. För att fästa ådnåris i Ö och de halvkluvna stockarna i V gjordes en uthuggning i ändpartierna av syllarna.

Sidoåsarna sattes fast, en ny samt en gammal. Den senare, i N, narades då urtaget på undersidan blivit dåligt. I nästa moment gjordes hål i kanterna av ådnåris insidor med kniv, lika de gamla hålen. Alla hål försågs med öglor av senor varav en flätades.

Innertaksvirke sattes nu fast med start i ådnårisidorna. Virket högs till så att det anpassades mot takets lutning. I N gjordes virket något längre än originalet (ca 0,1 m). Ådnåris tjärades. Övrigt innertaksvirke tjärades i bottenpartiet samt dåliga delar av gammalt innertaksvirke tjärades (endast utsida). Näver lades under varje bräda (avsteg från äldre konstruktion). Ö om härden insattes två björkslanor med fyra resp två kvistar kvar, vända inåt kåtan (det har ej varit möjligt att hitta exakt lika som tidigare).

Dörrfoder restes mot ås och de båda delarna bands ihop med hjälp av två vridna vidjor (björk). Dörr (gjord lika som tidigare med efter foto av Brännström) hängdes upp med hjälp av rep av ogarvat skinn (upphängning efter förlaga på foto av Callerberg). Dörr hängdes ca 0,1 m ovan mark. Dörr gick att antingen lägga upp på yttertak eller att fästas öppen vid en av klykstängerna. Lös tröskel inpassades som täckte mellanrummet mellan mark och underdel av dörr.

De två mullstockarna gjordes av en halvkluvna grövre tall. Mullstockarna sattes med kluden sida nedåt på befintliga stenar. I S gjordes endast smärre justering, i N fick ytterligare några stenar insättas.

Vid näverläggning gjordes en sida i taget. Näver längst ned lades på utsidan av det näver som lagts under syllar och innertaksbrädor. Nävret var av ryskt ursprung och av från större träd än originalet. Det gamla har med stor sannolikhet tagits i området S om kåtan där det växer gott om björk och där nävertäkt fortfarande sker. Nävret lades något tätare än tidigare för att undvika läckage.

Yttervirke utgjordes främst av kluden obarkad tall av varierande dimensioner. I ådnårisidorna utgjordes yttertaksvirke, enligt förlaga, av tjockare kluvna brädor. Yttervirket ställdes direkt på marken för att det skulle stå stadigt. Yttervirkets övre kant tillhögs så att de stack upp i varierande grad (lika förlaga på foto av Brännström).

Kåtan utrustades med fem upphängningspinnar anpassade till sentradsöglorna och en klen bjälke (efter förlaga från åskåtan vid Lamparheden) för upphängning av kokärl samt ytterligare några pinnar. På golv lades ej något granis.

Draget i kåtan provades med eldning. Av detta framgick att röken fördes ut på ett mycket bra sätt. Ätminstone vid rådande väderlek sytes ej något ytterligare draghål än springor i dörröppningen behövas. Kåtan blev vid eldning snabbt varm.

8.1.4 Slutord

Kåtan försågs på försommaren 1999 med björkris på golvet. Över reppehålet lades också ett skydd bestående av en bred kluden plank som täckte hela hålet.

8.1.5 Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut: dnr 222-4851-95.

Utförandetid och tidsåtgång: Arbetet med Suolojaurekåtan har sträckt sig från hösten 1997 till försommaren 1999 då det sista gjordes. I nedanstående följer en sammanställning:

1997

Byggnadsarkeologisk undersökning och uppmärkning av kåtan av L. Liedgren och S.-D. Hedman, 6 arbetsdagar.

Hämtning av kåtan med skoter och bil, L. Liedgren, S.-E. Elveback samt J. Hägg, 3 arbetsdagar.

Dokumentation inomhus av inskriptioner, L. Liedgren och J. Hägg 1,5 arbetsdagar

Arbete med rekonstruktion, L. Liedgren, S.-E. Elveback, J. Hägg, 2 arbetsdagar.

1998

Rekonstruktionsarbete samt viss dokumentation 19 arbetsdagar, L. Liedgren, S.-E. Elveback samt J. Hägg.

Transport av kåtan vårvinter till Suolojaure, L. Liedgren, S.-E. Elveback, 2 arbetsdagar.

Montering av kåta på plats i Suolojaure, försommar, S.-E. Elveback, Lars Liedgren, 10 arbetsdagar.

1999

Risning av kåtan samt justeringsarbeten, 2 arbetsdagar.

Sammanfattning fältarbete

Således omsluter hela arbetsinsatsen ca 45 arbetsdagar med dokumentation och rekonstruktion varav ca 20% av tiden åtgått till dokumentation.

Rapportarbete

10 arbetsdagar rapport.

Finansiering: Arbetet har bekostats via byggnadsvårdsmedel från länsstyrelsen.

Personal: Antikvarie Lars Liedgren, amanuens S.-D. Hedman, byggnadstekniker Sven-Erik Elveback, samt praktikanterna Johan Hägg och Anders Johansson.

Analyser: inga.

Prover: en del av virket från kåtan har sparats och förvaras på Silvermuseet.

8.1.6 Bilder

Bild 1 Suolojaurekåtan, 1932, foto av E. Brännström, från NNÖ (Arkiv, Sofi, dialektenheten, folkminnesenheten, Uppsala).

Bild 2 Suolojaurekåtan, 1932, foto av E. Brännström, från VSV. Lägga märke till dörren (visar insida av dörr) som var i sämre skick när Manker var här 1947 (Arkiv, Sofi, dialektenheten, folkminnesenheten, Uppsala).

Bild 3 Suolojaurekåtan, ingångssida i befintligt skick. Foto 1997 av L. Liedgren, fr VNV.

Bild 4 Suolojaurekåtan, baksida i befintligt skick. Foto 1997 av L. Liedgren, fr SÖ.

Bild 5 Suolojaurekåtan efter avtorvning av frontsida. Foto 1997 av L. Liedgren, fr VNV.

Bild 6 Suolojaurekåtan, näver i den SSV sidan. Foto 1997 av L. Liedgren, fr SSV.

Bild 7 Suolojarekåtan, nävertäckning och yttre syll i NNÖ sidan. Foto 1997 av L. Liedgren, fr NNÖ.

Bild 8 Suolojare, innertak med syll i SSV. Foto 1997 av L. Liedgren, fr SSV.

Bild 9 Suolojaure, innertak med syll i NNÖ. Foto 1997 av L. Liedgren, fr NNÖ.

Bild 10 Suolojaure, innertakslut med syll i NNÖ. Foto 1997 av L. Liedgren, fr ÖSÖ.

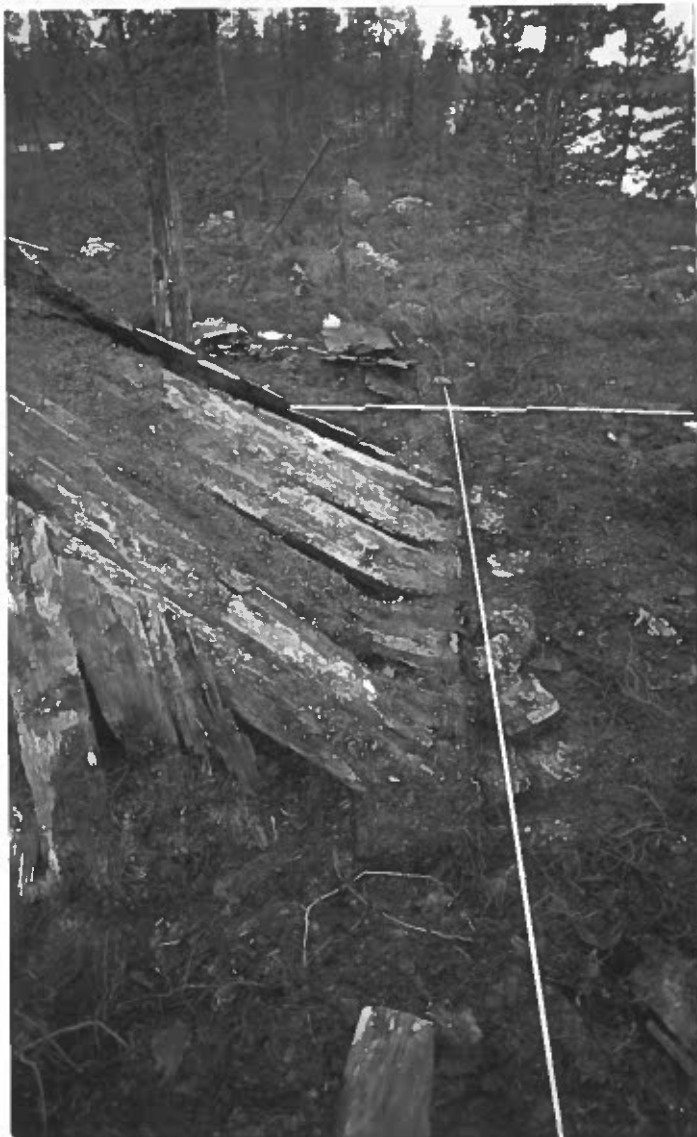

Bild 11 Suolojaure, ådnåris i ÖNÖ. Foto 1997 av L. Liedgren, fr ÖNÖ.

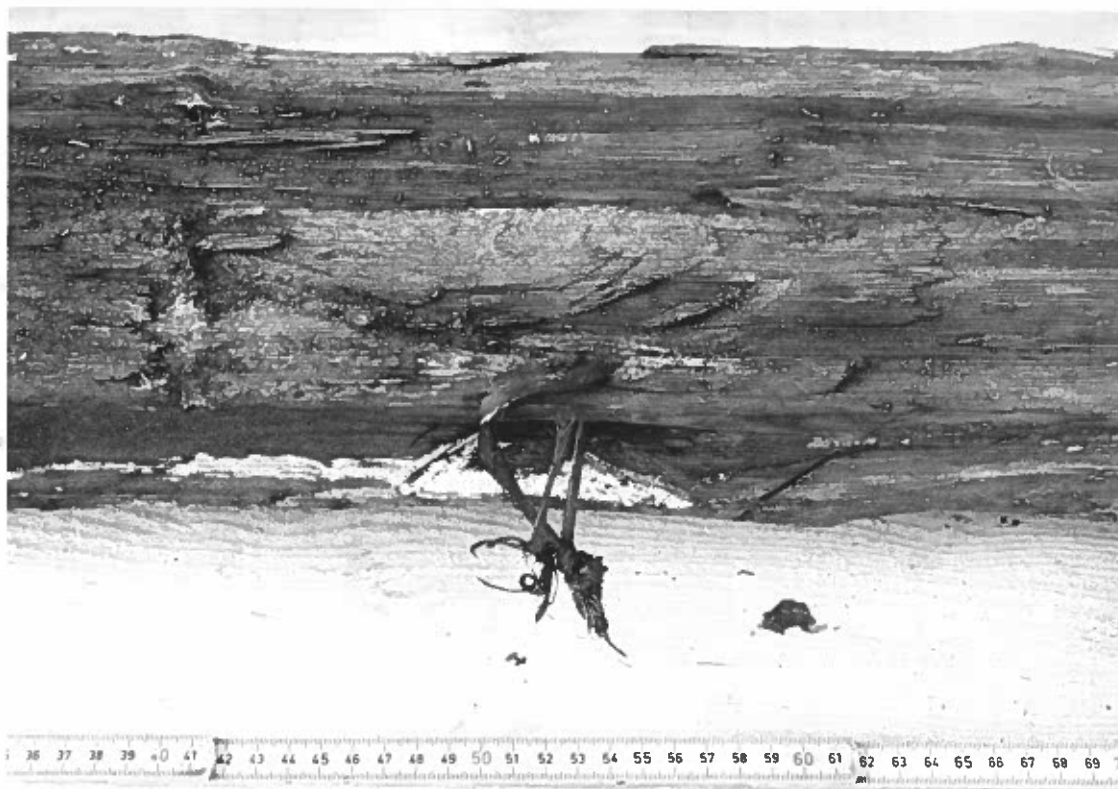

Bild 12 Suolojaurekåtan, urtag i ådnåris med kvarhängande sentråd. Foto 1998 av L. Liedgren.

Bild 13 Suolojaurekåtan, ostädad golvyta, fr V. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 14 Suolojaurekåtan, avstädad golvyta med utlagda innersyllar samt grävning av hål för åsbärande stolpe. Foto av L. Liedgren, 1998.

Bild 15 Suolojarekåtan, kolning och tjärning av nederdel av åsbärande stolpe. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 16 Suolojarekåtan, fastsättning av åsbärande stolpe, fr SV. Foto av L. Liedgren 1998.

Bild 17 Suolojaurekåtan, huggning av V-format urtag i åsbärande stolpe. Foto av L. Liedgren, 1998.

Bild 18 Suolojaurekåtan, ås åsbärande stolpe samt klykstänger uppsatta. Vid härden är provisoriska stöd. Foto av L. Liedgren 1998.

Bild 19 Suolojaurekåtan, montering av dörrhålsbrädor med hjälp av vridna vidjor av björk. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 20 Suolojaurekåtan, Stomme till åskåtan uppsatt, fr NNV. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 21 Suolojaurekåtan, uppmontering av innertak, fr Ö. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 22 Suolojaurekåtan, uppmontering av näver samt yttertaksved. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 23 Suolojaurekåtan, det färdiga resultatet, fr SV. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 24 Suolojaurekåtan, ansvariga byggare, S.-E. Elveback samt L. Liedgren. Foto I. Bergman, 1998.

Bild 25 Suolojaurekåtan, gammal barktäkt på torrfura på ås ovanför kåtan. På bild är Magdalena Sundström, Silvermuseet. Foto L. Liedgren, 1998.

Bild 26 Suolojaurekåtan i vinterskrud. Foto L. Liedgren, 1999.

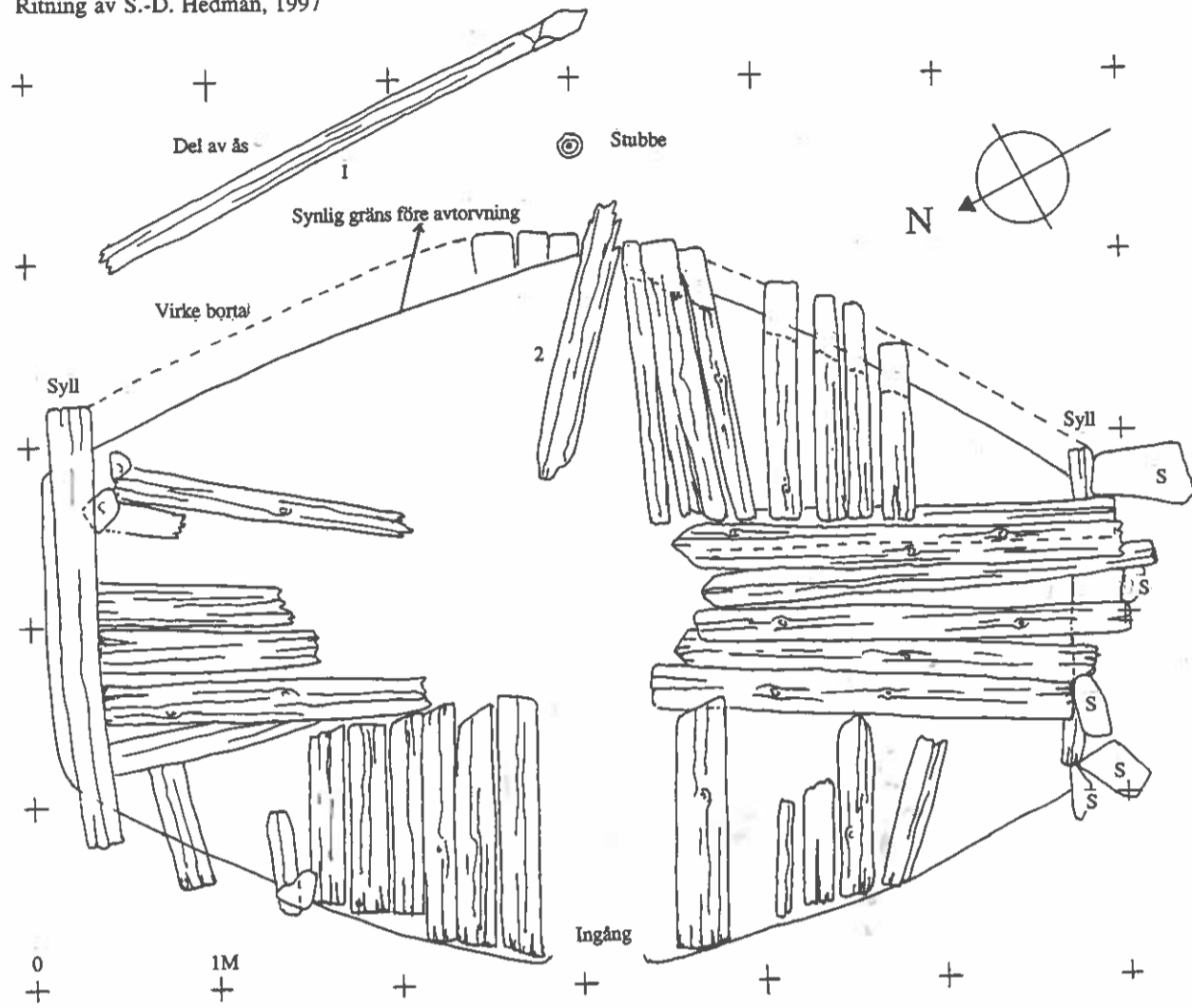

Bild 27 Suolojarekåtan, snö som täppt till reppehållet. Foto L. Liedgren, 1999.

8.1.7 Planer och ritningar

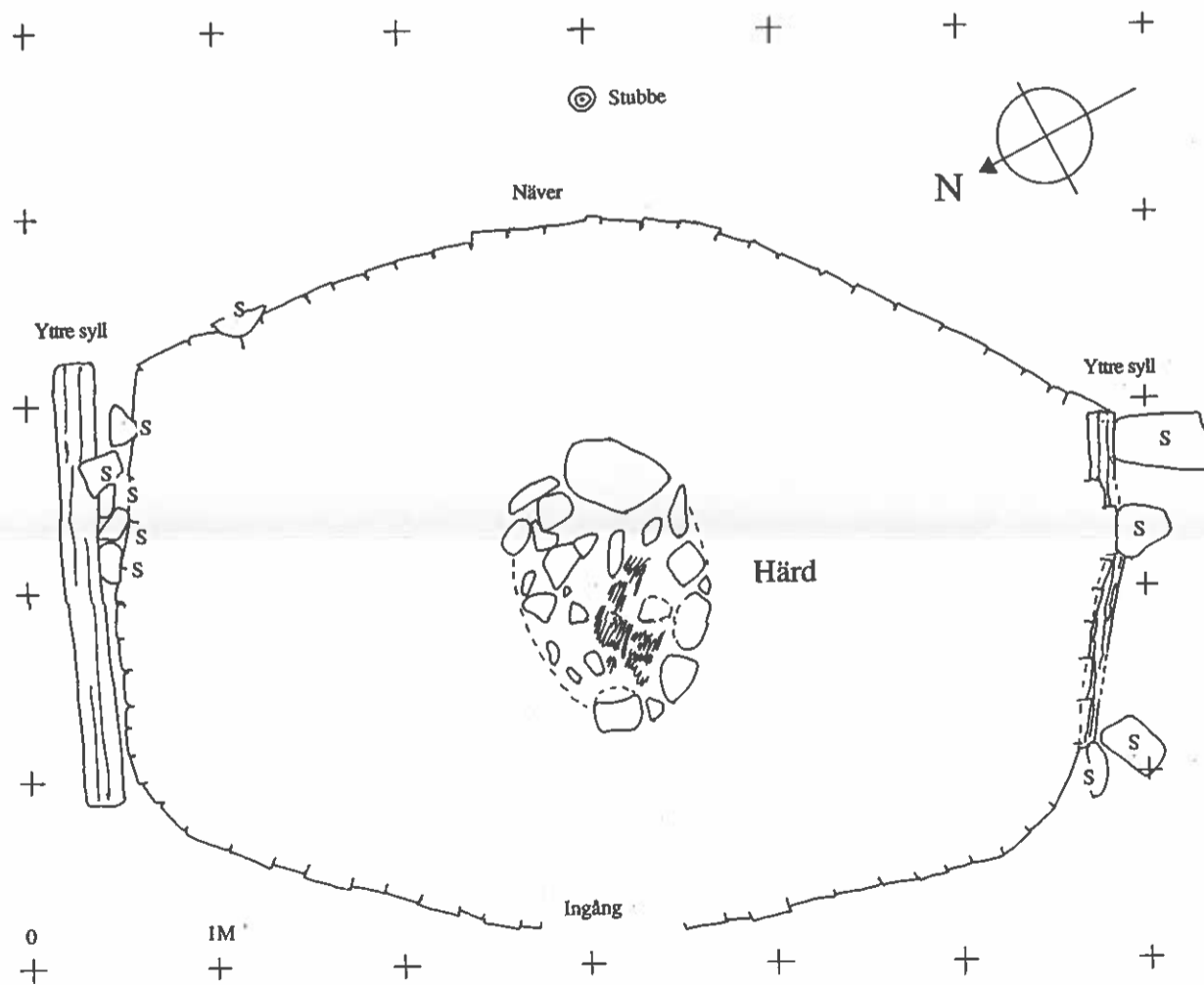
Åskåtan vid Suolojaure, övertak och begränsning av kåtan före avtorvning i plan

Ritning av S.-D. Hedman, 1997

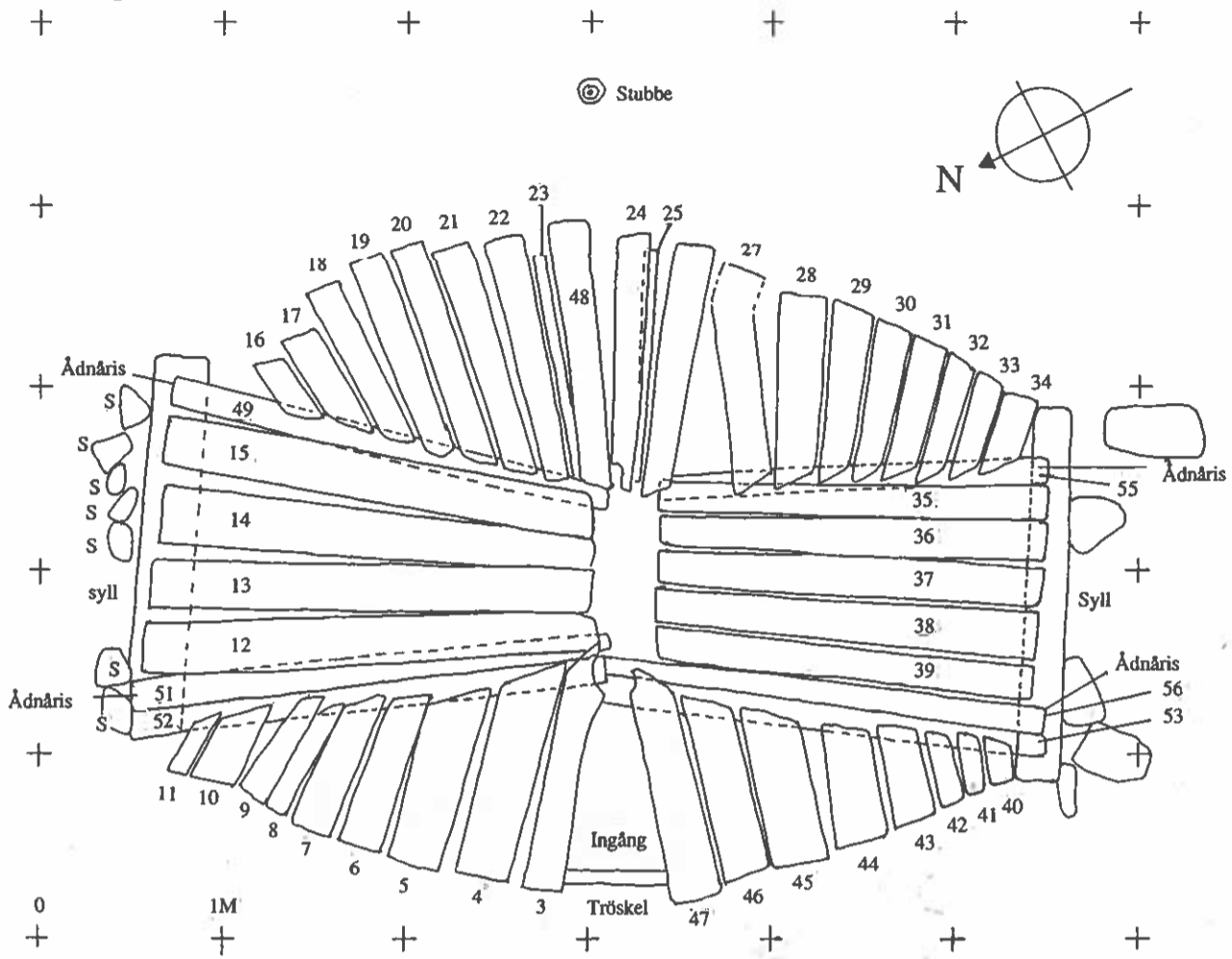
Åskåtan vid Suolojaure, nedre begränsning av näverläggning i plan

Ritning av S.-D. Hedman, 1997

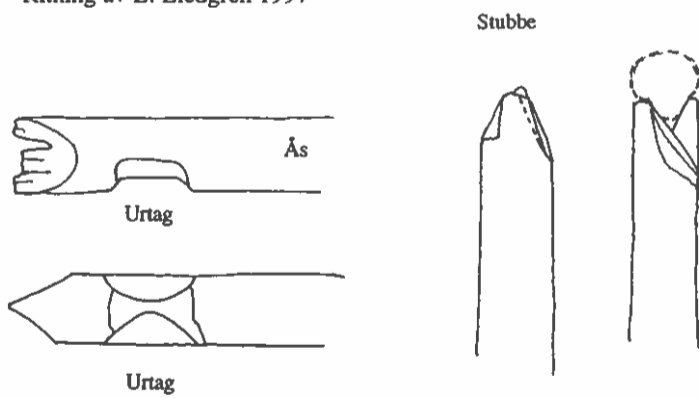
Åskåtan vid Suolojaure, innertak i plan

Ritning av S.-D. Hedman, 1997

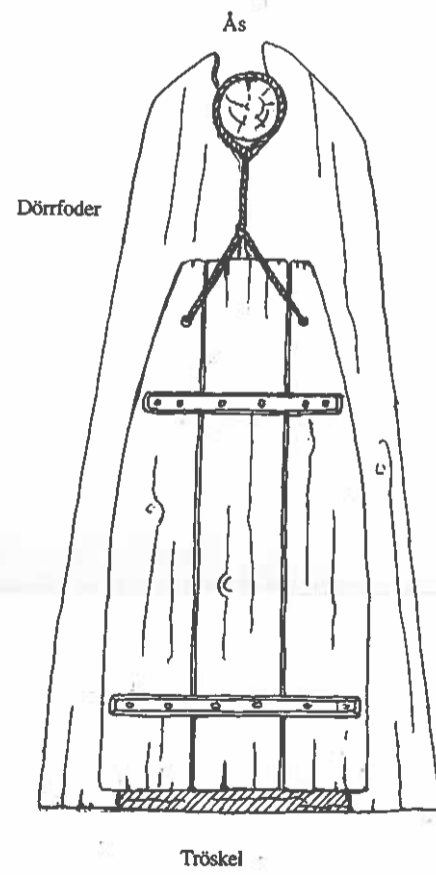
Åskåtan vid Suolojaure, Ås och stubbe i SÖ

Ritning av L. Liedgren 1997

0 0,5M

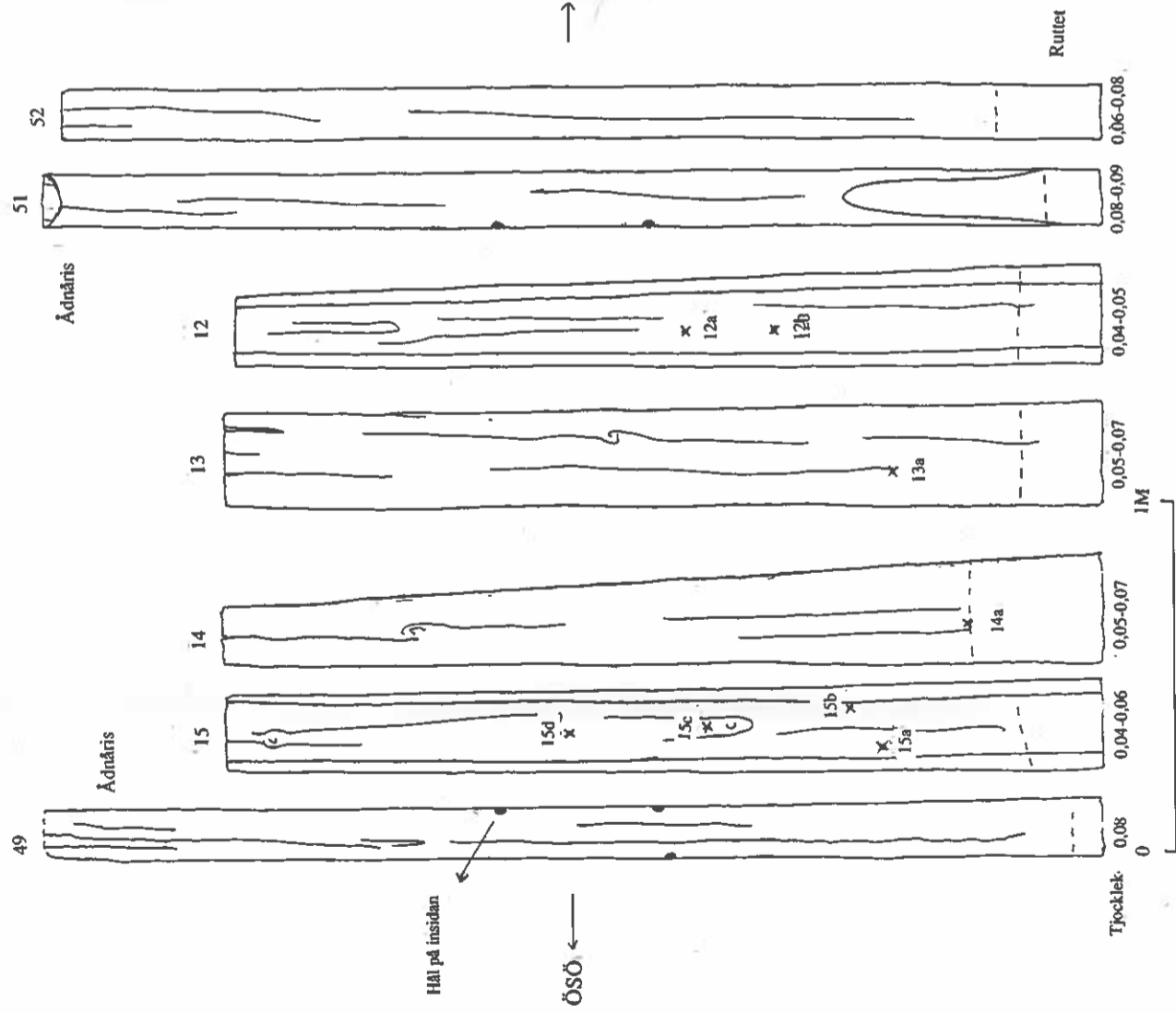
Åskåtan vid Suolojaure, rekonstruktionsritning, dörr

0 1M

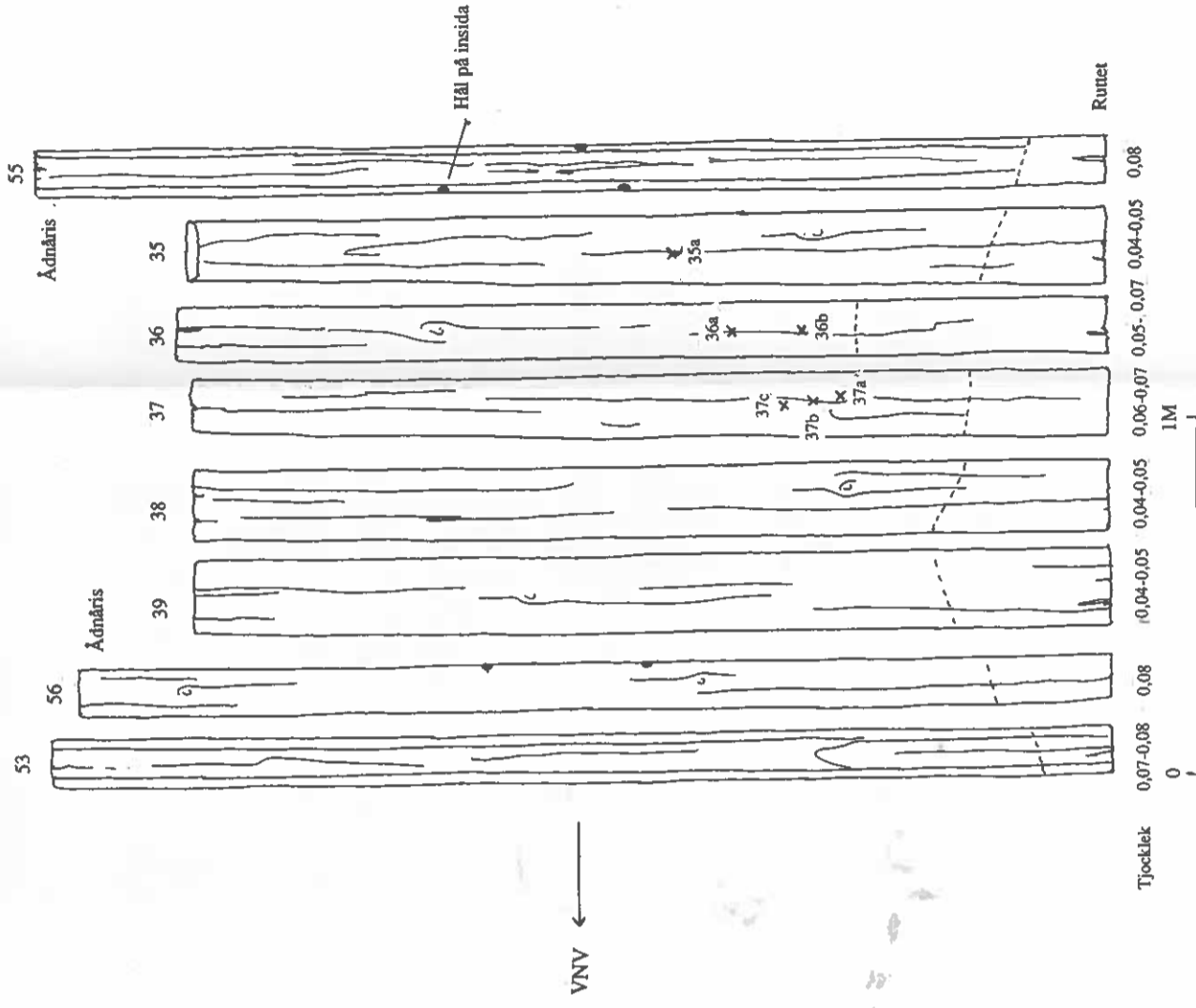
Åskåtan vid Suolojaure, innertak i NNÖ
samt ådnåris

Ritning av L. Liedgren 1997

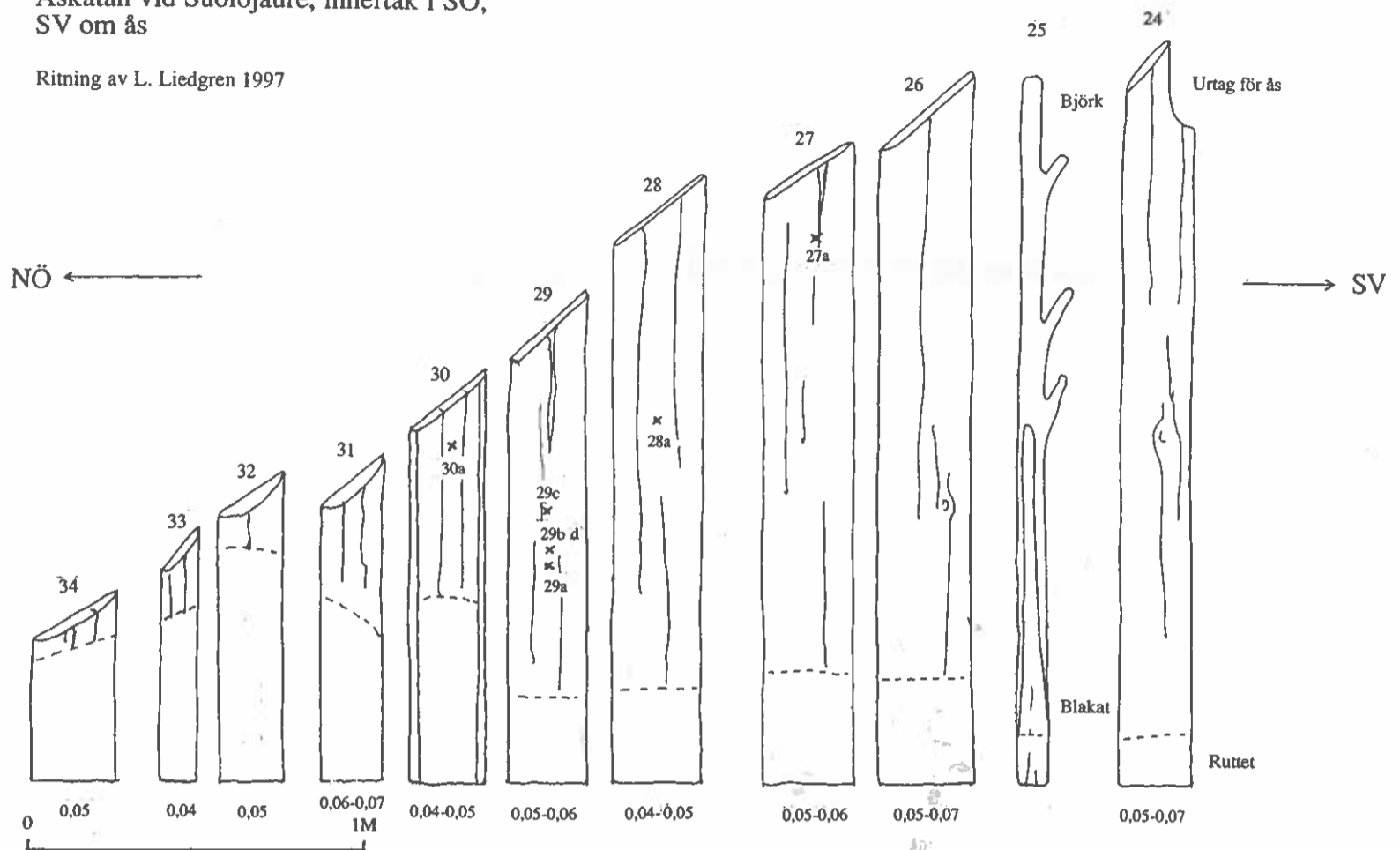
Åskåtan vid Suolojaure, innertak i SSV
samt ådnåris

Ritning av L. Liedgren 1997

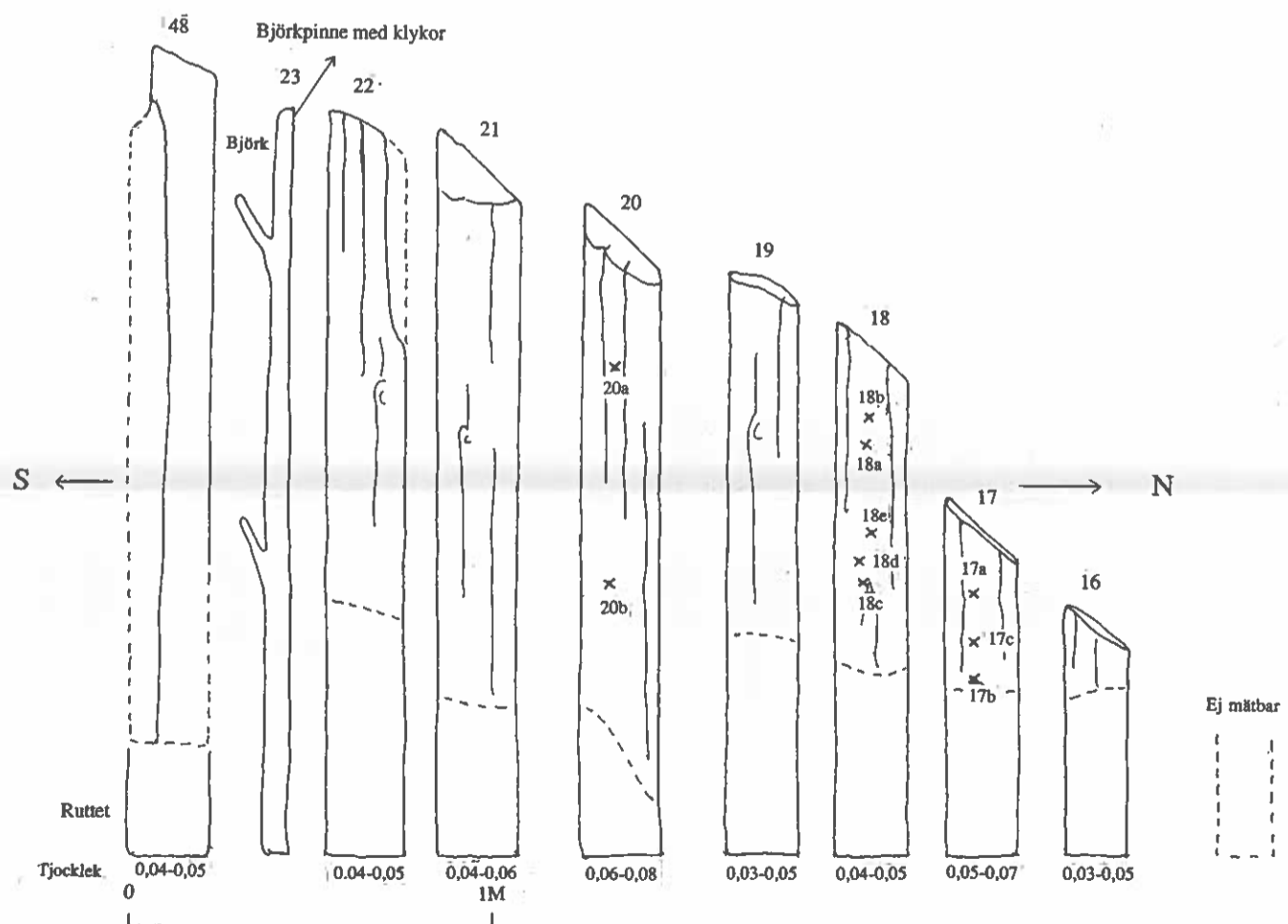
Åskåtan vid Suolojaure, innertak i SÖ,
SV om ås

Ritning av L. Liedgren 1997

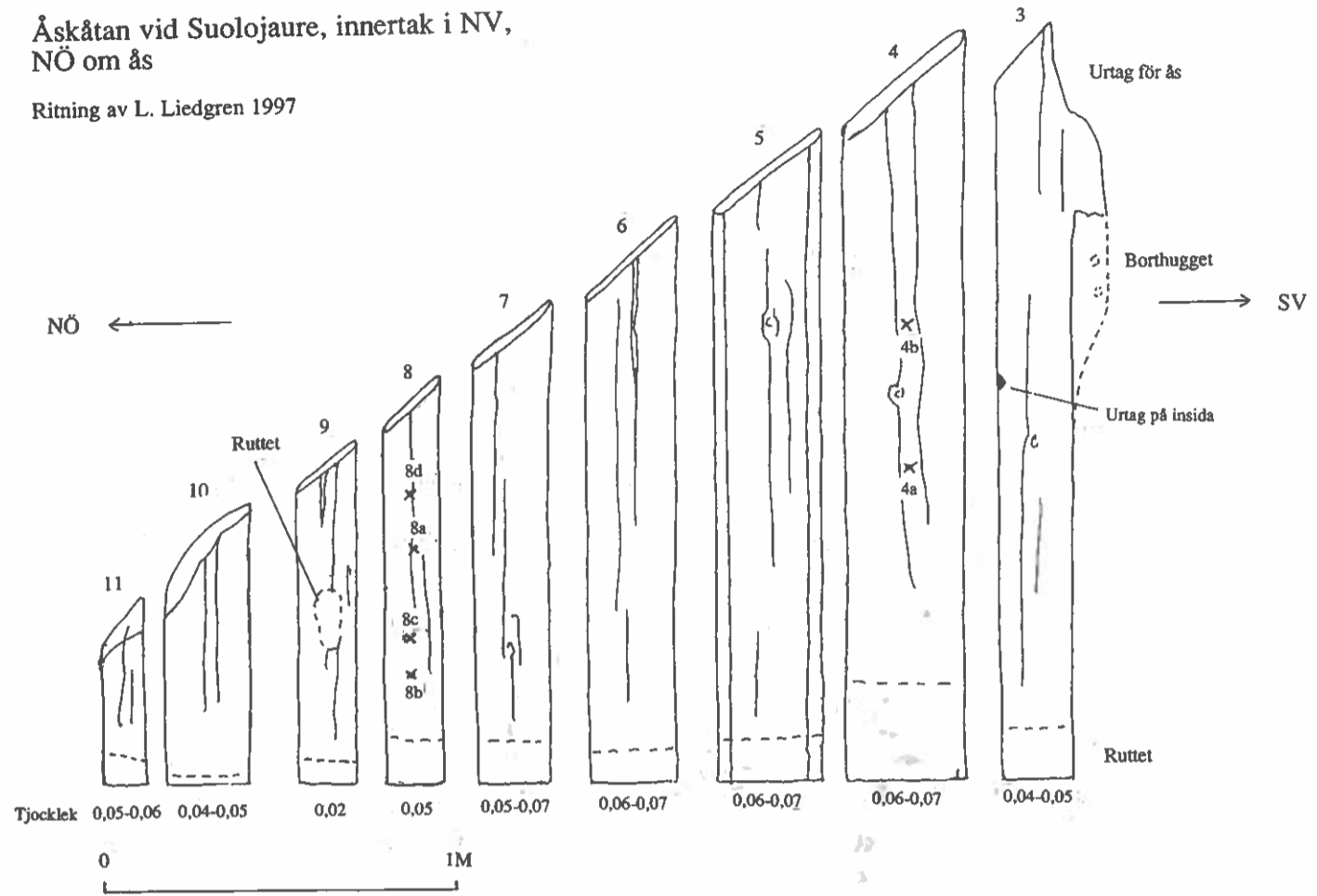
Åskåtan vid Suolojaure, innertak, Ö
takdelen, NNÖ om ås

Ritning av L. Liedgren 1997

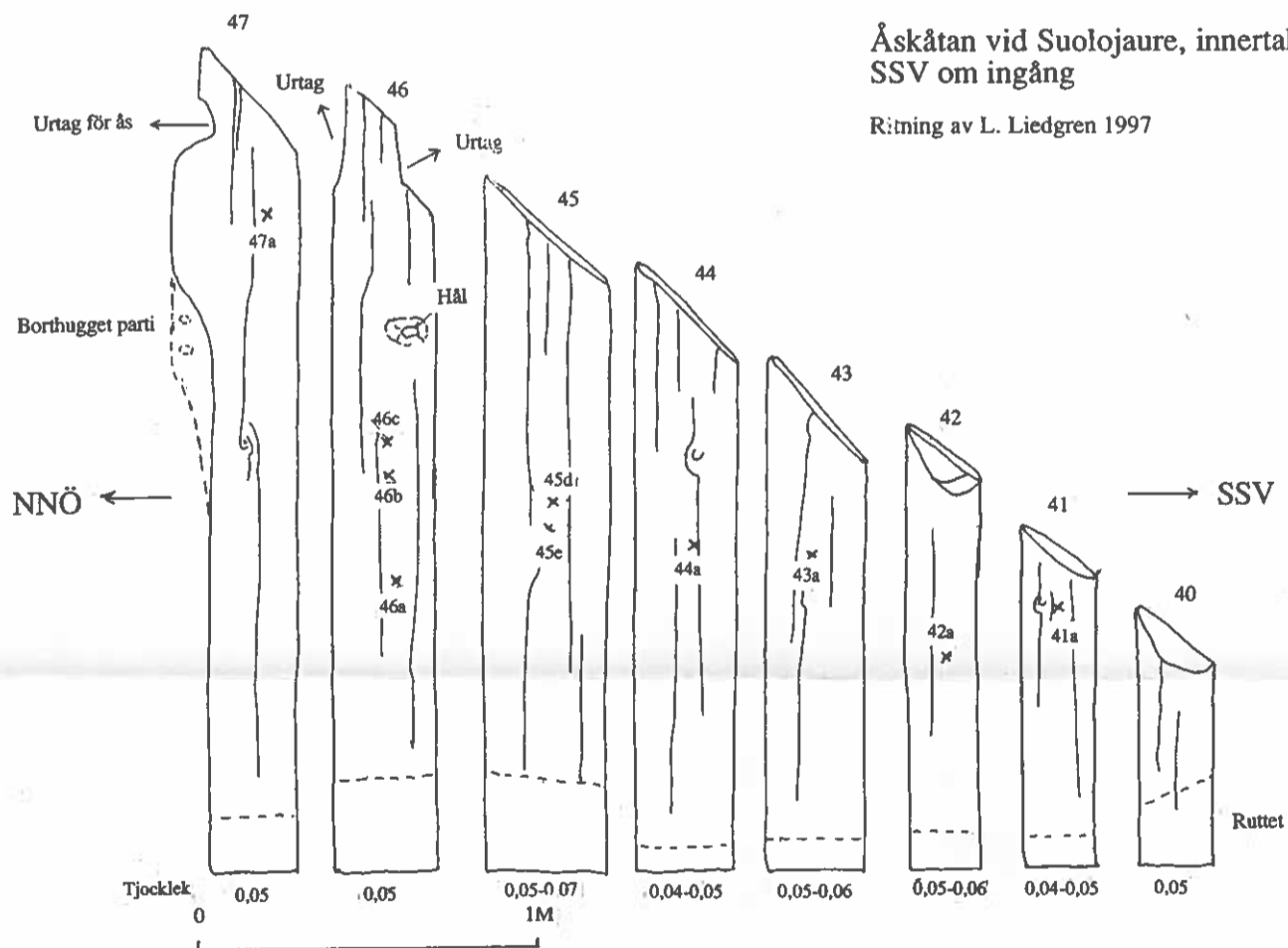
Åskåtan vid Suolojaure, innertak i NV,
NÖ om ås

Ritning av L. Liedgren 1997

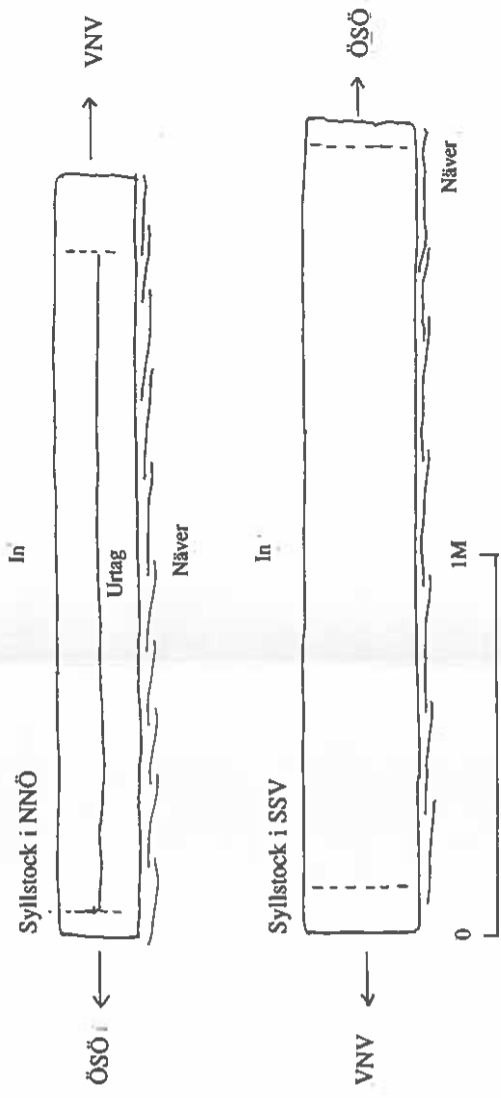
Åskåtan vid Suolojaure, innertak
SSV om ingång

Ritning av L. Liedgren 1997

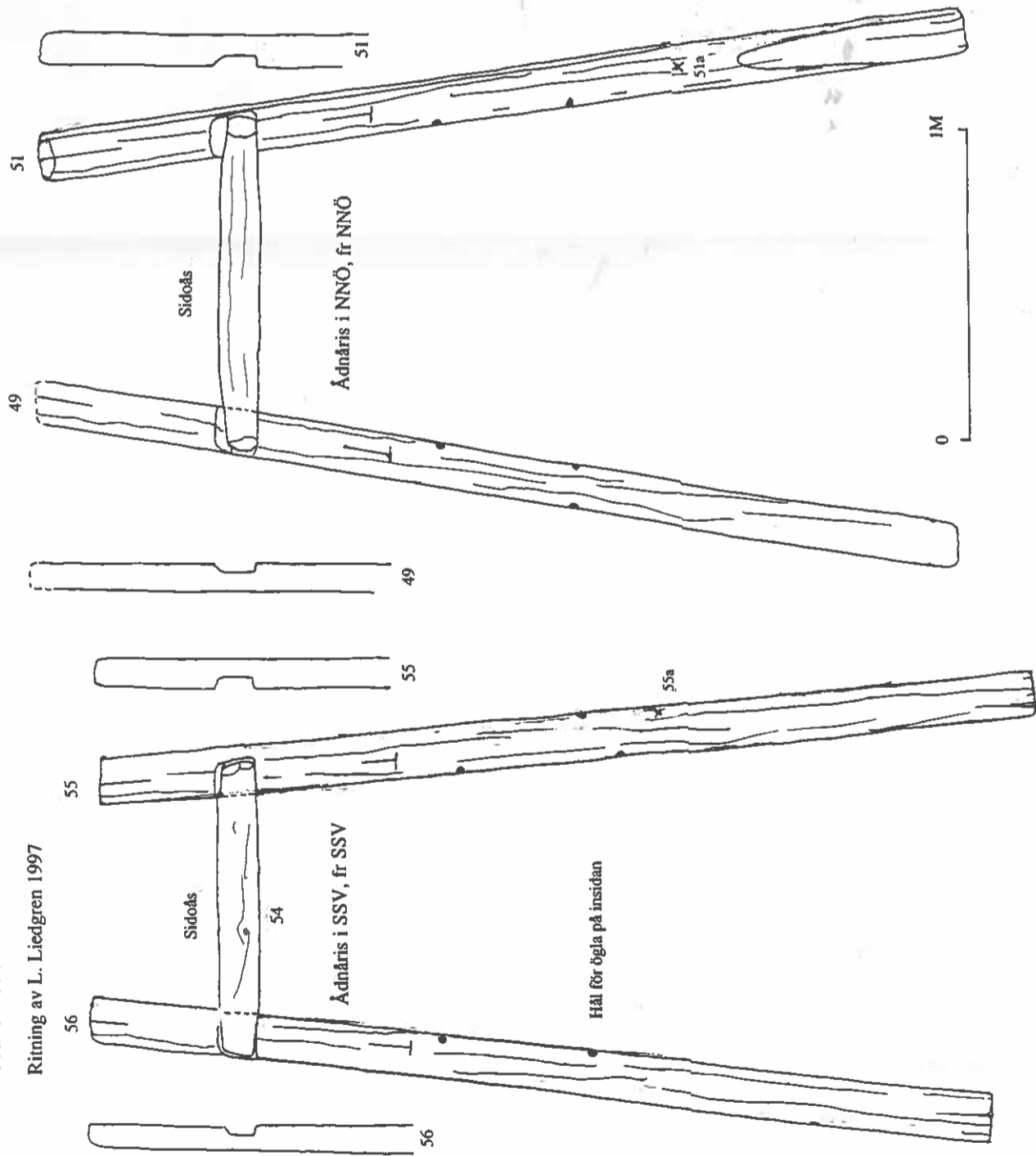
Åskåtan vid Suolojaure, inre syllstockar i NNÖ och SSV

Ritning av L. Liedgren 1997

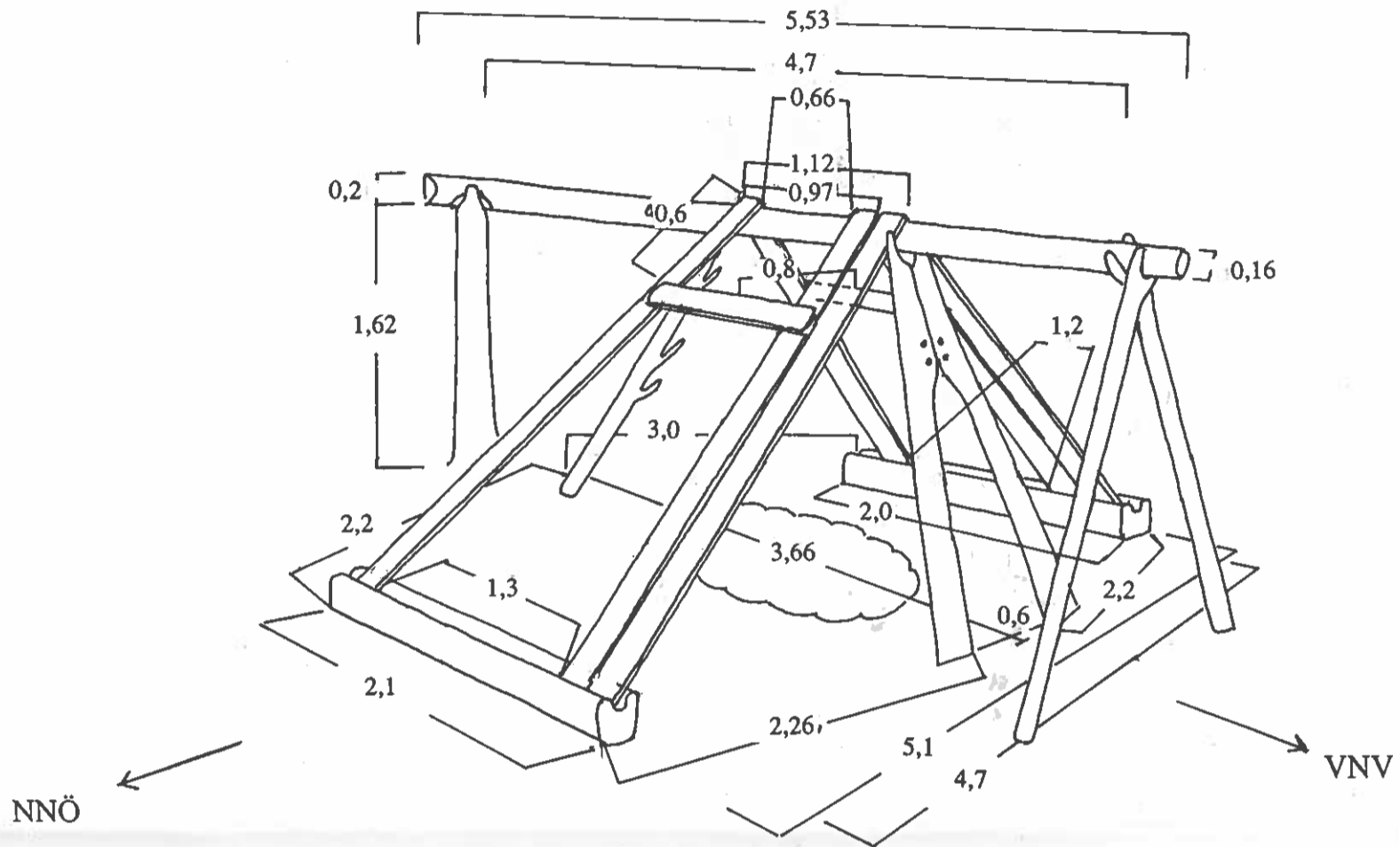
Åskåtan vid Suolojaure, ådnåris och sidoåsar

Ritning av L. Liedgren 1997

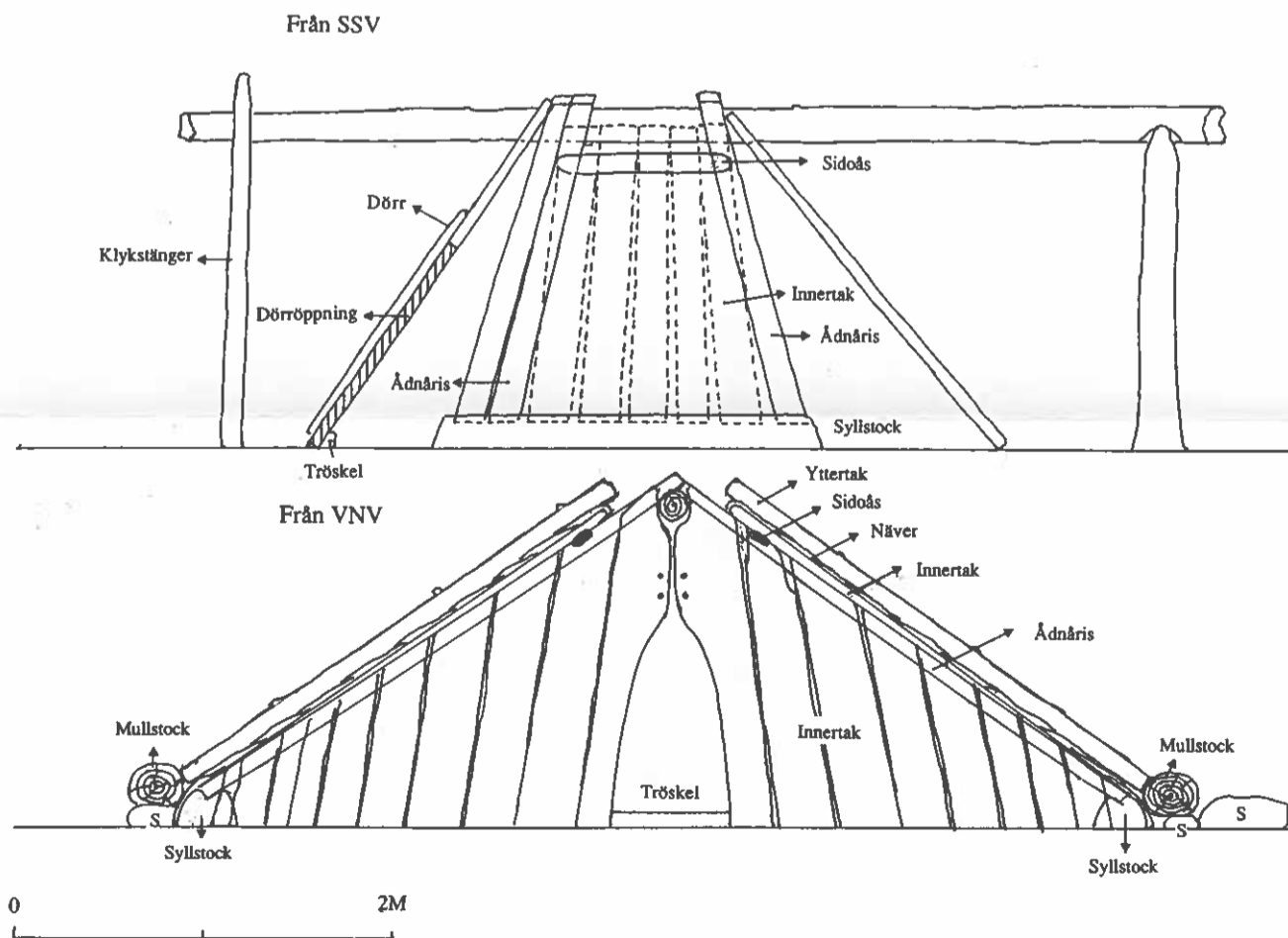
Åskåtan vid Suolojaure, sprängskiss

Ritning av L. Liedgren, 1997

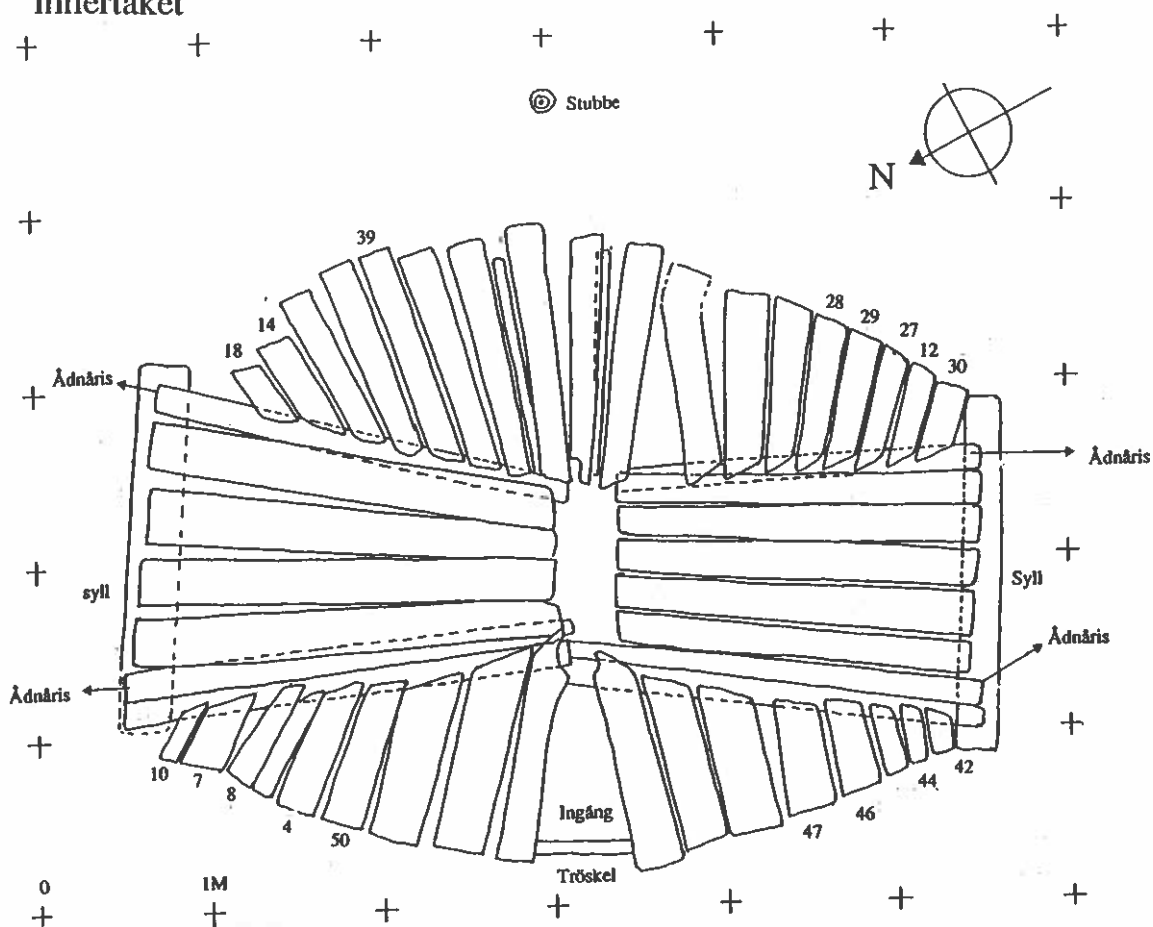

Åskåtan vid Suolojaure, rekonstruktionsritning

Ritning av L. Liedgren, 1997

Åskåtan från Suolojaure, Ståkke
sameby, återanvända delar från gamla
innertaket

Åskåtan i Suolojaure, urtag i
inre syll i NNÖ, insida fr
SSV

Ritning av: L. Liedgren, 1997

Åskåtan i Suolojaure, urval
av inskriptioner från kåtan

Ritning av: L. Liedgren och J.
Hägg, 1997

nr 4:a
AXND ↓

nr 3:a
PSS ↓

nr 5:c
Riset
EF.
1921

nr 8:b
HL ↓

nr 8a
IPIE
1877 ↓

nr 4:a
Riset
1875 →

nr 17:a
Riset
X ↓

nr 18:c
D ↓

nr 8b
III ↓

nr 15:a
IB ↓

nr 17:b
Riset
187x ↓

nr 18:d
Riset
X ↓

nr 8b
M ↓

nr 15:b
H ↓

nr 17:c
Riset
F ↓

nr 18:e
L ↓

nr 12:a

11
10
K
19
2
4

nr 18:a
Riset
1891

nr 18:e
L ↓

0 10cm

Åskåtan i Suolojaure, urval
av inskriptioner från kåtan

Ritning av: L. Liedgren och J.
Hägg, 1997

nr 20:a
N P 2 ↓

nr 20:b

N H 25 →

nr 37:a
~~N P 2~~ ↓

nr 36:b
A F H 1924 →

Risnat

nr 38:a
L L ↓

nr 27:a →

Y E K

nr 7

K ?

nr 44

A i r ↓

nr 28:a

K P I T R K E D ↓

nr 45:d

M K J ↓
78

nr 30:b
Risnat

K P

nr 37:c

~~K P~~

nr 46:a

A L ↓

nr 29:a

M →

nr 46:b

K M ↓

nr 36:a

A F L 1914

Risnat

0 10cm

nr 46:c
Ristat

EFZ ↓

Ådnäris
nr 55:a

h P J →

nr 47:a

← 1876

Åskåtan i Suolojaure, urval
av inskriptioner från kåtan

Ritning av: L. Liedgren och J.
Hägg, 1997

Ådnäris
nr 51:a

h P J →

0 10cm

8.2 Byggnadsarkeologisk undersökning av åskåtan vid Hällforsen, Rebraurströmmen, Ståkke sameby

8.2.1 Inledning

Åskåtan vid Hällforsen registrerades vid fornminnesinventeringarna i Arjeplog 1996 (Raä nr 1473:3). Den är belägen på en flack ås ett 60-tal m N om Hällforsen i Rebraurälven. I området längs Rebraurälven är gott om fornlämningar, främst i form av härdar. Två är belägna i närheten av kåtan (Raä 1473:1-2).

Vid Hällforsen finns dessutom en liten kolbotten (Raä 1473:4). 13 m N om kåtan samt SSV om kåtan är en ruin efter en flottningskoja.

8.2.2 Syfte och metod

Syftet med undersökningen av kåtan var att dokumentera konstruktionen. I detta fall valdes att endast dokumentera synliga delar samt avtorvning av markyta där ådnåris fanns.

8.2.3 Undersökning av åskåtan

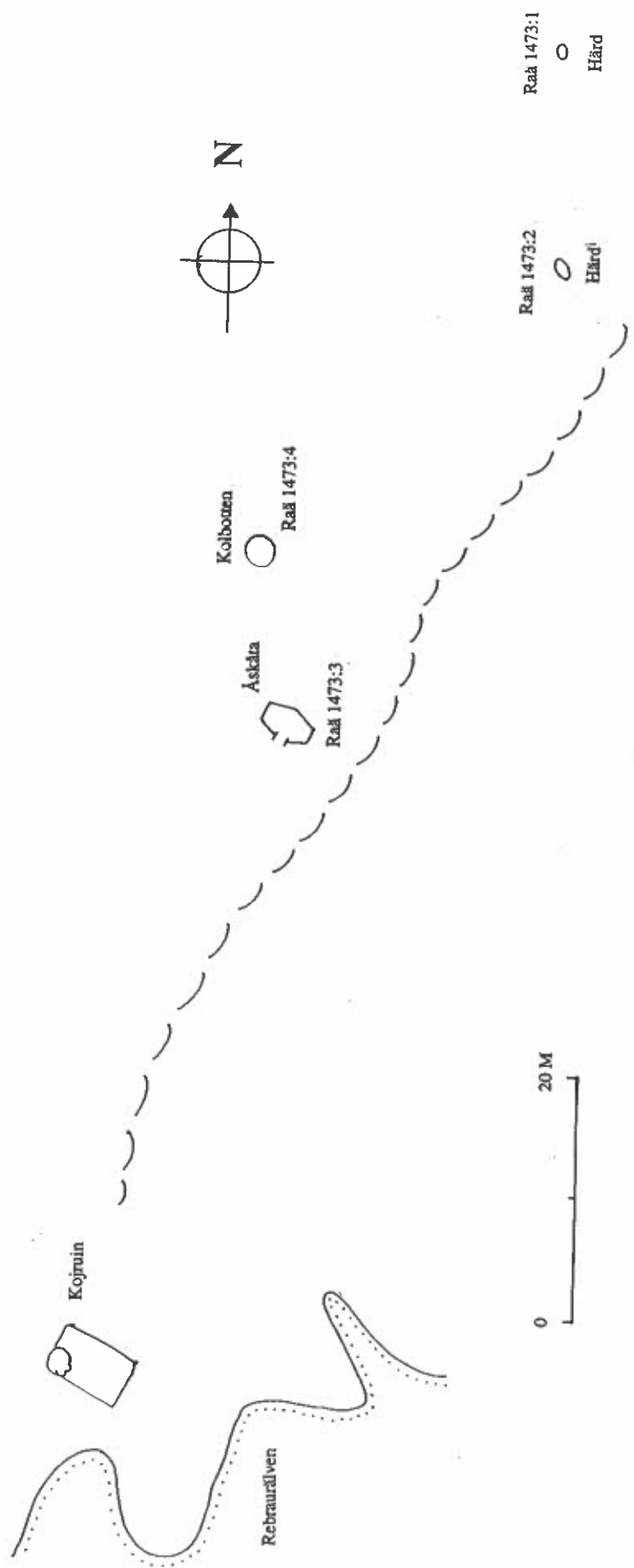
Åskåtan är troligen den enda eller en av de mycket få där åsen fortfarande är på plats, i detta fall snarast beroende på att de flesta delarna i kåtan har spikats fast med hemsmidd spik eller klippspik. Kåtan var 4,7x2,9 m st (VNV-ÖSÖ, yttermått) med ingång i SSV. Större delen av takvirket i VNV och ÖSÖ var infallet och i dåligt skick. I den V delen av kåtan fanns en del virke som uppenbarligen insamlats för att eldas i recent härd omedelbart V om kåtan. Detta bråte togs bort före dokumentationen.

Kåtan var uppbyggd kring en 5,5 m l och ca 0,15 m tj ås. Åsen var avsågad i SSV och avhuggen i NNÖ. I SSV hade åsen stötts av två störar med klykstänger varav endast den ÖSÖ om ingång var kvar. Eftersom man satt två, 0,3-0,35 m st, stenar som stöd på utsidan av stöarna, markerades således platsen för var den saknade klykstången stått. Den kvarvarande klykstången var i det nedre partiet ca 0,1 m i diam. Urtag var gjort på båda sidor av åsen för inpassning av stöden som fastsatts med en grövre klippspik. I NNV har en avsågad rotstolpe använts som stöd för åsen. Stolpen, som var ca 0,3 m i diam, var avsågad på 2,15 m höjd ovan markytan. På åsen fanns ett ca 0,3 m l och 0,05 m dj urtag för inpassning till stolpen. Åsen har fastsatts mot stubben med en grövre hemsmidd? spik. I dag har åsen släppt från spiken. Åshöjden (dvs den övre delen av åsen) vid stubben har ursprungligen varit ca 2,0 m.

Stommen i kåtan bestod av fyra ådnåris av rundvirke där virket i vardera ådnårispar satts ihop enl ritning. Urtag på undersida av ådnåris har också gjorts för tillpassning. Ca 0,53 m från översta delarna av ådnåris har gjorts urtag för sidoåsar på ovansida av ådnåris. Urtagen var 0,15-0,23 m l och 0,05-0,07 m dj. Urtagen har huggits in något snett i ådnåris (se ritning). Sidoåsarna var gjorda av halvklivet virke med den rundade sidan uppåt. Sidoåsarna var ca 1,6 m l och i ändarna 0,035-0,04 m tj. Sidoåsarna var fastsatta med tre spikar i vardera fästpunkt. Avståndet mellan sidoåsarna vid urtagens nedersta punkt på ådnåris mättes till 0,71 m. Avståndet mellan ådnårisparen (NNV-SSÖ) var vid sidoåsarna 1,33 m. I bottenplan var avståndet mellan ådnåris i ÖSÖ 1,6 m och i VNV 1,7 m. Markytan mellan ådnåris i ÖSÖ avtorvades varvid påträffades en kraftigt ruttet virke. Stockresten var 1,85 m l och 0,02-0,25 m br. Det ruttna virket antyder en syllstock. Att döma av placeringen av ådnåris nedre partier bör ådnåris i så fall stått på marken utanför syllstocken. Ytterligare avtorvning av mark i ÖSÖ visar att spår efter ruttet virke påträffades vilket visar att både ådnåris och takvirke gått längre mot ÖSÖ. Detta förhållande att inget takvirke stått i en syll. Avtorvning av mark i NNÖ, ÖSÖ om ås visar att ruttet virke påträffades 0,1-0,15 m utanför nuvarande begränsning.

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

Ritning: L. Liedgren, 1997

Omedelbart VNV om kåtan var en stock som var relativt välbevarad. Den var dessutom bränd i mellersta partiet mot den recenta elden. Troligen har den ej något att göra med kåtakonstruktionen.

Dörrhålet till kåtan var gjort av två halvklovor, ca 0,1 m i tvärsnitt, av samma typ som övrigt resvirke, med den flata sidan vänd utåt. Stockarna har huggits ur på den runda baksidan för att passas mot ådnåris. Virket var satt dikt an mot åsen och fastspikat med vardera en spik i ådnåris. För att tätta den övre delen av dörrhålet har satts tre bilade brädor, ca 0,02 m tj. Dessa har har täljts på undersida för att få passning mot dörrfodret och spikats i vardera ände med en spik. Under ovan nämnda brädor har satts en täljd bräda från insidan av kåtan. Denna har också täljts för att få passning mot de övre brädorna. Brädan har vidare satts så att den skulle vara i jämn nivå med de halvkluvna stockarnas utsida. I nederkant av ovan nämnda bräda var dörrhålet 0,35 m br och i markplan 0,68 m br. Av dörren kunde ej några spår beläggas. Mot undersidan av åsen, på den NNÖ insidan av kåtan, var fastspikat en bräda mot innertaksvirket.

Innertaket var i sin helhet gjort av halvklovor där den kluvna sidan huggits ur i V-form eller konvex form. Som tidigare nämnts var taket i sin helhet dåligt bevarat i de ÖSÖ och VNV delarna. Här kunde dock konstateras att det i den ÖSÖ sidans S del, vid ådnåris, fanns en innertaksbräda som hade ett urtag på den rundade undersidan. Urtaget var ca 0,15 m l och 0,025 m dj. Urtaget var gjort så att brädan kunde hängas upp på sidoåsen. Brädan med hak gick längre upp mot åsen än övriga brädor i denna sida. Det troliga är att brädan har gått upp över åsen, detta sannolikt för att minska reppehållets bredd, från ca 1,3 m till ca 0,9 m bredd. Övriga brädor i dessa delar av kåtan har endast gått upp en bit på sidoåsen. Exakt hur långa de har varit går ej att bedöma utan mer avtorvning.

Övrigt innertaksvirke var gjort i avtrappande längder ut mot hörnen i dimensioner, 0,14-0,17 m bredd. Virket har snedtäljts och anpassats till taklutningen i det översta partiet samt spikats fast med en spik vardera. Relativt många bitar av resvirket har på den rundade insidan spår av barkborreangrepp. Några visade också spår av skogsbrand. På en bit av resvirket, till innertaket i N, var ett borrarat hål på utsidan. Det var ca 0,05 m i diam och troligen gjort med skedborr.

Yttertaksvirket var av samma typ som innertaket men vänt med den rundade sidan utåt och lagt ungefär som lockpanel. Övervirket var liksom undertaket fastspikat med en spik. Över de fyra hörnen, vid ådnåris, var lagt betydligt bredare halvkluvna stockar som också var konvexa på undersidan.

I mitten av kåtan var en oval härd, närmast rektangulär, ca 1,5x0,9 m st (NNÖ-SSV). Härden bestod av flata stenar, 0,3x0,1-0,65x0,45 m st. Härden verkade ej ha använts särskilt mycket att döma av den ringa mängd sot och kol som påträffades.

Efter undersökningen stagades bärande delar av kåtan upp med några klykstänger.

8.2.4 Sammanfattning och slutsatser

Åskåtan vid Hällforsen är en av de mycket få som ännu har kvar åsen i sin fulla utsträckning. Kåtan har varit ovanligt hög, ca 2 m vid överkant av ås. Kåtan kan ha haft syllstockar vid ådnåris men ådnåris har stått på marken utanför syllen. Innertaket har troligen runt om varit ställt på marken. Åskåtan har inte haft någon nävertäckning. Problemet har istället lösts med halvkluvet virke som huggits konvext på den kluvna sidan och sedan lagts som lockpanel. Delarna till denna åskåta har spikats fast, troligen vid uppförandet. I regel förekommer ingen spik i åskåtorna och skulle kanske inte heller ha varit nödvändigt i detta fall.

Endast en inskription hittades, på ådnåris, i det NÖ hörnet, "KAL". Således ges inga ledtrådar till vem som använt kåtan och till vad kåtan använts. Förutom som renvaktarkåta kan man tänka sig fiske, skogsarbete och kanske kolning. Kåtan verkar inte använts i någon stor utsträckning.

8.2.5 Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut: dnr 222-2390-97, dnr 22-7571-98.

Utförandetid: Fältarbete 2/7 1997, 5/10 1998.

Finansiering: Arbetet har bekostats inom ramen för länsstyrelsens byggnadsvårdsanslag.

Personal och tidsåtgång: Fältarbete utfört av L. Liedgren och S.-D. Hedman 1997 samt 1998 (L. Liedgren). Totalt 3 arbetsdagar.
Rapportarbete: 4 arbetsdagar

Analyser: Inga.

Prover: Inget material har tagits från kåtan.

8.2.6 Bilder

Bild 1 Åskåtan vid Hällforsen, ingång fr SSV. Foto av L. Liedgren 1997.

Bild 2 Åskåtan vid Hällforsen, V sidan fr VNV. Foto av L. Liedgren, 1997.

Bild 3 Åskåtan vid Hällforsen, ÖSÖ sidan, fr Ö. Foto av L. Liedgren, 1997.

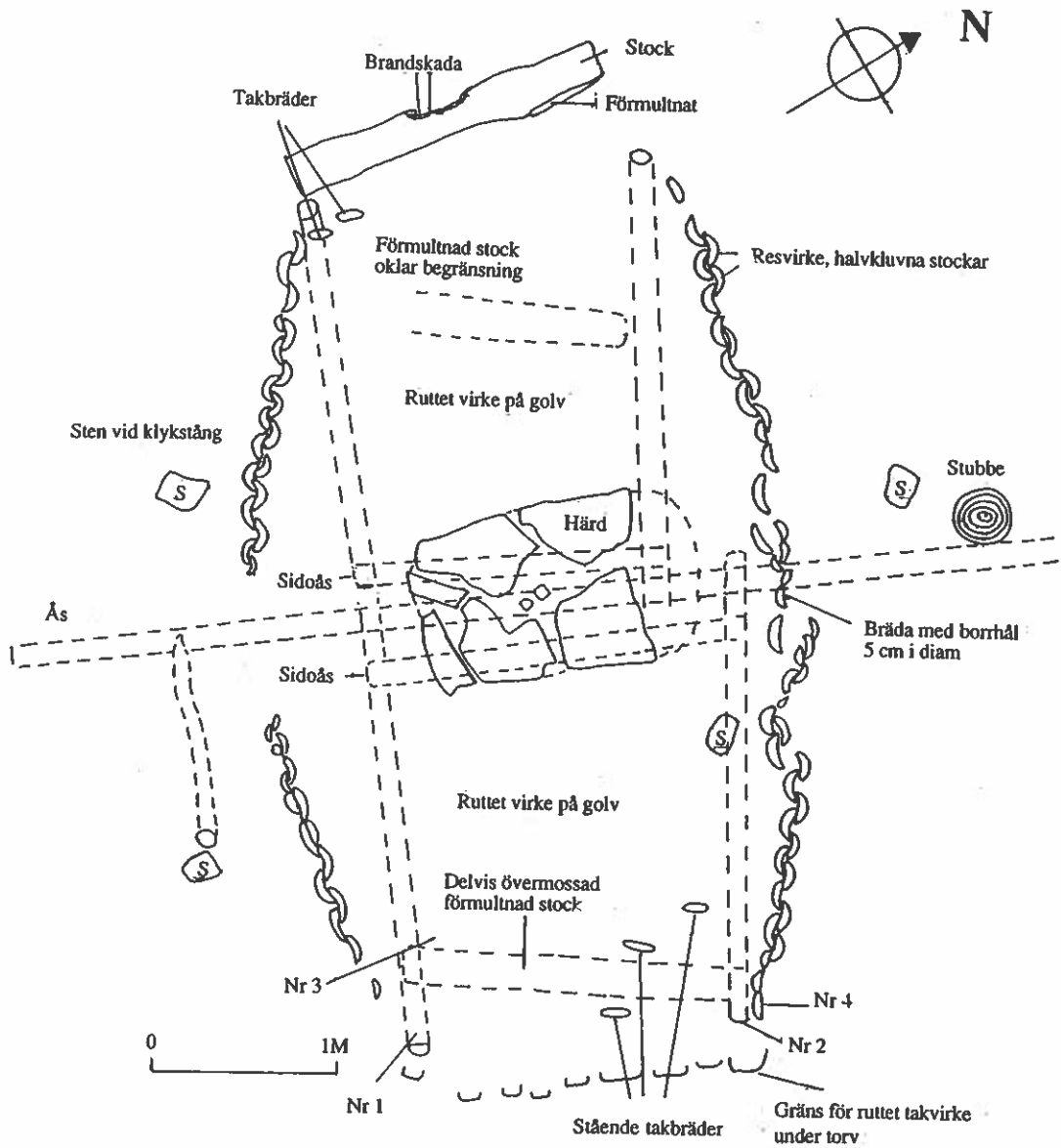

Bild 4 Åskåtan vid Hällforsen, baksida i NNÖ, fr NNÖ. På bild är S.-D. Hedman. Foto av L. Liedgren, 1997.

8.2.7 Planer och ritningar

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

Ritning: S.-D. Hedman, 1997

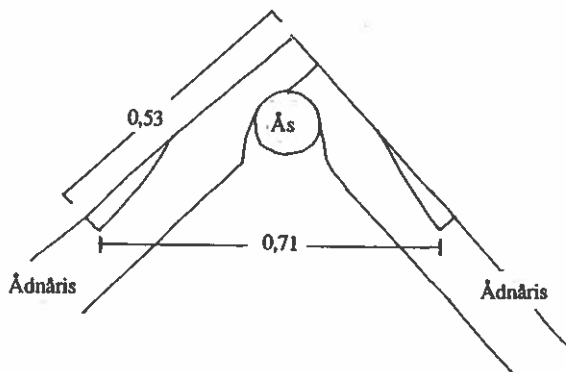

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

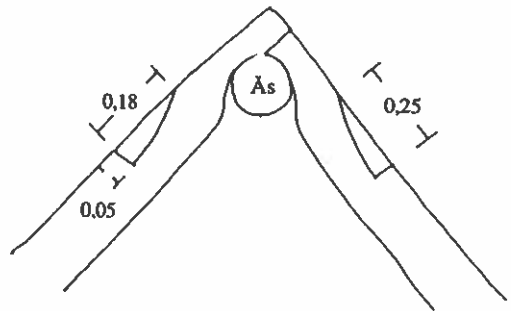
Ritning: L. Liedgren, 1997

Skisser över konstruktionsdetaljer, mått i meter

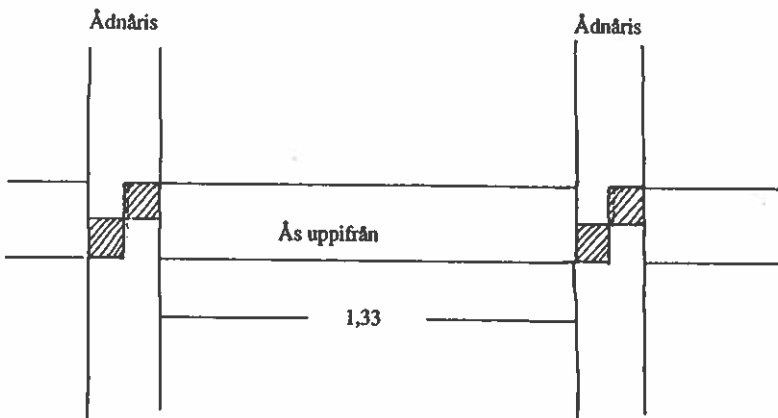
S-gaveln, fr N insidan

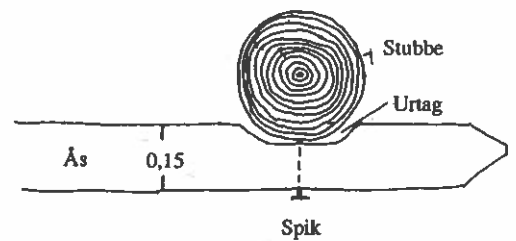
N-gaveln, fr S, insida

Ådnåris sammanfogning
sett ovanifrån

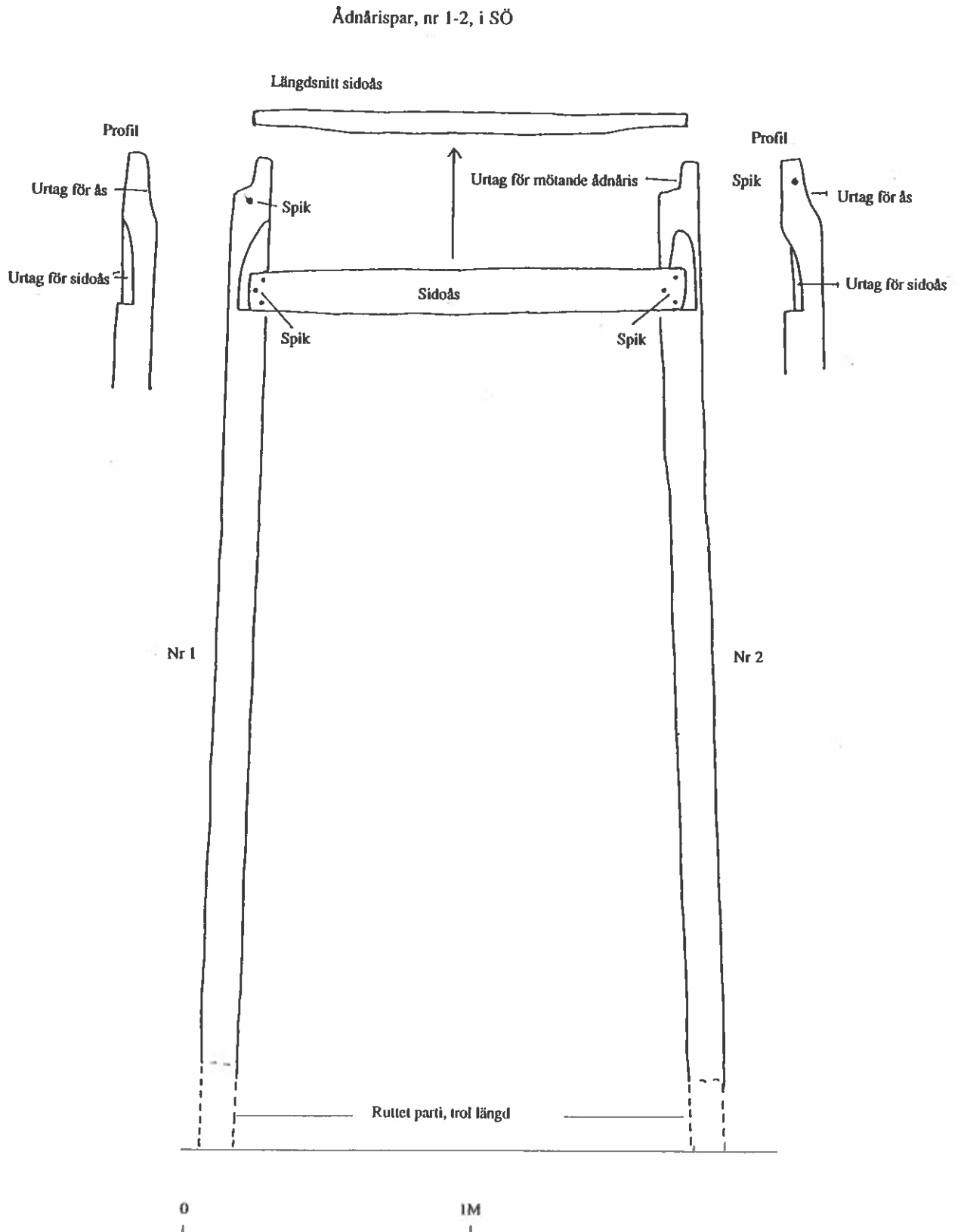

Åsens fastsättning vid rotstolpe
uppifrån

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

Ritning: L. Liedgren, 1998

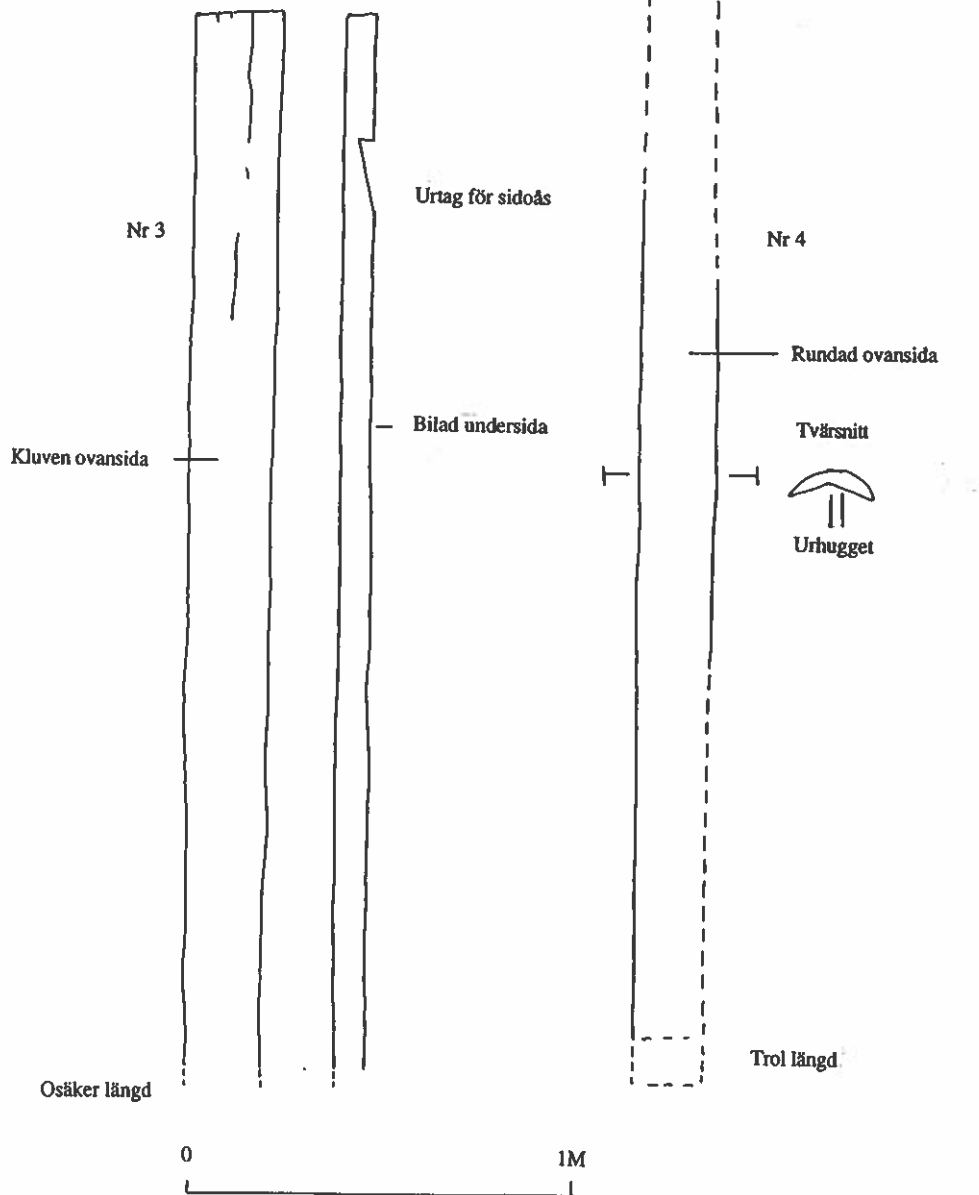

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

Ritning: L. Liedgren, 1998

Detalj nr 3-4 av takvirke

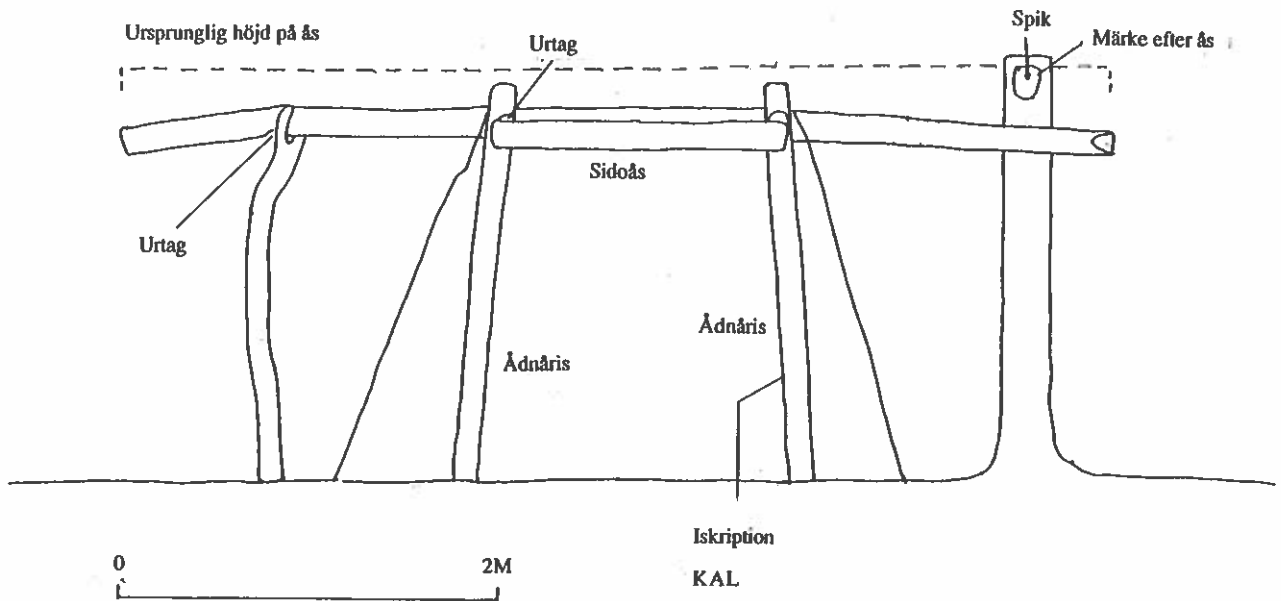
Innertaksbräda med urtag
för sidoås

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

Ritning: L. Liedgren, 1997

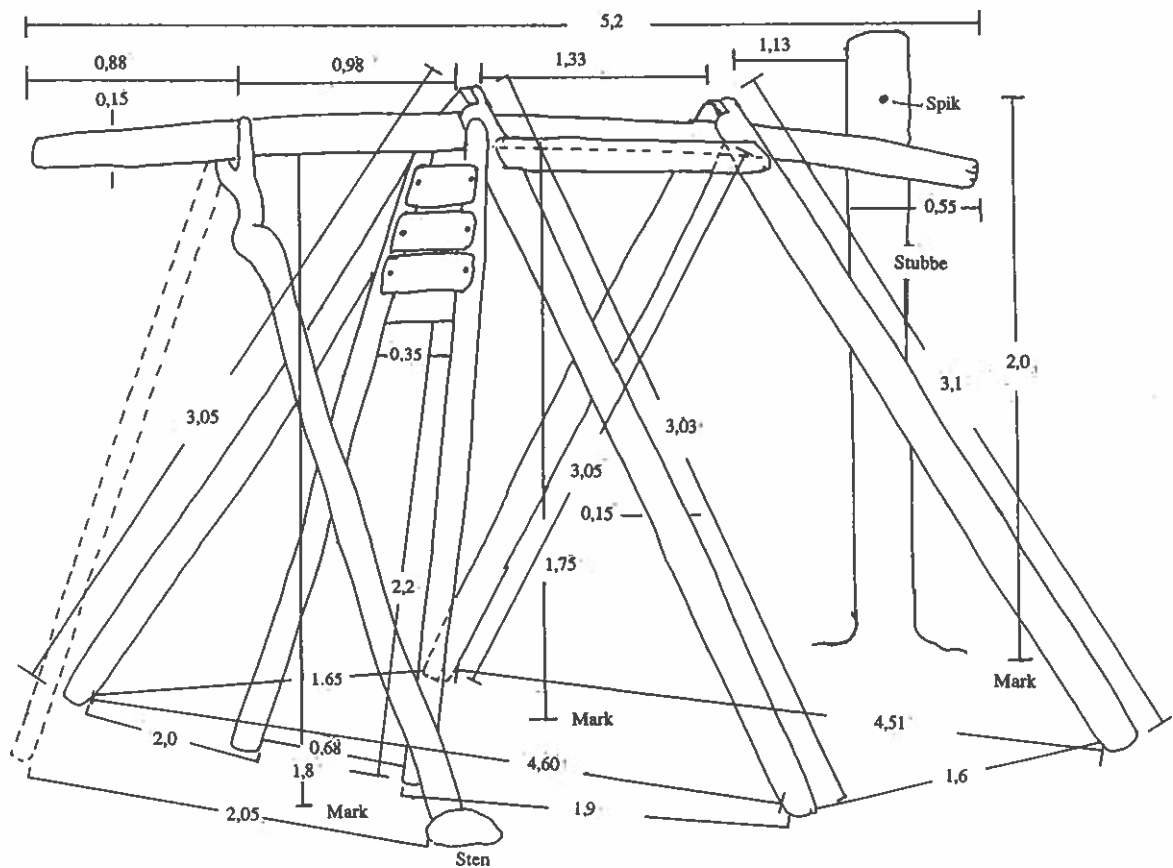
Bärande stomme fr SÖ

Åskåtan vid Rebraurälven, Raä
1473:3, Ståkke sameby

Ritning: L. Liedgren, 1997

Skiss över grundstomme, mått i meter

8.3 Byggnadsarkeologisk undersökning av åskåtan på Lamparheden, Ståkke sameby

Åskåtan vid Lamparheden uppvisades av Holmfrid Andersson, Abraur, för Silvermuseet. Den registrerades vid fornminnesinventeringen 1996. Kåtan var belägen några hundra meter NV om skogsbilväg, ett 70-tal m SV om Ståkkebäcken samt ett 30-tal m NÖ om myr. Vid kåtan är heden flack, nu kalhygge men har tidigare varit beväxt av grov tallskog med inslag av björkar. Ett 60-tal m från kåtan är rester efter en rengärda. Från kåtan på Lamparheden har Holmfrid tidigare inlämnat några delar: dels en innertaksbräda med en lång inskription om observationer av vargar (se nedan), dels en tvådelad dörr.

8.3.1 Syfte och metod

Syftet med undersökningen var att klarlägga kåtans konstruktion och dokumentera den på ett sådant sätt att den ska kunna rekonstrueras. I detta fall valdes att undersöka endast halva kåtan.

8.3.2 Beskrivning av mjölkningshage

Rengärden är delvis oregelbunden, ca 30x28 m stor (NNÖ-SSV). Svaga spår efter gården kan noteras runt om. Gården har varit en stockgärda av enklare slag, troligen till största delen av tall men även obarkad björk förefaller att ha använts. Virket i varje led intill 5,5 m l. Som mest kunde 3-4 stockar av det liggande virket noteras. Kopplingar med stöd från utsidan av gården kunde noteras på några ställen. Dessa var dels uthuggna på ovasidan, dels förekom att naturligt vuxna vränger och även stubbar var använda. Det verkar vidare som en del stående träd utnyttjats till gården.

8.3.3 Undersökning av åskåtan

Åskåtan var ca 5,25x4 m (NV-SÖ, yttermått). Åskåtan var i det närmaste helt infallen. Kåtan verkade ha fallit ihop rakt ned. Torv och mossa togs bort från den S sidan av kåtan, såpass att kanten för taknävret vid marken syntes. Torv togs också bort delvis framför ingång och bakom kåtan. Framför kåtan påträffades rester efter möjligen en av de störar som burit åsen. I anslutning till kåtans Ö del var en stubbe efter en björk, möjligen en gång använd som bärare för åsen. Yttertak var av halvkluvet virke med den rundade sidan uppåt, dimensioner mellan 0,12-0,24 m. Lika långa stockar i NV och SÖ medan övriga sidor hade yttertaksved i avtrappande längder.

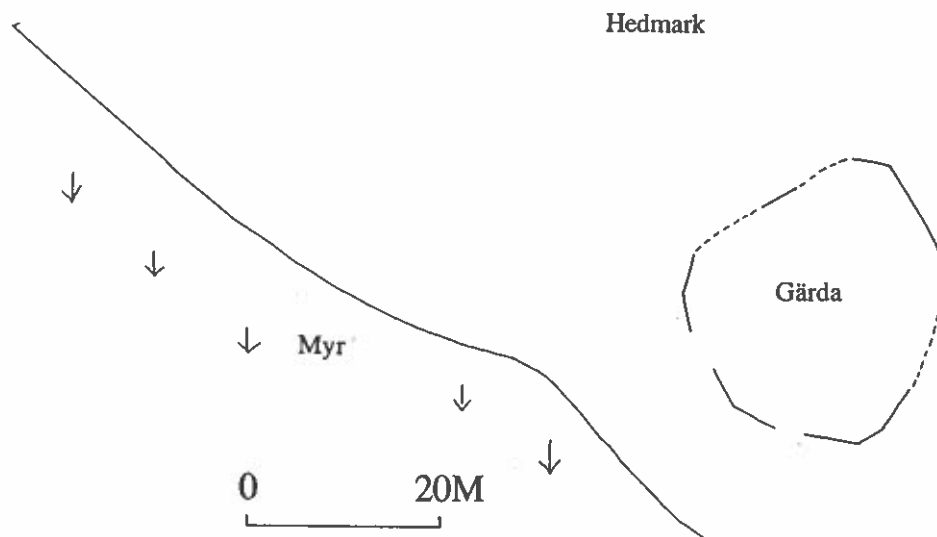
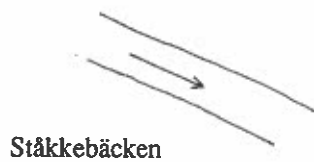
Vid borttagande av yttertaksvirke påträffades en stock, S om ingång, med inskription på undersidan "P (eller D) M M" (inristat). I den Ö takdelen var en kluven bräda med spetsig överdel samt med ett hugget urtag 0,7 m från översta partiet av brädan.

Därefter togs nävern bort från hela den S delen och innertaket blottlades. Nävret var 0,2x0,3-0,4x0,3 m st vanligen med 0,1-0,15 m överlägg, dvs ett i stort sett enskiktat lager näver. Belägenheten för innertakets bottenpartier gick mycket bra att dokumentera trots att brädorna var rutnade efter 0,1-0,45 m långa sträckningar (rutten del har ej särskilt markerats på dokumenterat virke).

Innertaksdelen i SV, SÖ om ingång var i dåligt skick och föreföll ej komplett. Taket bestod av kluvna brädor, delvis bilade. Att döma av de rutnade nedre partierna har det varit åtminstone ett 10-tal brädor här i avtrappande längder. Som jämförelse kan konstateras att den V sidan, N om ingång, hade 10 brädor, 0,13-0,23 m breda. Bredderna i SÖ varierade mellan 0,15-0,25 m och tjocklek mellan 0,03-0,05 m. Brädorna var täljda i den övre delen för tillpassning till kåtans taklutning. Troligen har en bräda med inskription om vargar suttit här vid ingången (se nedan). Inga spår efter dörrfoder kunde påträffas varken N eller S om ingång. På en av brädorna i S var inristat på insidan "ELS", "NPES".

Innertaksdelen i SÖ bestod av fyra brädor. De var 2,65-2,95 m l, 0,2-0,25 m br samt 0,03-0,05 m tj. Av brädorna var de två mellersta täljda på den NÖ sidan för att passa in.

Vistet på Lamparheden, Ståkke
sameby,
Ritning av L. Liedgren, 1997

På undersidan av tre brädor var inskriptioner. 2:a brädan mot NÖ: "Sara Nilsson den 25/11 1901", "Sara Eriksson 29/9 1909" "1957". 3:e brädan mot NÖ: ""Den 23 Norsa". 4:e brädan mot NÖ "Norsa".

Innertaksdelen i Ö var välbevarad. Den bestod av nio kluvna och delvis bilade brädor (bräda vid ås ej inräknad). Brädorna var 0,45-2,15 m l. Samtliga utom en var täljda i den övre delen för tillpassning till kåtans taklutning. På 7:e brädan från S räknat var en inskription på insidan (se ritning).

De två brädorna med urtag för åsen i mötet mellan Ö och NÖ takdelen var kluvna och delvis bilade (obs dessa är ej utsatta på plan över innertak). Brädorna var 2,3 m l och urtaget för åsen började 2,05 m ovan brädornas nedersta parti. I den S av brädorna var borttaget ca 0,1 m från nederdelen upp 0,9 m efter brädan.

Vid borttagande av innertaket i S påträffades i reppehållet en fragmentarisk del av åsen. Med utgångspunkt i denna rest kan diametern på åsen uppskattas till ca 0,15 m, i detta parti. Övriga delar av åsen kunde ej påträffas.

Innertaksdelarna på den S sidan togs bort. Torv togs också bort i N så att ådnåris nedersta delar skulle kunna lokaliseras.

Ådnåris i S var av två halvklovor, 3,2 resp 3,25 m långa, 0,12-0,16 m breda samt intill 0,08-0,1 m tj. Båda hade urtag för sidoås på den rundade ovasidan, 2,4 m från stockarnas nedersta parti. Urtagen var 0,04 m dj och 0,15 m l. Sidoåsen var 1,1 m l med urtag i båda ändarna. Urtagen var 0,14-0,15 m l och 0,03-0,04 m dj. Avståndet mellan ådnåris vid sidoåsen var ca 0,82 m. Avståndet i golvplan 1,1 m. Avståndet från sidoåsens övre delar till ådnåris översta parti var 0,65-0,75 m. På insidan på de yttre kanterna, 1,4-1,5 m ovan ådnåris nedersta delar, var två upptagna hål (för upphängning av tvärstång för torkning). På insidan av båda ådnårisdelarna var några inskrifter i blyerts. Den V: "Elsa Norsa 20 juli 1927" (sida av ådnåris), " E. M. Nilsson 19/10 1910". Den Ö: "N P Andersson...", "Norsa" (sida av bräda), "Jag vallar mina renar Sara Nilsson 28/4 1917", troligen av samma hand "Hälsningar till alla gamla å ynga", "L P Granström Granholm Arvidsjaur den 24 maj år 1902 på jakt efter hjerf" (troligen, svårtytt ord).

Ådnåris i N var inpassade på insidan av de i S. Ådnåris var 3,4 resp 3,2 m l av halvkluvna stockar 0,14-0,16 m br och av lika tjocklek som de i S. Avståndet mellan ådnåris i golvnivå var 1,15 m. Sidoås belägen 2,56 resp 2,6 m ovan ådnåris nedersta parti. Sidoåsen var 0,85 m l med urtag lika som i S. På den V ådnårisdelen var ett parti 0,45 m ovan sidoåsen tydligt ruttet, möjligen pga kontakt med takåsen. På den V ådnåris fanns inskrivet: "Gerda Norsa d. 20 juli 1927 samt några inristade tecken. På den Ö: "Sara Eriksson den 28 September 1909" samt inristat "NEI".

Mellan sidoåsarna påträffades en avbruten tvärså med hak i båda ändarna för sidoåsarna. Urtaget visar hur stort avståndet varit mellan sidoåsarna, dvs ca 0,85 m. På tvärsåen fanns en vriden vidja med en ögla som satt runt tvärsåen. Vidjan som var 1,05 m lång avslutades i andra änden av en kvist som formats till en liten krok. Kroken var fastsatt i den N takdelen och verkade mer eller mindre obegagnad, däremot var ögla sotig. Ytterligare en del av en vidja, för upphängning, påträffades i samband med härden. Den hade två kvistkrokar.

I mitten av kåtan var en oval härd, 1,3x1,1 m st (ÖNÖ-VSV). Kring kanten av härden var en skoning av 0,2-0,3 m st stenar. Innanför var en delvis synbar stenpackning. I anslutning till härdens NÖ delar var tre spetsade pinnar, 0,31-0,34 m l, en var något sotig i spetsen.

Den bräda som lämnats in till Silvermuseet av Holmfrid Andersson, Abraur, har enligt honom suttit i dörrhålets södra sida. Brädan är 2 m l i nuvarande tillstånd (bör ha varit ett par decimeter längre. Som mest 0,22 m bred och intill 0,035 m tj. Ena delen av brädan bär spår av ruttet virke och den andra är snedhuggen. Den kant som kan ha utgjort själva dörröppningen är delvis ruttet men har allt att döma ej varit täljd på något sätt. Dvs två brädor med raka kanter har bildat själva dörrhålet. Indicer på att brädan utgjort ena delen i dörrfodret antyds av en liten avvinkling som kan vara gjord för åsen. På utsidan av brädan, 1,43 m från översta partiet är ett inristat M. I mittpartiet av brädans insida har gjorts en täljning för att få en jämn yta att skriva på, här står:

"Obs!

I dag har vi hört vargtjut och sett spår efter två stycken vargar vid dragkojan utmed Rebraurströmmen. De ovälkomna gästerna rikta sin reskurs i syväst. Söndagen den 19 oktober 1919 L. M. Eriksson & N. P. Andersson".

Under detta står:

"I dag på morgonen när vi träffades i Abbraur hos Anton Norsas bostad å gjorde våra rådslag å frågan att fortast möjligt kunna besiktiga de mäst vidsträckta renbetestrakter, så avgjordes frågan på följande sätt att vi kunna ej besluta oss för nå längre resor förän allas närvaro och för det andra så behöver vi ej riskera för vargar i år män följden blev den det första spår vi träffar på är vår varg mål istället blev rensår".

Den dörr som inlämnats av Holmfrid Andersson från Lamparkåtan är förhållandevis välbevarad, endast något ruttnad i bottenpartiet. Dörren består av två kluvna och bilade brädor, 1,56 m l. Bräddelarna är 0,2-0,24 m br och 0,02-0,03 m tj. På vardera bräda är två hål upptagna med yxa, 0,04-0,06 m st. Hålen är avsatta 0,2 m från dörrens bottenparti och 0,05 m från överdelen. Hålen har varit avsedda för en bindning med vidjor, senor eller läder. Tillsammans bildar de två delarna en ledad dörr ca 0,45 m br. Dörrens höjd gör det troligt att dörren endast varit ställd mot dörrhål.

Efter undersökningen lades byggnadsdelarna tillbaka på samma plats som för undersökningen.

8.3.4 Sammanfattning

Åskåtan på Lamparheden har troligen främst använts för renskötsel vilket visas av mjölkningshagen i närheten samt inskriptioner. Inskriptionerna i kåtan visar att den troligen byggts under 1890-talet och använts fram till slutet av 1920-talet. Vad gäller årstider för utnyttjande av kåtan visar inskriptionerna på en spridning över hela året. En som talar om vallning av renar är daterad till slutet av april månad.

Kåtan var i stort sett intakt och av en typ med innertak av kluvet virke, näver samt ytterst kluvet virke. Ådnåris och allt virke var ställt direkt på marken. Hur dörröppningen sett ut kan ej med säkerhet fastställas däremot var dörren mycket välbevarad och till sin utformning ej tidigare belagd. Av allt att döma har dörren varit ställd på backen och ej upphängd

8.3.5 Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut: dnr 222-2390-97.

Utförandetid fältarbete: 29/9 1997-30/9 1997.

Finansiering: Arbetet har bekostats via länsstyrelsens byggnadsvårdsmedel.

Tidsåtgång: Fältarbete, 4 arbetsdagar.

Rapport: 4 arbetsdagar.

Personal: Vid undersökningen av kåtan på Lamparheden deltog Lars Liedgren och Sven-Donald Hedman, Silvermuseet.

Analys: Inga.

Prover: Vid undersökningen tillvaratogs en hel och en del av grytupphängar gjorda av vridna vidjor, en tvärås där grytupphängare varit fastsatt samt några pinnar. Tidigare har tillvaratagits en dörr samt en bräda med inskriptioner: Allt nu förvarat på Silvermuseet.

8.3.6 Bilder

Bild 1 Åskåtan på Lamparheden, före undersökning. Foto av L. Liedgren, 1997, fr SSÖ.

Bild 2 Åskåtan på Lamparheden, nävertäckning i SSÖ halvdelen. Foto av L. Liedgren, 1997, fr SÖ.

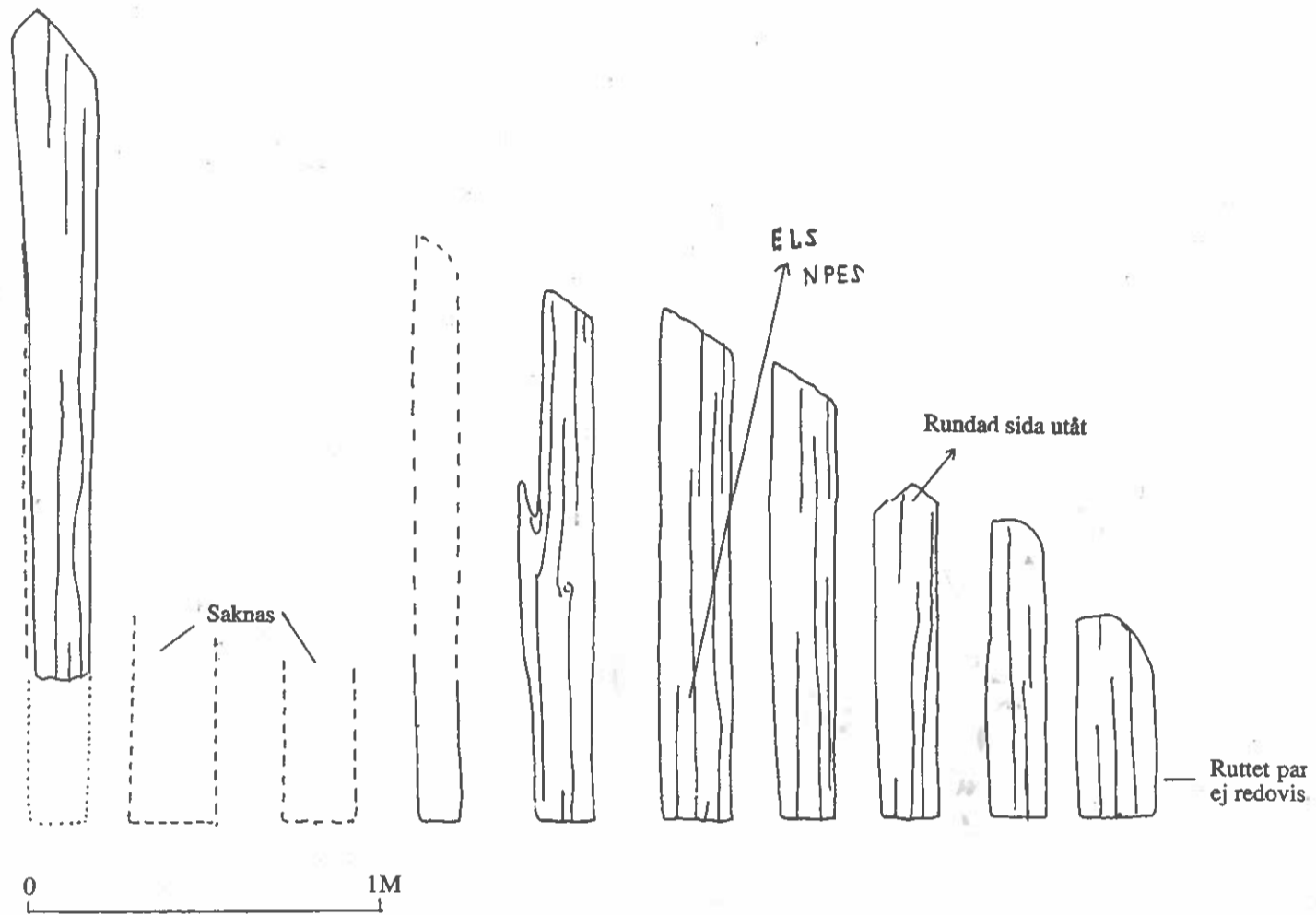
Bild 3 Åskåtan på Lamparheden, innertak i SSÖ halvdelen. Foto av L. Liedgren, 1997, fr SSÖ.

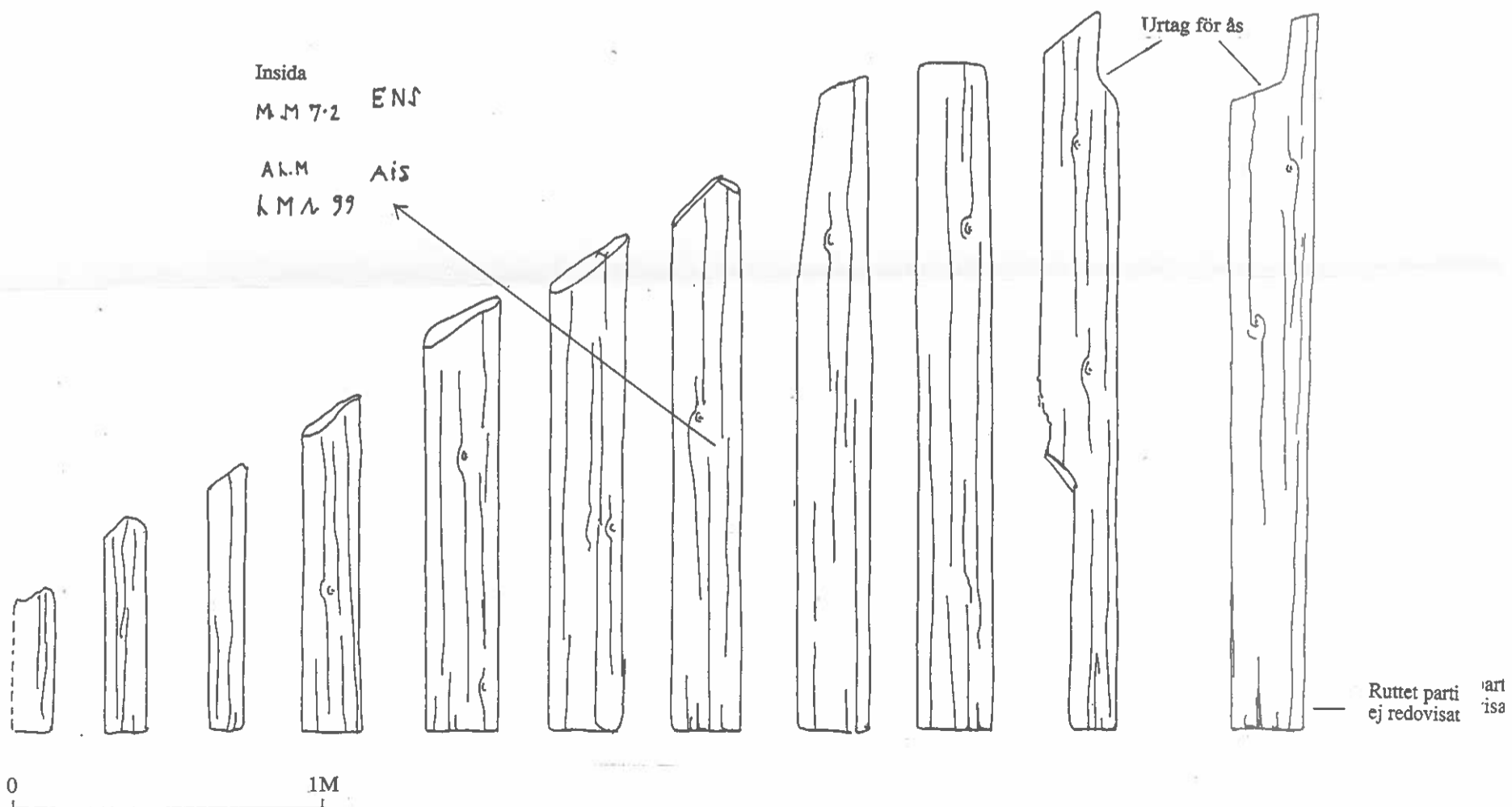
Bild 4 Åskåtan på Lamparheden, ådnåris och sidoås i SSÖ halvdelen. På bild S.-D. Hedman. Foto av L. Liedgren, 1997, fr SSÖ.

8.3.7 Planer och ritningar

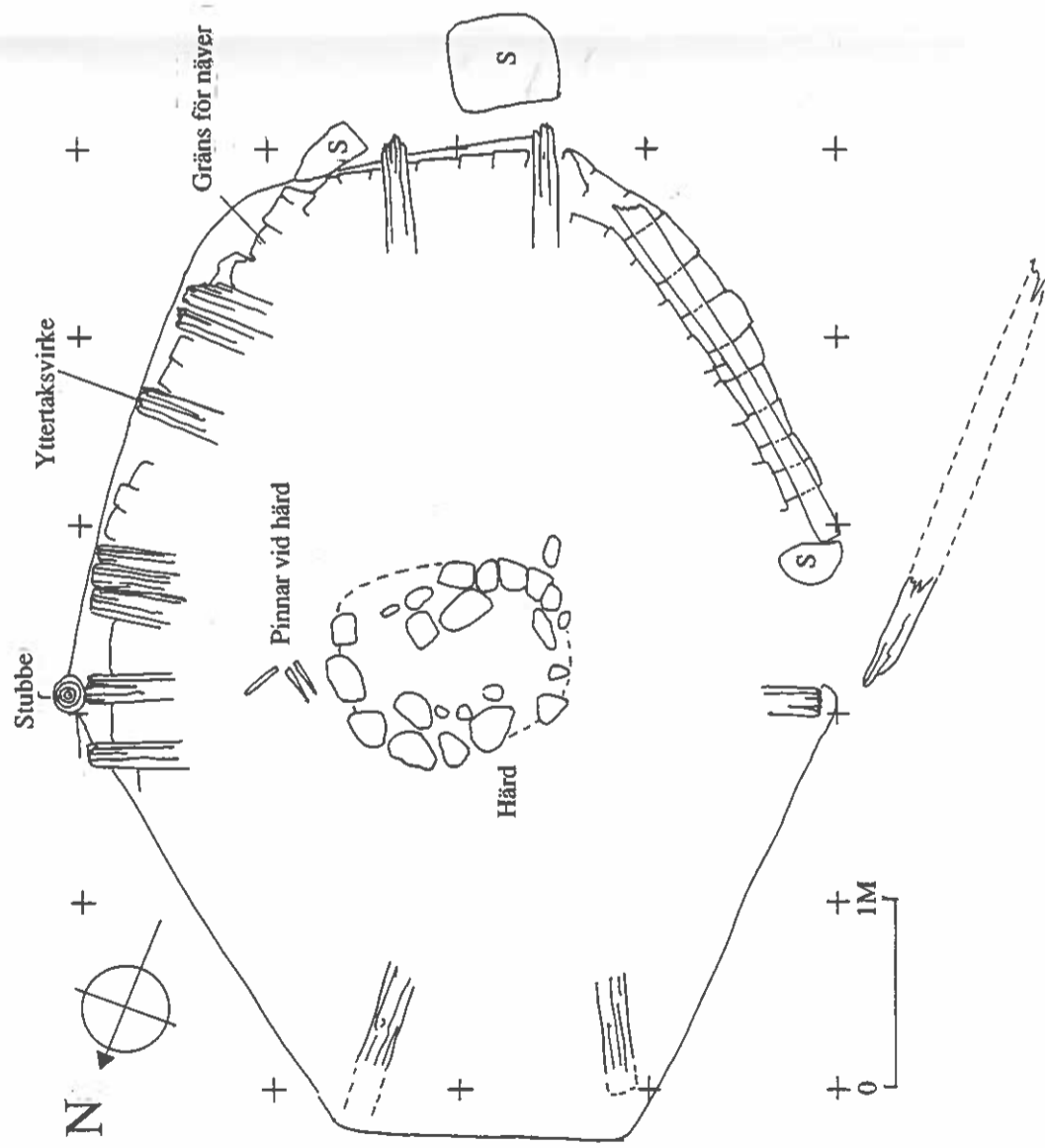
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, bilade innertaksbräder i
SV sidan SÖ om ingång, fr SV
Ritning av L. Liedgren, 1997

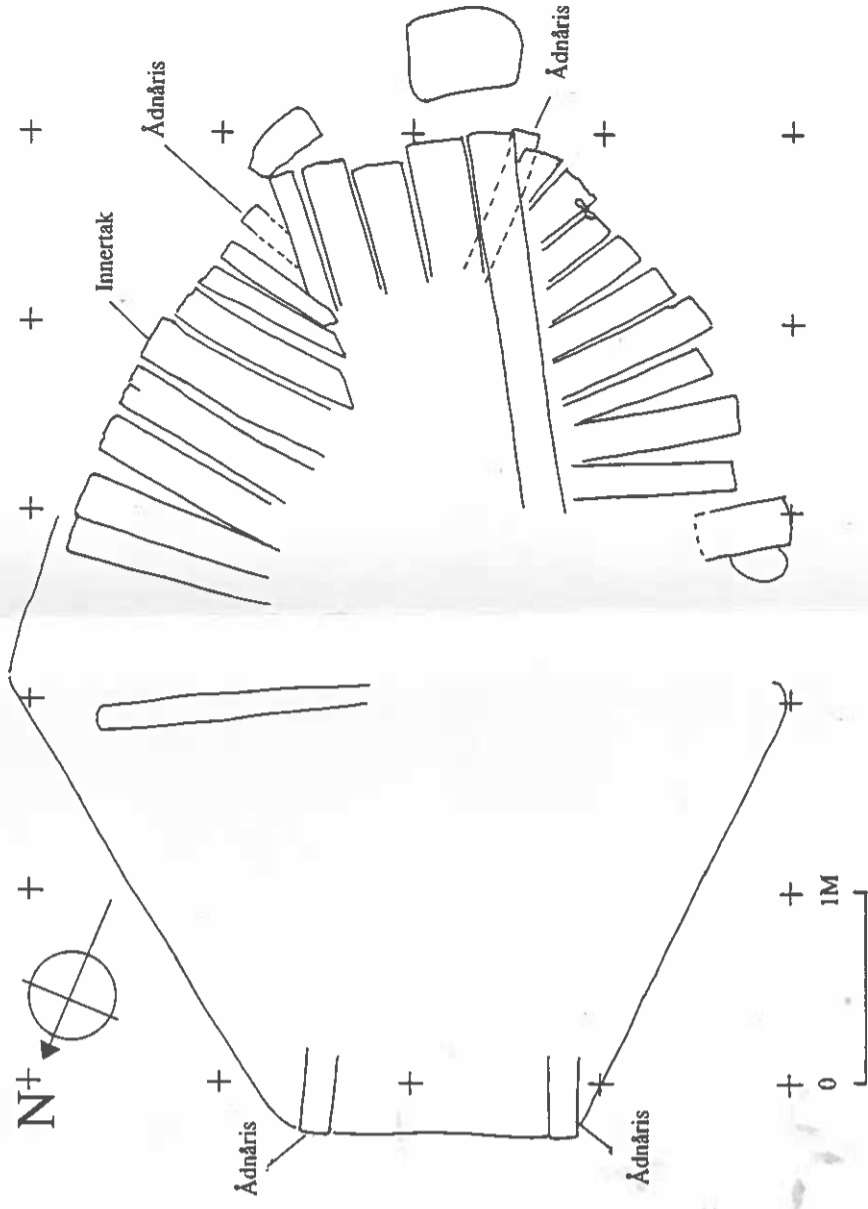
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, bilade innertaksbräder i
Ö sidan fr Ö
Ritning av L. Liedgren, 1997

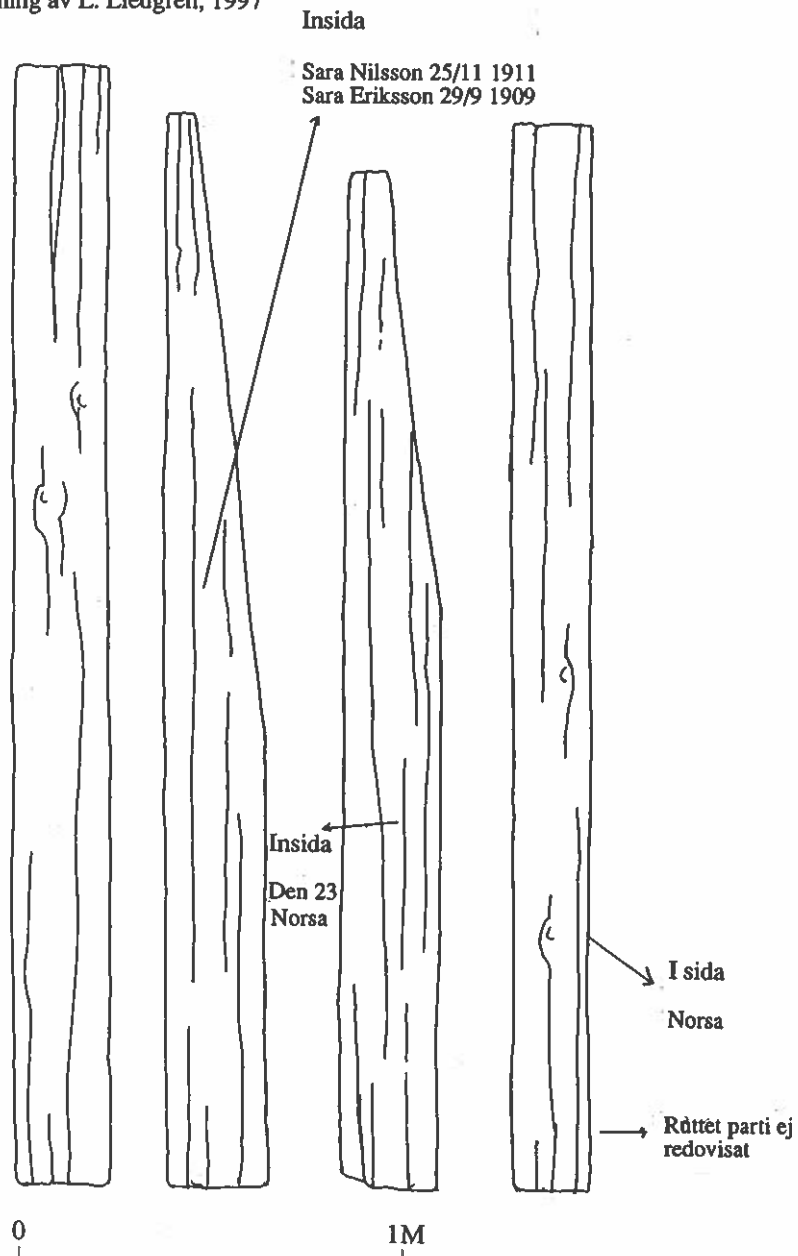
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, plan övertak och näver
Ritning av
S.-D. Hedman, 1997

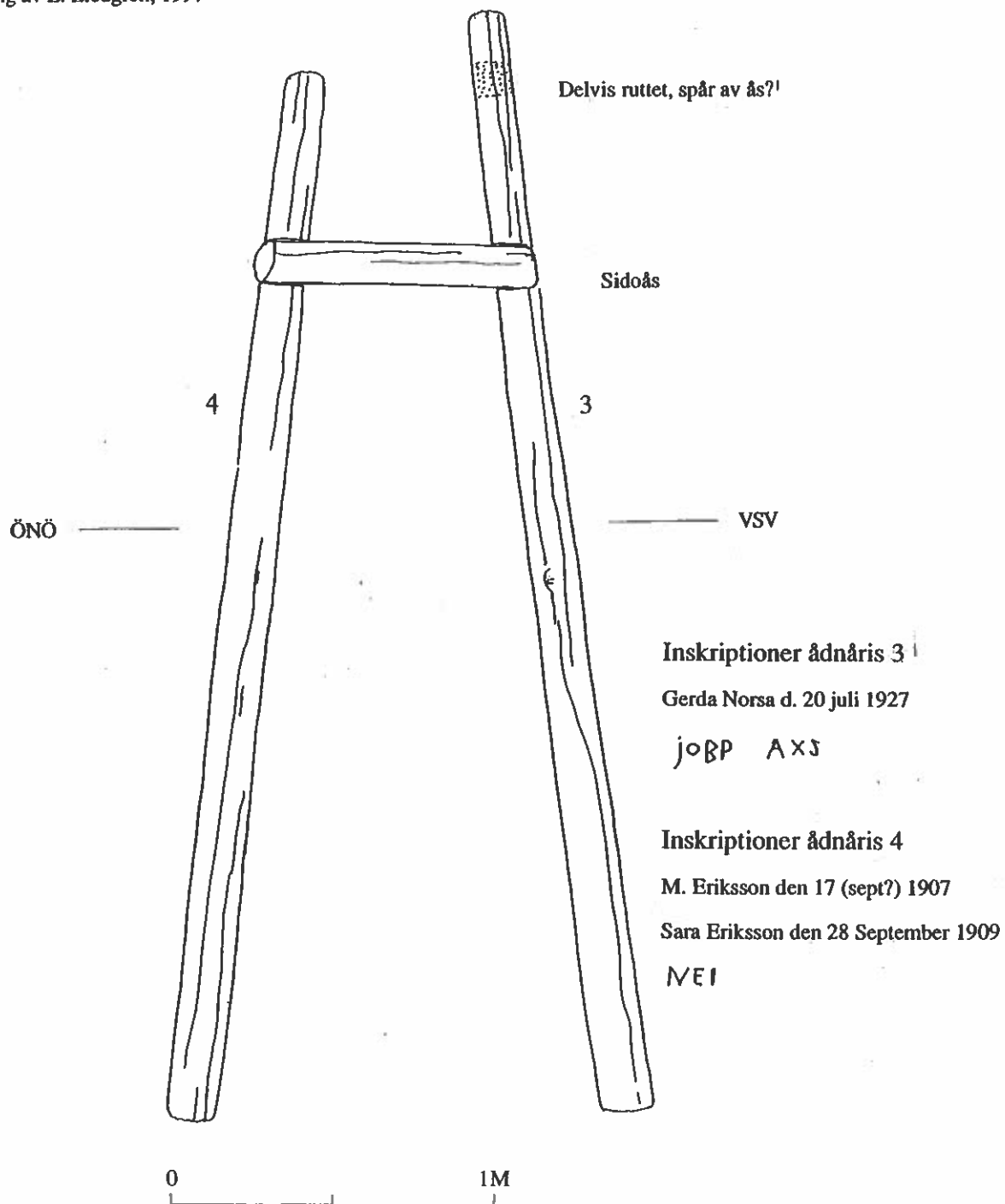
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, plan innertak och ådnåris
Ritning av S.-D. Hedman, 1997

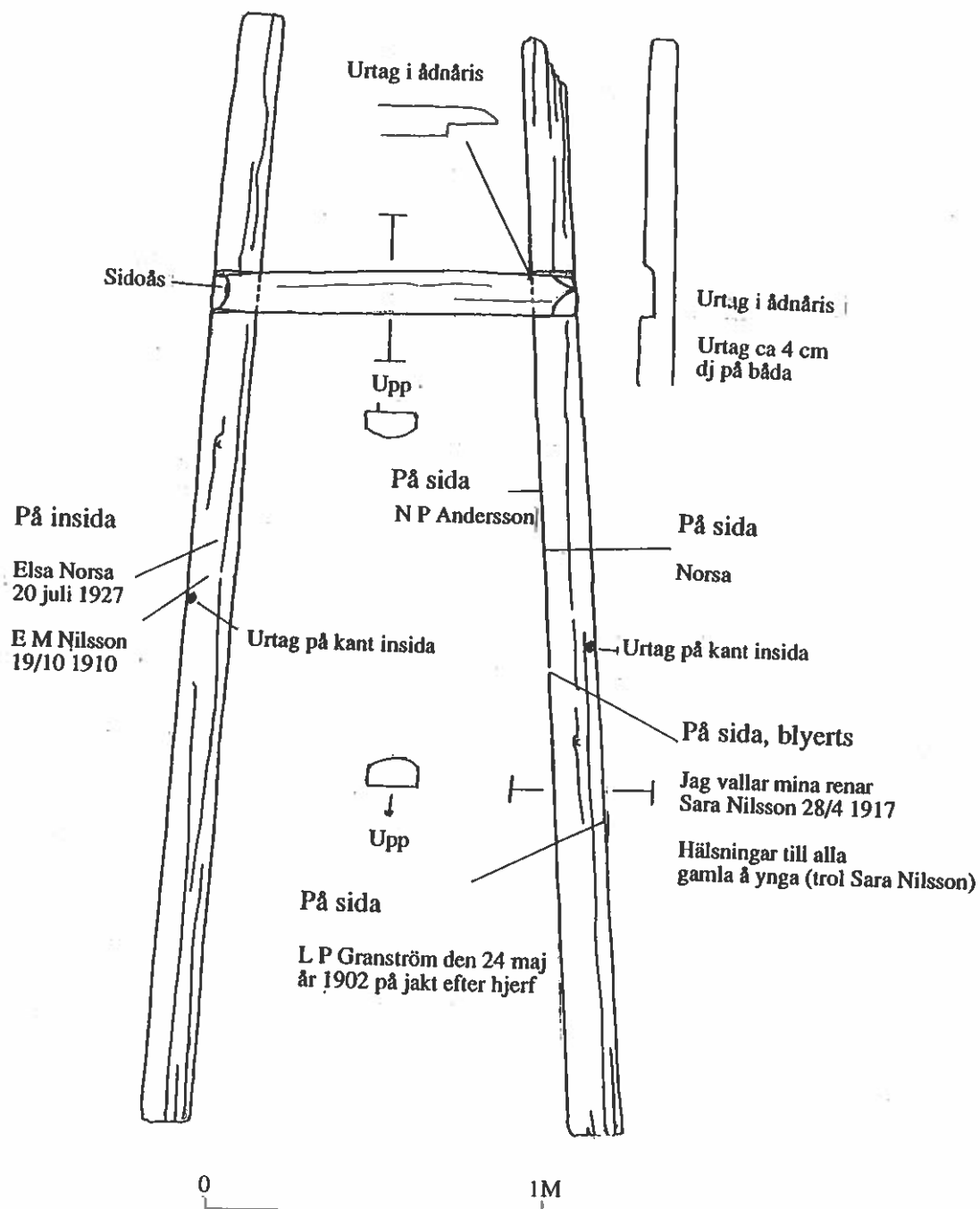
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, bilade innertaksbräder i
SÖ sidan fr SÖ
Ritning av L. Liedgren, 1997

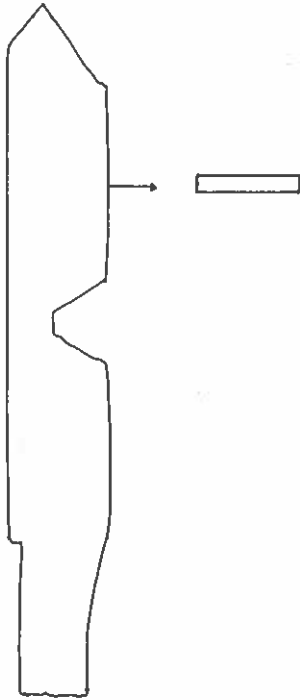
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, ådnåris i NNV, fr NNV
Ritning av L. Liedgren, 1997

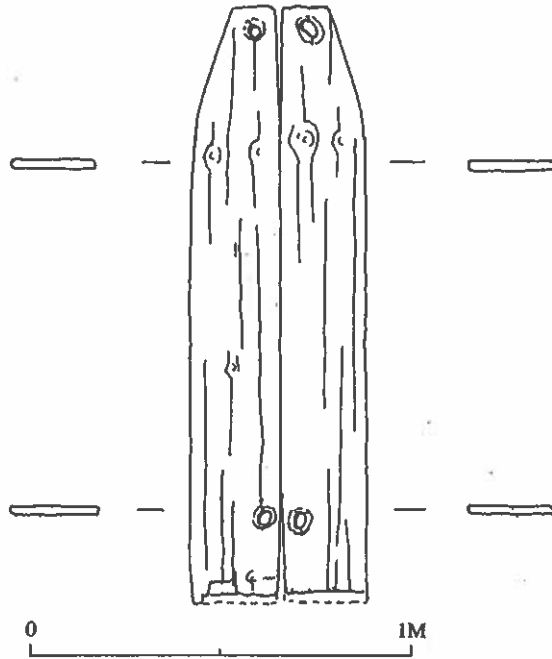
Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
 sameby, ådnåris i SSÖ, fr SSÖ
 Ritning av L. Liedgren, 1997

Bräda påträffad i övertak i NÖ (se plan övertak)
Ritning av L. Liedgren, 1997

Utsida av dörr
Ritning av L. Liedgren, 1997

Upphångningspinne fastsatt i sidoåsar

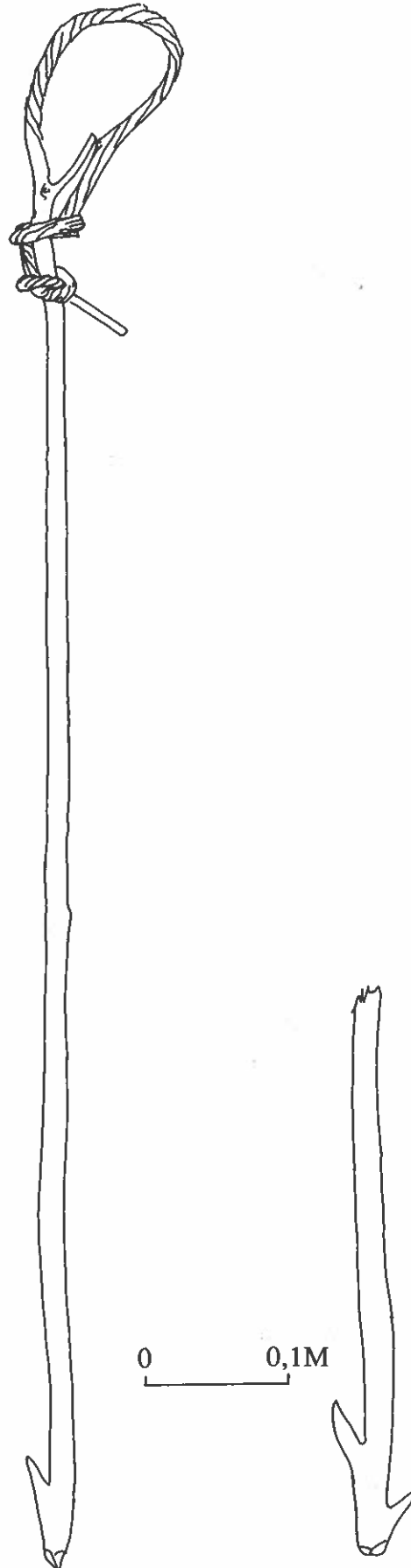
Trasig upphångningspinne

Åskåtan från Lamparheden,
Ståkke sameby

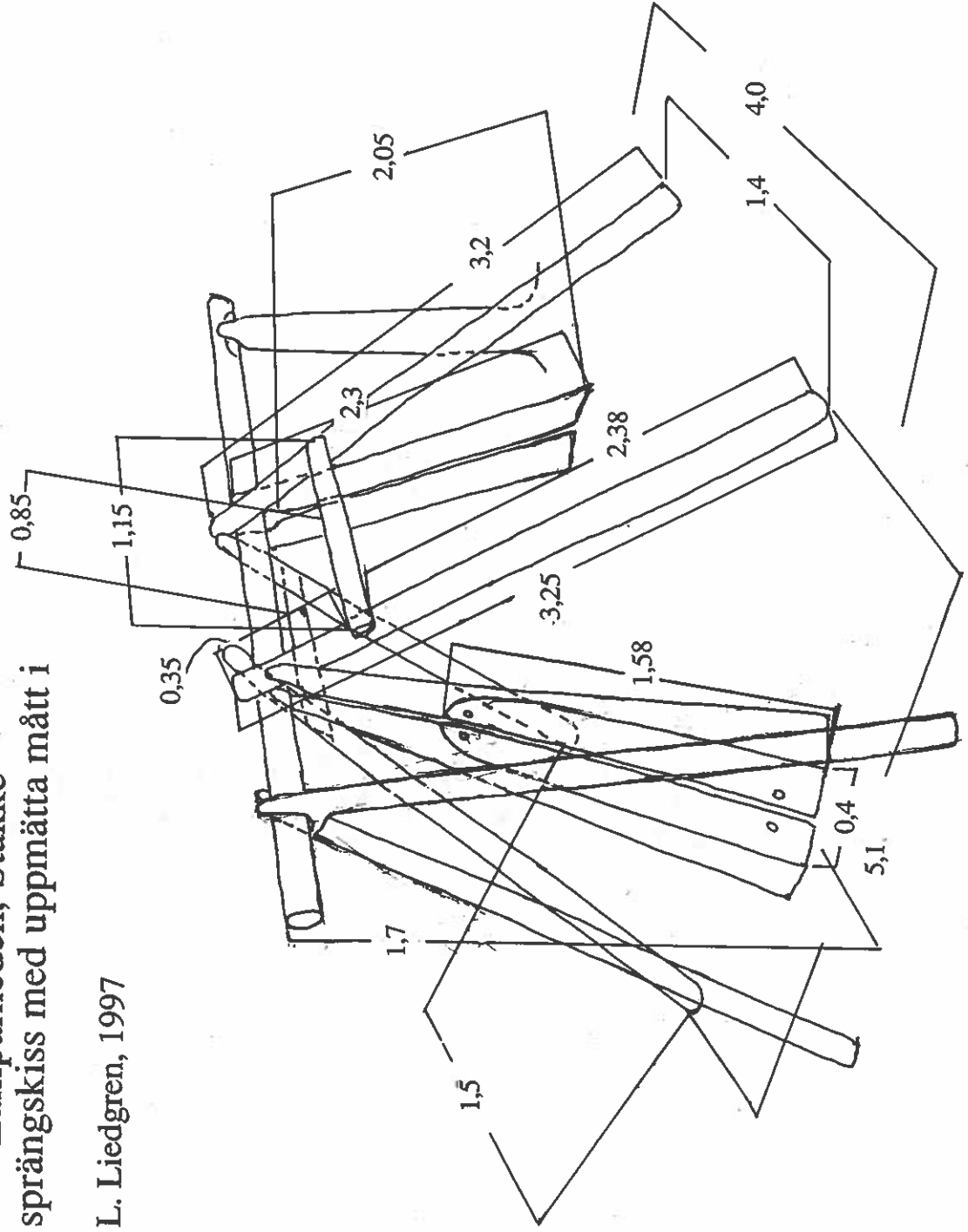
Ritning av L. Liedgren, 1997

Grytupphängare av vriden vidja, björk,
påträffad i kåtan

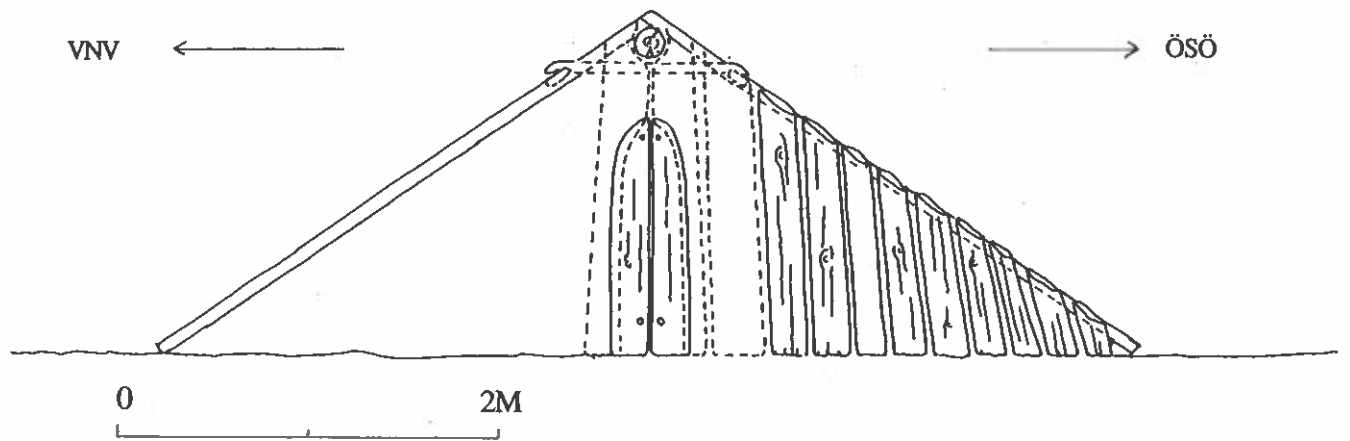
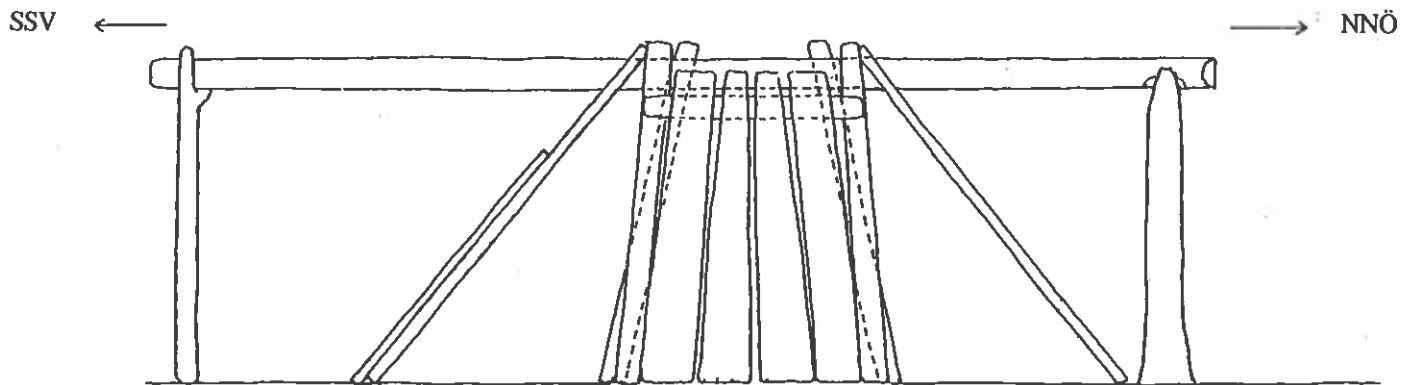

Åskåtan från Lamparheden, Ståkke
sameby, sprängskiss med uppmätta mått i
meter

Ritning av L. Liedgren, 1997

Rekonstruktion av åskåtan från
Lamparheden, Ståkke sameby
Ritning av L. Liedgren, 1997

8.4 Byggnadsarkeologisk undersökning av åskåtan vid Gardejaure, Ståkke sameby

Åskåtan vid Gardejaure påträffades och registrerades vid fornminnesinventeringen i Arjeplog 1996. Kåtan var belägen ett 35-tal m SSV om skogsbilväg, ca 200 m NO om sjön Gardejaure vars strandområden här är myrlänt. Till Pite älv, i Ö, är ca 1 km. I anslutning till kåtan består marken av risig hedmark, med 50-100 år gammal tallskog. I området är gott om gamla fällda träd (fällt med yxa och såg). Ett 25-tal m från kåtan övergår marken i myr. Förutom åskåtan finns ett timrat stall samt två härdar längre mot V (se karta).

8.4.1 Beskrivning av anläggningar i anslutning till åskåtan

Ca 5 m V om åskåtan (nr 4) är ett stall (nr 2). Närmast kvadratisk, ca 3x3 m st (NNV-SSÖ). Stallet är timrat av grovt rundtimmer med sk rännknut. Stallet har pulpettak, nu infallet. Taket har varit täckt av jord och torv.

Ett 15-tal m VNV om Nr 2 är en oval härd (nr 4), 1,2x0,9 m (N-S) och intill 0,15 m h. Kring kanten är en kännbar stenskoning av stenar varav fyra är synliga, 0,1-0,15 m st. Härden verkar sakna stenfyllning.

18 m VSV om nr 4 är en oval härd, 1,3x0,8 m (N-S) och 0,1 m h. Kring kanten är en kännbar skoning av stenar, varav några är synliga. Härden verkar åtminstone delvis ha stenfyllning. Ett 100-tal m Ö om åskåtan är en boplatzgrop.

8.4.2 Undersökning av åskåtan

Åskåta, sexkantig, ca 4,4x3,6 m st (VNV-ÖSÖ). Åskåtan var till största delen infallen. När åsen gått av har kåtan fallit in mot NNÖ. 0,5 m NNV om kåtan var en rotstolpe, 0,2-0,25 m i diam. Rotstolpen, som uppburit åsens ena ända, var 1,65 m h. Översta partiet hade täljts med yxa. De övre sista 15 cm var spetsformade. I spetsen har gjorts ett V-format urtag intill 0,13 m dj.

Strax nedom rotstolpen låg en del av den nedfallna åsen. Åsen var avhuggen spetsig mot NÖ. Ca 0,2 m in på åsen var ett hugget urtag, ca 0,15 m br. Urtaget var i tvärsnitt V-format.

SSV om ingången låg två nedfallna klykstänger, dvs de som hållit upp åsen i anslutning till ingången. Torven togs bort vid stängernas bottenpartier. De nedre partierna var ruttnade efter en 0,05-0,18 m längd. Med de ruttnade partierna var stängerna 1,85 resp 1,88 m l. De två stöden var ca 0,1 m i diam.

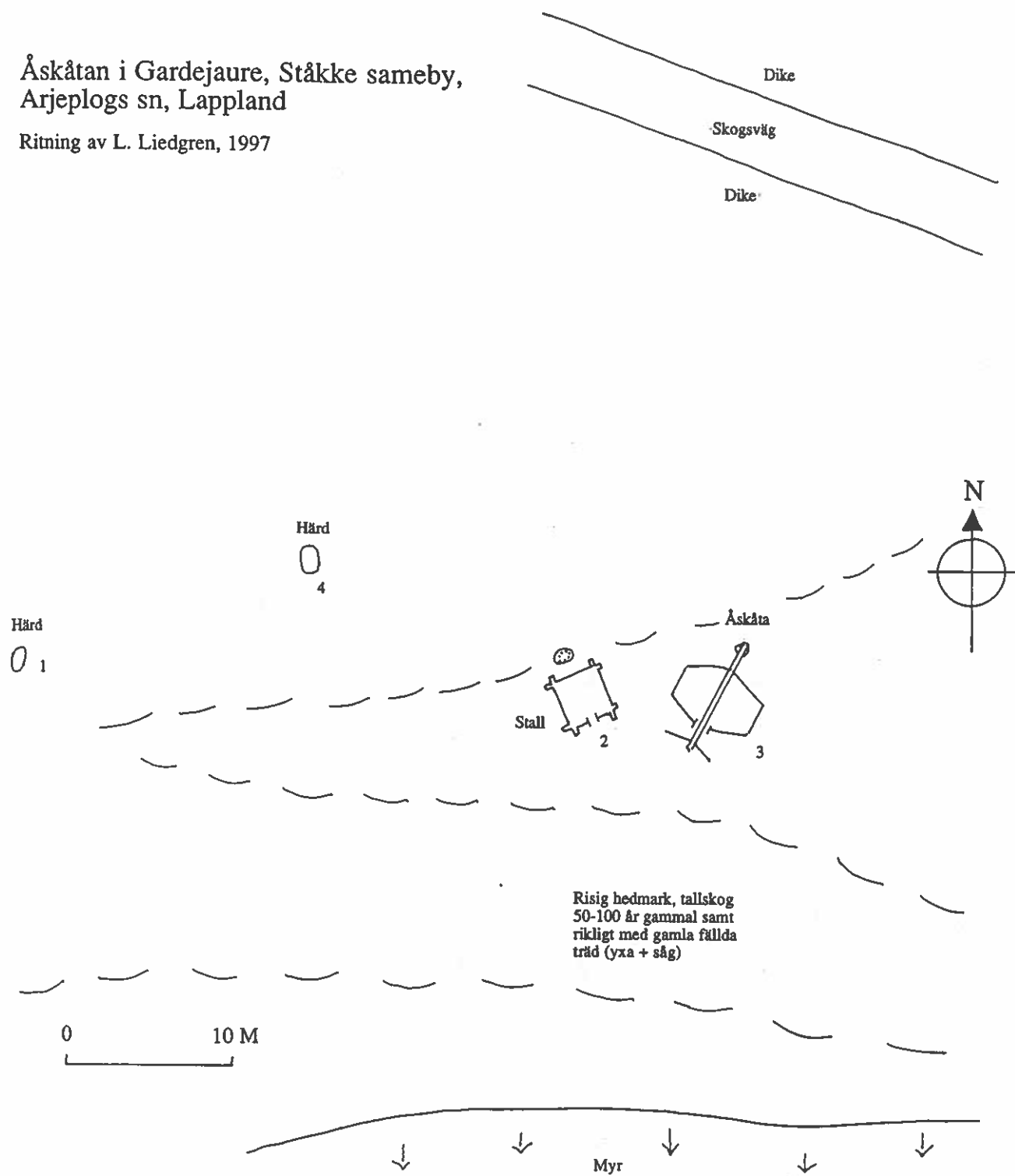
Undersökningen fortsatte med borttagande av mossa, lav och torvbildning kring den V halvdelen av kåtan samt även en liten bit av den ÖNÖ delen. Yttertakveden bestod av halvklivet virke 0,1-0,2 m i diam. I VNV och i ÖSÖ hade takveden haft full längd medan övriga sidor haft virke med avtrappande längd. Takveden var till största delen kraftigt rutten. På vardera sidan om dörrhålet var takvedsbitar som täljts ur något för att passa till dörrhål (se ritning). Dessa stockbitar var 2,25 m l och 0,1-0,15 m breda. I de VNV och ÖSÖ sidorna antydde syllstockar genom två avlånga förhöjningar.

Efter dokumentation borttogs den kraftigt ruttnade takveden och nävertäckningen blottades. Nävret var lagt av 0,2x0,3-0,7x0,4 m stora sjok (vanligen 0,2-0,3 m l). Nävret var lagt med endast 0,1-0,15 m överlappning, dvs ett i det närmast enskiktat lager. Nävret täckte hela inre konstruktionen utom i kraftigt inrasade partier. Inga spikar har använts för att nåda fast nävret, ej heller vid dörrhål. Nävrets nedre kanter avritades på plan. Nävret togs bort samt kvarvarande rester av förmultnat virke varpå innertaksveden blottades.

Dörrfoder bestod av två klivna och delvis bilade plankor. Plankorna var 2,28-2,3 m l, och intill 0,3 resp 0,37 m breda samt 0,04-0,05 m tj. I de övre partierna var ett täljt urtag för åsen och i det undre partiet var avrundade urtag för dörrhål. Måtten visar att dörrhålet varit 1,25 m h och ca 0,55 m br i bottenpartiet. 0,1 resp 0,12 m ovan dörrhålens avslutning var på vardera plankor, hål, urtaga med yxa. Hålen var något oregelbundna med största mått av 0,04 m. Det noterades även att dörrhålens kanter hade täljts släta. På

Åskåtan i Gardejaure, Ståkke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

Ritning av L. Liedgren, 1997

båda plankornas insidor var inskriptioner, inte alla tydbara. På den NV var "E. M. Larsson 1/4", "Färdig Gardejaur den 21/1 1903" (båda blyerts). På den SÖ: "E. M. Larsson", "...den 8/1 06".

Innertaksvirke, N om ingång, bestod av sju kluvna plankor, 0,03-0,07 m tj och 0,16-0,23 m br (bräda vid dörrhål ej inräknad. Brädorna var 0,64-2,08 m l och snedtäljda med yxa i övre delen för att passa till takets lutning. Bottenpartierna var rutnade inom 0,4-0,7 m l partier. På en av brädorna var inslaget en hemsmidd spik. På två brädor fanns inskriptioner på insidan. Längst mot ingång "Egon Eriksson" samt nakenbild (blyerts). På 5:e brädan från ingång var skrivet i blyerts "S. Borg", "S. Borg Snärta 1909 nödår", "E. M. Larsson".

Innertaksvirke i NV bestod av tre, inrasade och delvis omvälda plankor, 0,05-0,06 m tj, 2,2-2,28 m l och 0,25-0,35 m br. I övre delen var den mellersta brädan spetsformad. Endast 0,05-0,07 m av bottenpartierna av brädorna var kraftigt rutnade. De tre brädorna stod helt eller delvis med bottenpartiet på en syllstock. Syllstocken var ca 1,55 m l och 0,2 m bred. I syllstockens mittparti var ett urtaget spår som löpte efter en ca 1,1 m l sträckning. Urtaget var ca 0,07 m br.

På den NÖ brädan var en handsmidd spik på insidan. På brädan längst i SV var en rad inskrifter: "N. P. Andersson 15/9 1913", "E. M. Larsson", "E. M. Larsson", E. M. Larsson Bojtas den 8 feb 1905", "Snera", "E. M. Larsson 1905", "1904", "Den 5 nov 1909 E. M. Larsson", "Lars Mattson Snära 1909" (eller 1902), E. M. Larsson Forsudden, 8 feb 1905" (alla med blyerts utom en med blå penna), "M S" (ristat)

Innertaksvirke i NNV bestod av nio halvkluvna brädor, 0,15-0,27 m br, 0,85-2,15 m l och 0,4-0,6 m tj (bräda vid ås ej inräknad. Dessutom förekom en fyrkantig stång, ca 0,1 m i tvärsnitt och minst 1,78 m l. Den var kraftigt rutnad. Samtliga brädor var mer eller mindre snedfasade i överkant med yxa. Tre av brädorna hade hemsmidda spikar på insidan. En bräda hade ett årtal inristat på undersida "1904 14/1".

Vid åsen fanns två halvkluvna brädor, 0,04-0,05 m tj och 0,25-0,28 m br. Den ena, som var intakt i övre partiet var 2,0 m l. Här började urtaget för åsen 1,7 m från bottendelen.

Efter dokumentation av innertaksdelarna lyftes brädorna bort och bärande konstruktion blottades. I SÖ borttogs vidare torv för att avgränsa syllstockens belägenhet samt för att bestämma ådnåris position och längd.

I NV framkom att den S ådnåris-delen låg ovanpå syllstocken medan den N slutade vid syllens inre kant. Avståndet mellan ådnåris var i markplanet 0,6 m. Ådnåris bestod av två halvkluvna stockar där sidorna täljts av något. De var båda ca 2,6 m l, 0,14-0,16 m br samt 0,08-0,09 m tj. De kluvna stockarna var vända med rundad sida uppåt. I övre delen av ådnåris var ett urtag för sidoåsen. Urtaget fanns 1,98-1,99 m ovan stockarnas bottendelar. Sidoåsen, som var infäst i ådnåris, var 1 m l, intill 0,14 m br och 0,08 m tj. Avståndet mellan urtagen var 0,67 m och urtagen var 0,15 m l och ca 0,04 m dj.

I ÖSÖ frilades syllstocken och det framkom att innertaksbrädor var insatta i ett spår i syllstocken, dvs lika som i VNV samt att båda ådnåris slutade på insidan av syllstocken. Syllstocken var ca 1,8 m l och 0,2 m br. I mittpartiet var ett urtaget spår ca 0,07 m br och 0,04 m dj. Ådnåris var belägna 0,65 m från varandra vid syllstocken. Den ådnåris som var hel, i det övre partiet, var 2,37 m l. Båda var kring 0,16 m br och 0,08 m tj. Urtag för sidoås började 1,8 resp 1,9 m från nedre parti av stockarna. Urtaget var ca 0,03 m dj. Sidoåsen, som påträffades lös vid härden, var på denna sida ca 0,95-1,0 m l. Avståndet mellan urtagen var 0,66 m och urtagen var 0,15 m l och 0,03 m dj.

Vad gäller åsen påträffades ytterligare en del inrasad i kåtan. Total längd på båda bitarna var ca 4,1 m. Åsen bör dock ha varit längre att döma av placeringen av stubbe samt stödsträngar.

I mitten av kåtan framträdde en härd när virket från kåtan tagits bort. Härden var oval, 1,5x1,1 m (NNÖ-SSV) och 0,1 m h. Härden hade en skoning av 0,2-0,4 m st stenar samt en inre packning av 0,15-0,4 m st stenar.

Vid undersökningen av åskåtan påträffades en ansamling av märkekluvna ben under innertaket i SV. Vidare var några små spetsade pinnar N om härden.

När undersökningen avslutats lades beståndsdelarna till kåtan tillbaka på så ursprunglig plats som möjligt.

8.4.3 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man konstatera att åskåtan vid Gardejaure hade en väl bevarad konstruktion och att den enda detalj som ej har kunnat påvisas är dörren, trots att vi letade i mossan. Dörren bör ha varit något större än ingångshålet. En trolig storlek har varit ca 1,3x0,6-0,65 m.

Åskåtan i Gardejaure visar på en ej tidigare påvisad placering av ådnåris, dvs att de ställts på insidan av syllstockarna. Att en ådnåris i detta fall var placerad på syllen beror med största sannolikhet på att den hamnat där när kåtan fallit ihop.

Vad gäller utnyttjandet av kåtan kan fastställas att de flesta inskriptioner tillhör 1900-talets första årtionde, detta gäller även för det närbelägna stallet. Kåtan kan ha använts för flera olika ändamål, som renvaktarkåta, för fiske, jakt eller för slåtter. Möjligen kan man även tänka sig skogsarbete. Av de påträffade inskriptionerna nämns Boitas eller Forsudden vid Piteälven samt även Snierra. De personer som skrivit på väggarna kommer i huvudsak härifrån, dvs samiska nybyggen. E. M. Larsson, som är den som gjort flest noteringar i kåtan, bör vara en av sönerna till Lars Petter Sjulsson, som byggde åskåtan vid Suolojaure. Erik Mattias Larsson föddes 1885. Uppenbarligen har platsen också tidigare utnyttjats som kåtaplats med tanke på de härdar som påträffats V om åskåtan.

8.4.4 Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut: 222-2390-97.

Utförandetid fältarbete: 3/10 1997-6/10 1997.

Finansiering: Arbetet har finansierats inom ramen för länsstyrelsens byggnadsvårdsanslag.

Tidsåtgång fältarbetet: 4 arbetsdagar.

Rapportarbete: 4 arbetsdagar.

Personal: Vid fältarbetet deltog S.-D. Hedman samt L. Liedgren.

Analyser: Inga.

Prover: Inga.

8.4.5 Bilder

Bild 1 Åskåtan i Gardejaure, ingångssida före undersökning, fr SSV. Foto av L. Liedgren, 1997.

Bild 2 Åskåtan i Gardejaure, baksida fr ÖNÖ. Till höger är rotstolpen med urtag samt den nedfallna åsen. Foto av L. Liedgren, 1997.

Bild 3 Åskåtan i Gardejaure, närbild av ås fr ovan. Foto av L. Liedgren, 1997.

Bild 4 Åskåtan i Gardejaure efter avtorvning av den VNV halvdelen, ruttnade övertaksdelar. Foto av L. Liedgren, 1997, fr VNV.

Bild 5 Åskåtan i Gardejaure, nävertäckning vid ingång. Foto av L. Liedgren, 1997, fr SSV.

Bild 6 Åskåtan i Gardejaure, nävertäckning i den VNV halvdelen. Foto av L. Liedgren, 1997, fr VNV.

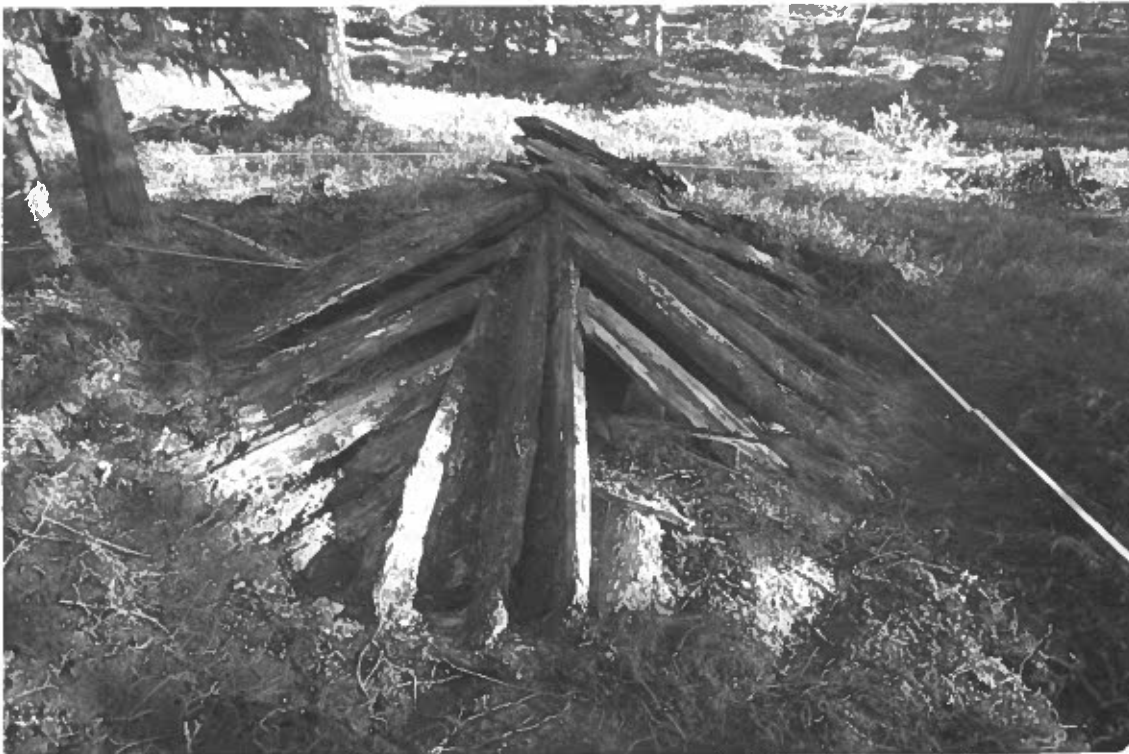

Bild 7 Åskåtan vid Gardejaure, innertak i den VNV halvdelen. Foto av L. Liedgren, 1997, fr VNV.

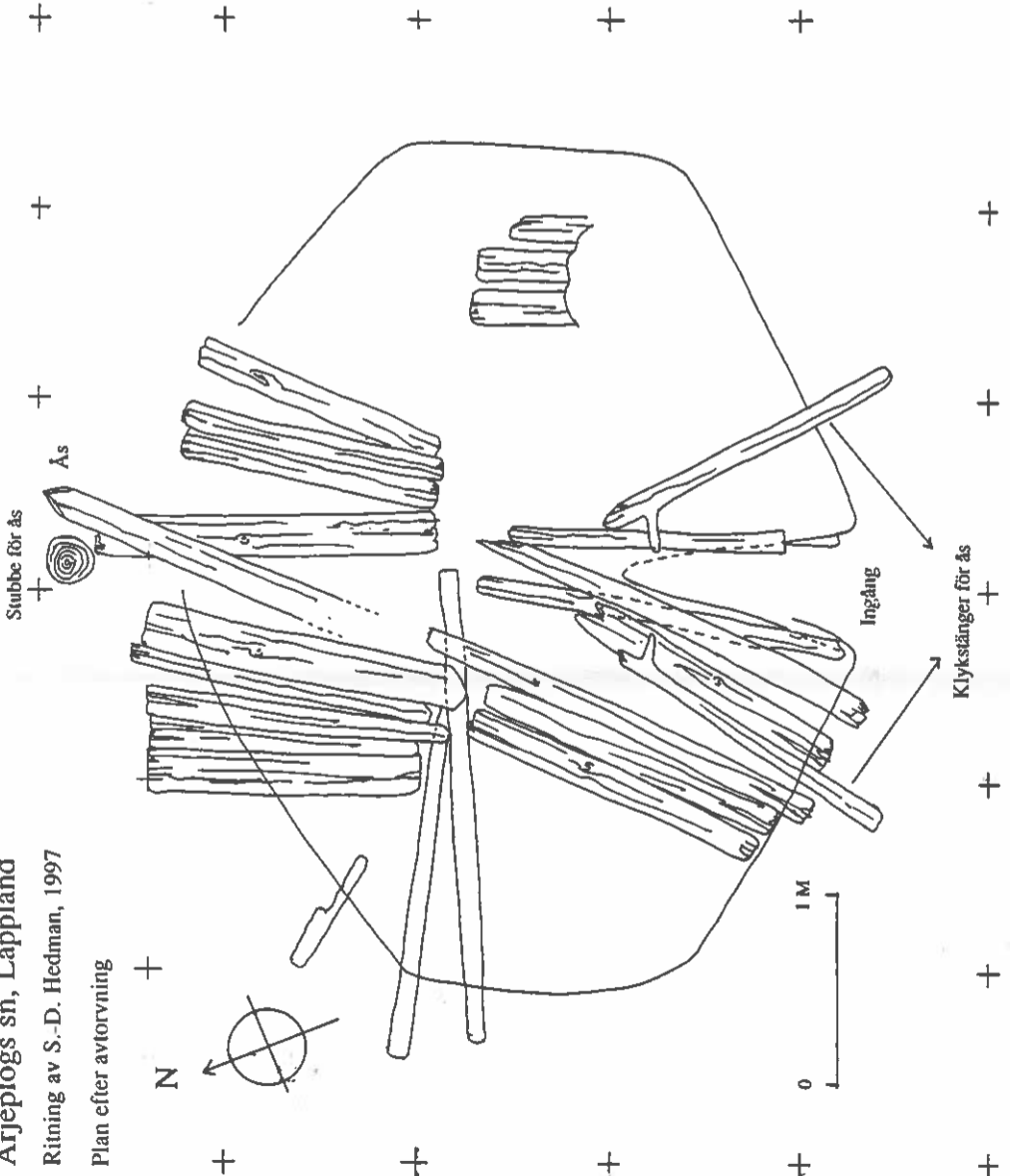
Bild 8 Åskåtan i Gardejaure, ådnåris, syll samt sidoås i den VNV halvdelen. Under sidoåsen skymtar delar av härden. Foto av L. Liedgren, 1997, fr VNV.

8.4.6 Planer och ritningar

Åskåtan i Gardejaure, Ståkke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

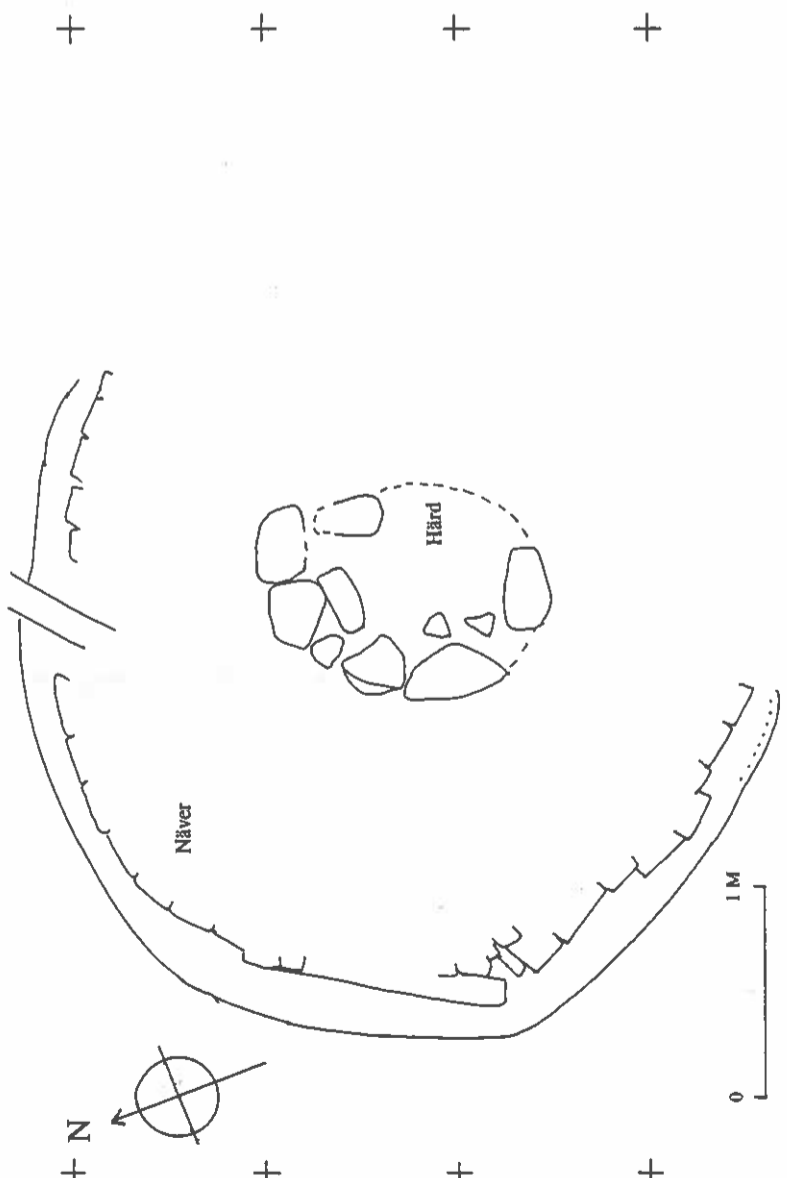
Ritning av S.-D. Hedman, 1997

Plan efter avtörvning

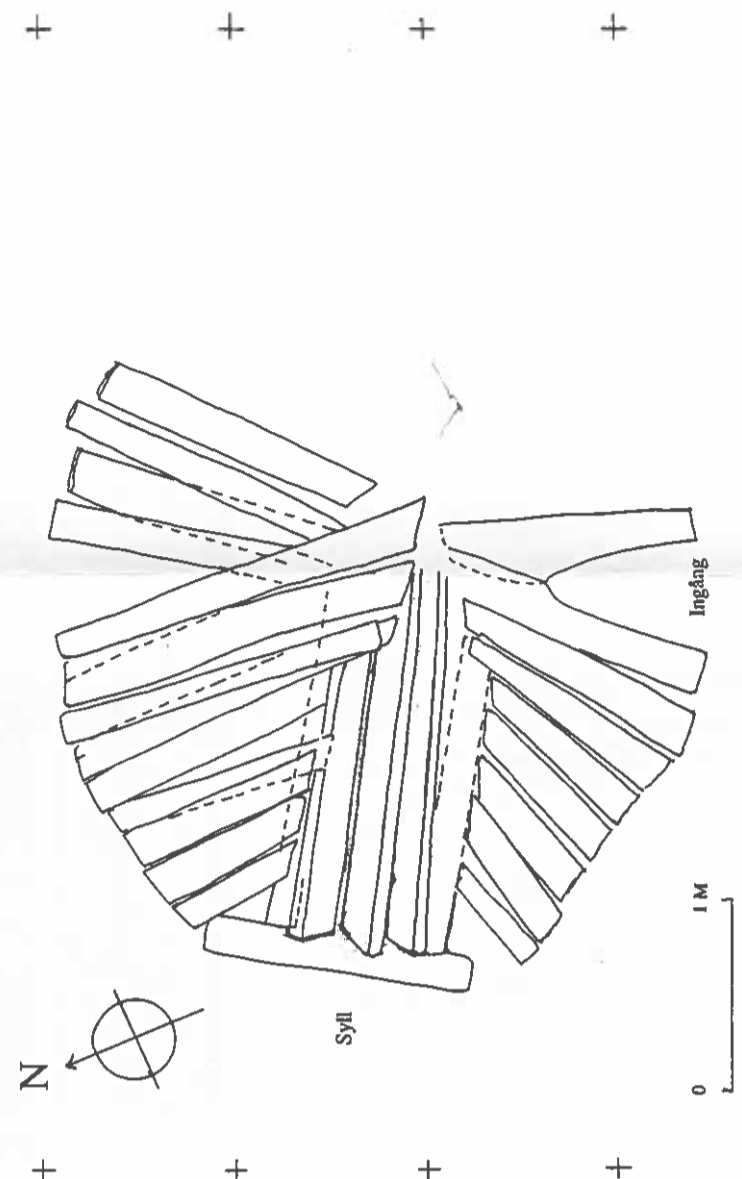
Ritning av S.-D. Hedman, 1997

Plan över nävertäckningens nedre gräns

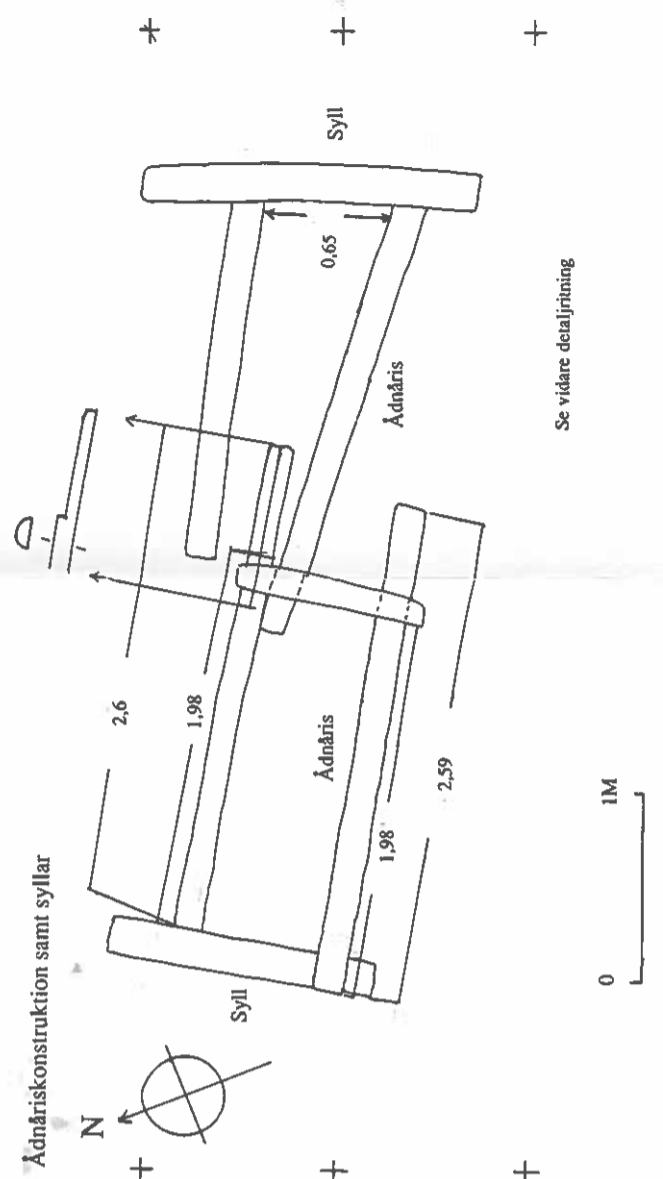
Ritning av S.-D. Hedman, 1997

Plan över innertak

Ritning av S.-D. Hedman, 1997

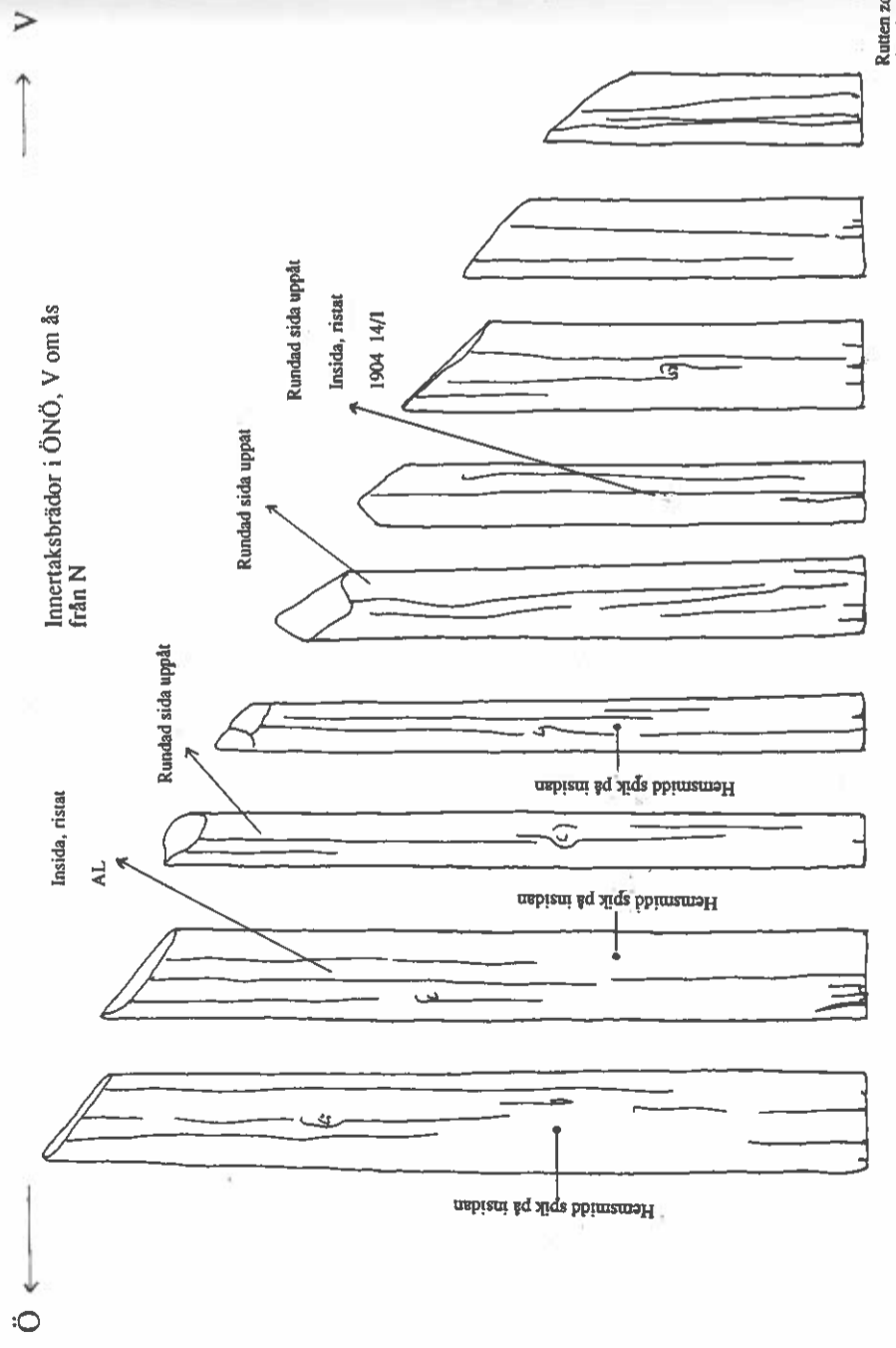
Ådnäriskonstruktion samt syllar

Se vidare detaljrättning

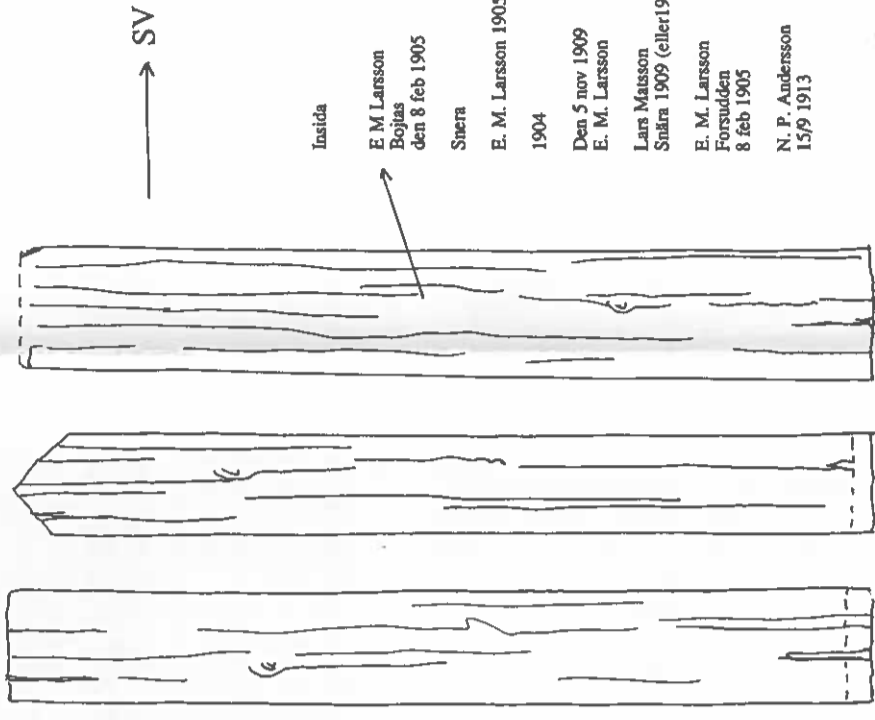
Åskåtan i Gardejaure, Ståkke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

Riming av L. Liedgren, 1997

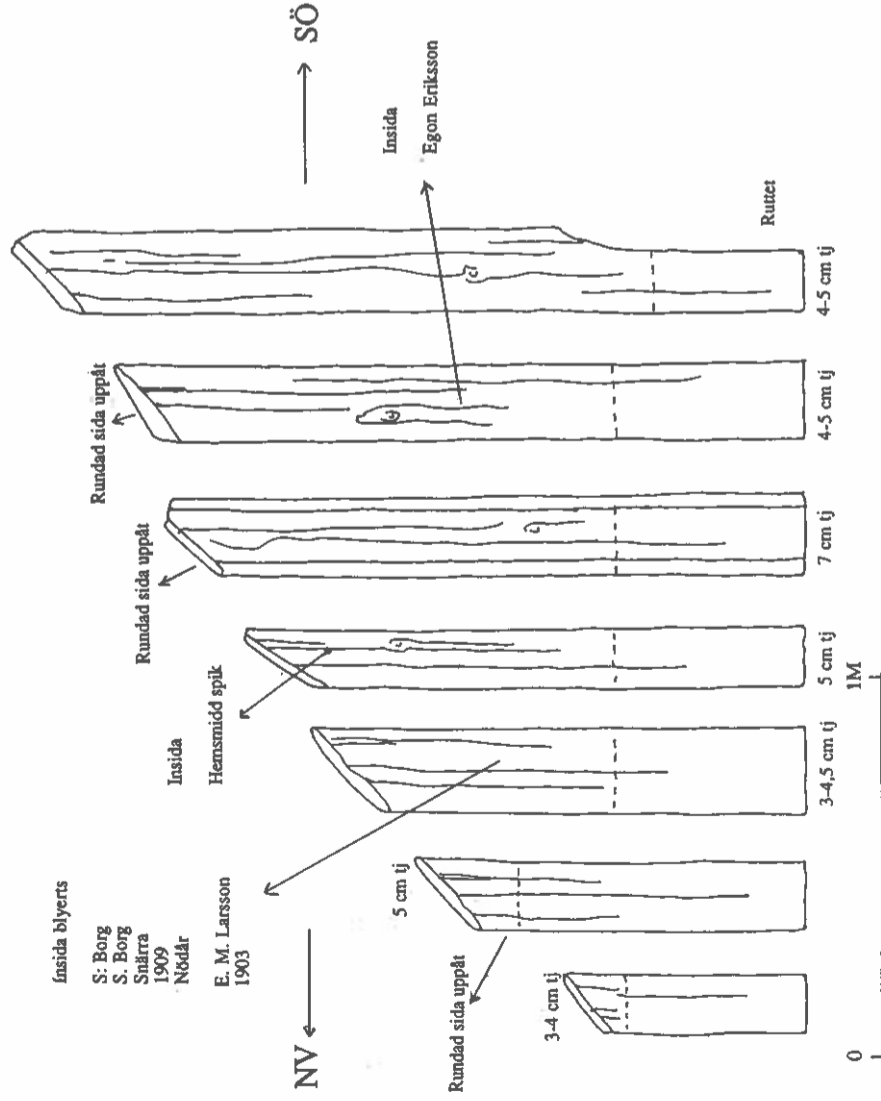
Riming av L. Liedgren, 1997

Innertaksbräddor i NV

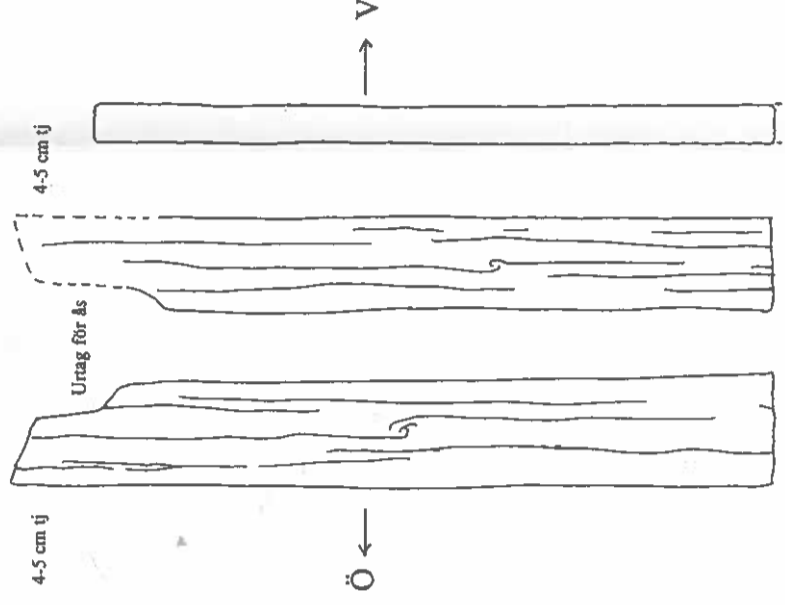
Innertaksbräddor i SV, NV om ingång

1777

Riming av L. Liedgren, 1997

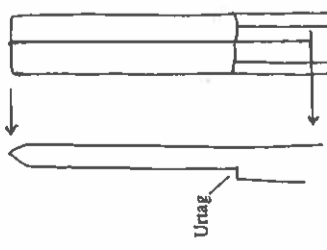
Innertaksbräddor vid ås i N, från N

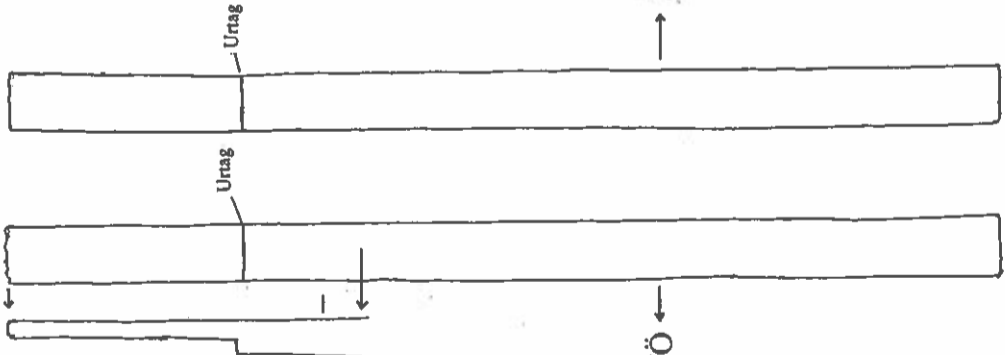
Åskåtan i Gardejaure, Ståkke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

Ritning av L. Liedgren och S.-D. Hedman, 1997

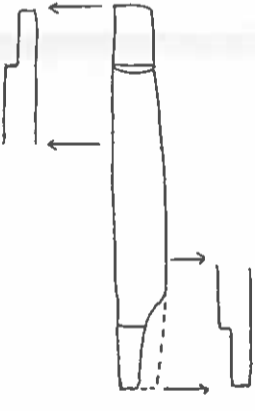
Ådnårnis i SÖ, från SÖ

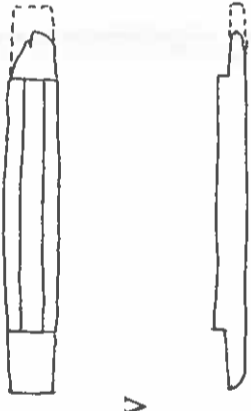
Ådnårnis i NV, från NV

Sidoås i NV sidan

Sidoås i SÖ sidan

SV

Blakad yta

NÖ

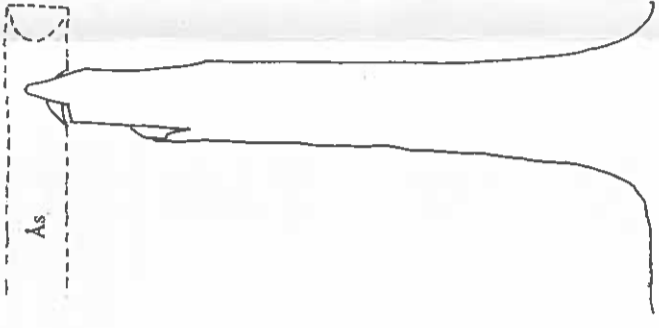
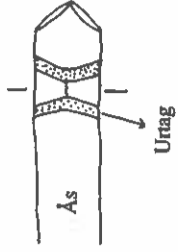
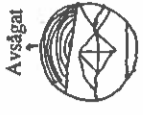
SV

NÖ

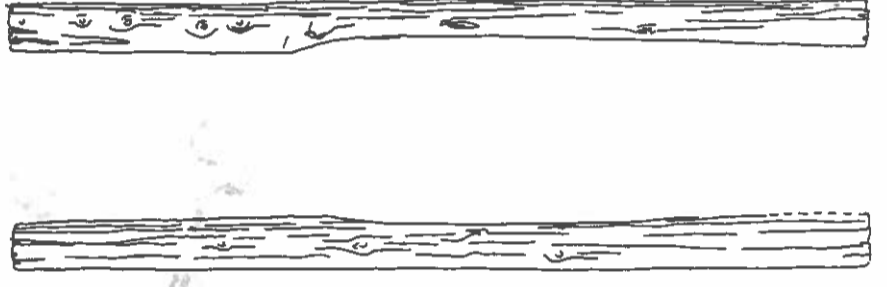
Ritning av L. Liedgren, 1997

Ritning av L. Liedgren, 1997

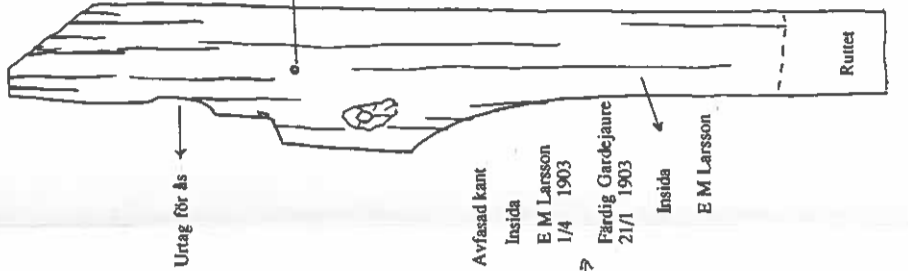
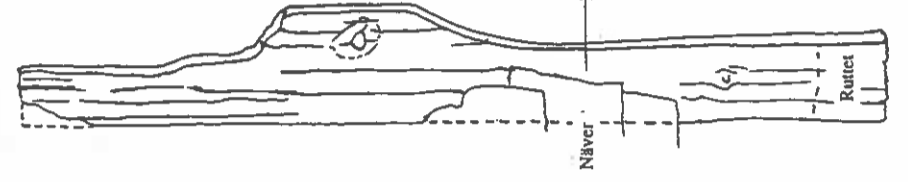
Stubbe med uthuggning för ås

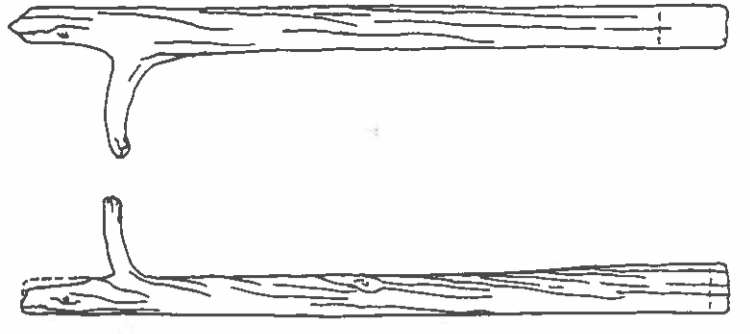
Yttertaksstockar vid dörr

Innertaksbräder för dörrhål

Klykstänger för ås

Ritning av L. Liedgren, 1997

Syll i VNV sidan

NÖ

SV

Syll i ÖSÖ sidan

SV

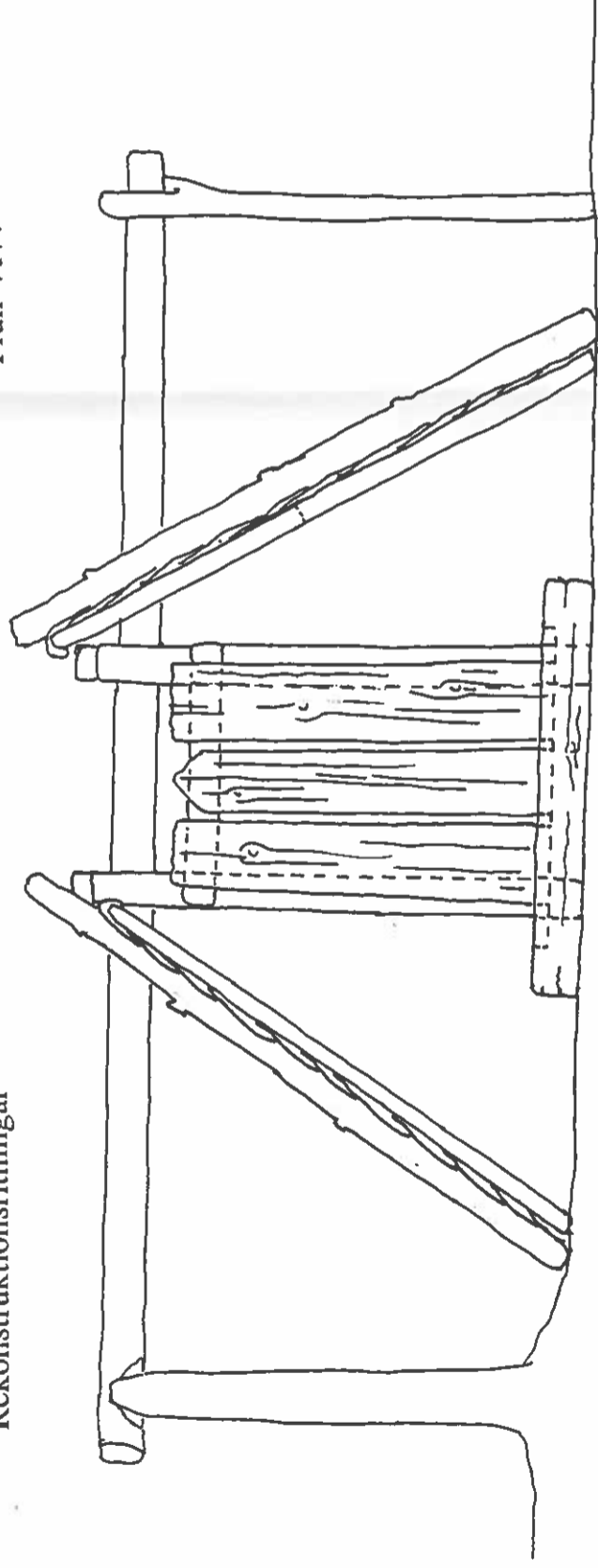
NÖ

Åskåtan i Gardejaure, Ståkke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

Ritning av L. Liedgren, 1997

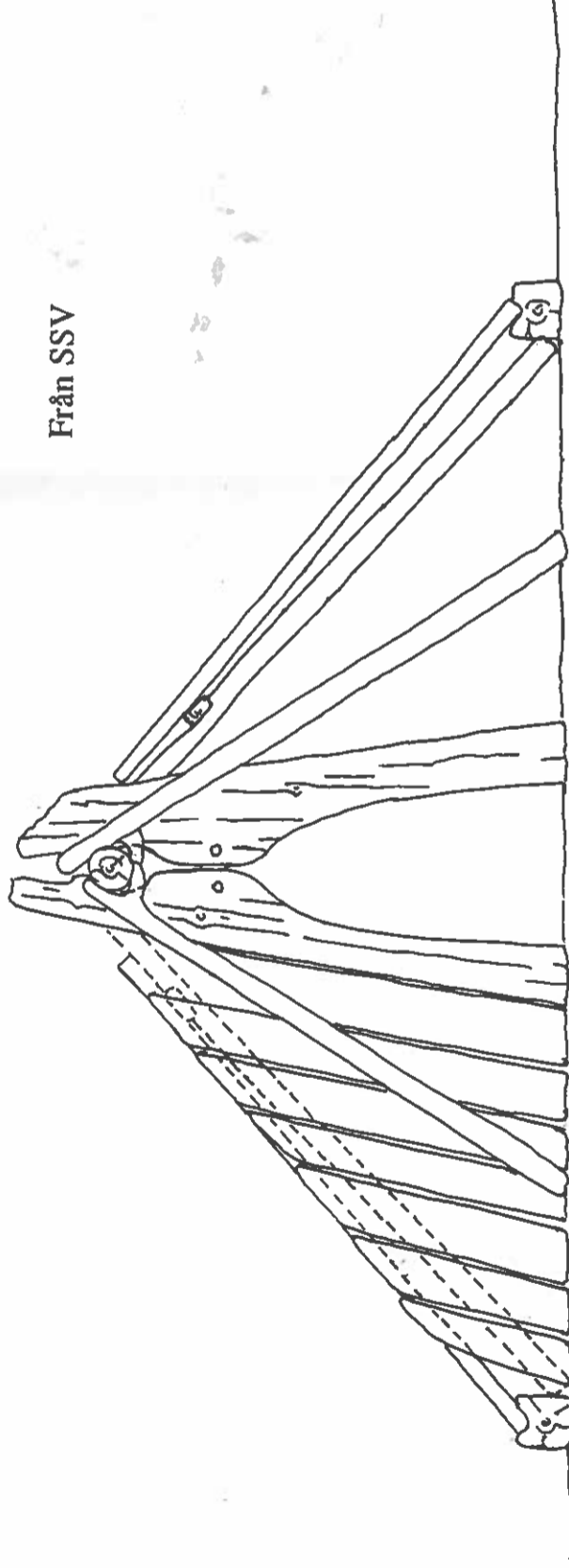
Rekonstruktionsritningar

Från VNV

0 1 M

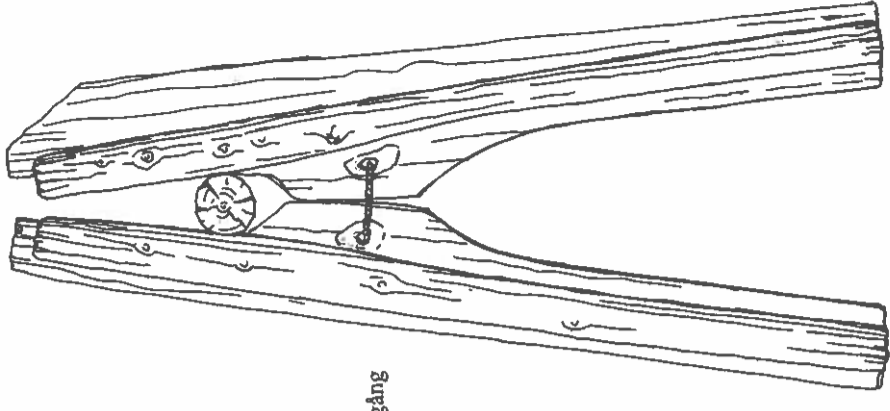
Från SSV

Åskåtan i Gardejaure, Ståkke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

Ritning av L. Liedgren, 1997

Rekonstruktion av ingång

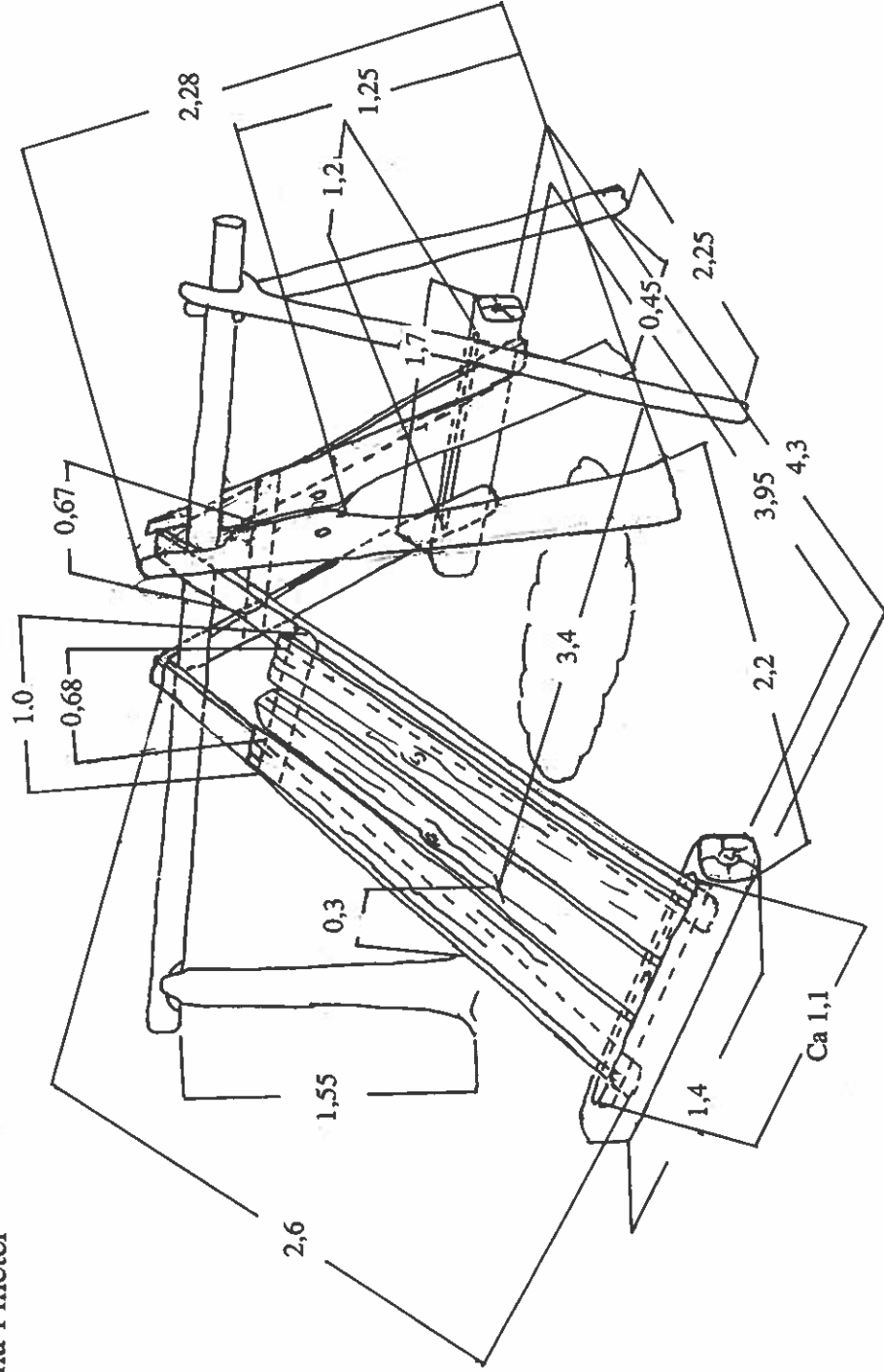

0 1 M

Åskåtan i Gardejaure, Ståke sameby,
Arjeplogs sn, Lappland

Riming av L. Liedgren, 1997

Sprängskiss med uppmätta mått,
angivna i meter

8.5 Kort kommentar kring namn och platser som nämns i inskriptioner i kåtorna (av S.-D. Hedman)

Åskåta, Suolojaur

Följande namn med platsangivelse har nedtecknats i kåtan:

Anselm Johansson Gangsja 10 november 1922 (Svensk).

Elof Fjällström Gangsja 19 juli 1921 (Svensk).

G. Ädel 25/9 1966 (Gunnar Ädel, rallarson från Moskosel).

Hilda Charlotta Lindström Abraur 1903 (Piga i Abraur, svensk).

Johan Karlsson från Storbodsund (Storbodsund vid Storavan, svensk).

NPP (förkortning för Nils Petter Persson från Gittun, same. Kommer från Gangsja men flyttade till Gittun).

Det äldsta årtalet är 1875 och det yngsta är 1966. Det finns bl a uppgifter om att kåtan använts för myrslätter (fräken).

Åskåta, Gardejaur

E M Larsson 1/4 1903. Kom från Forsudden eller Bojtas som är det samiska namnet. I Forsudden finns ett härbre med hans namn och årtalet 1895. Kallades för Bojtas-Erik). E. M. Larsson var son till Lars-Petter Sjulsson.

E M Larsson Bojtas 8 feb. 1905.

E M Larsson Forsudden 8 feb. 1905.

E M Larsson 5 nov 1909.

Lars Mattsson Snärta 1902 (från Snierra).

S Borg 1909 Snärta Nödår. Sjul Borg hette egentligen Ståkke i efternamn. Han fick ej ta sig efternamnet Borg. Borg kommer från namnet på berget Bårgå.

N P Andersson 15/9 1913. Nils Petter Andersson från Tjockudden, Abraur. Bodde i Kåtaviken fram till 1918. Kåtaviken är en vik av selet Bojtasjaur i Piteälven.

Egon Eriksson. Kommer från Abraur.

Äldsta årtalet i kåtan är 1902 och det yngsta årtalet är 1913.

Åskåta, Lamparheden

Gerda Norsa den 20 juli 1927 (Dotter till Anton Nårsa, Abraur).

Elsa Norsa 20 juli 1927 (Kusin till Gerda Nårsa).

M Eriksson 17 sept 1907.

Sara Nilsson 25/11 1911. Från Bojtas.

Jag vallar mina renar Sara Nilsson 28/4 1917.

Sara Eriksson 28 september 1909.

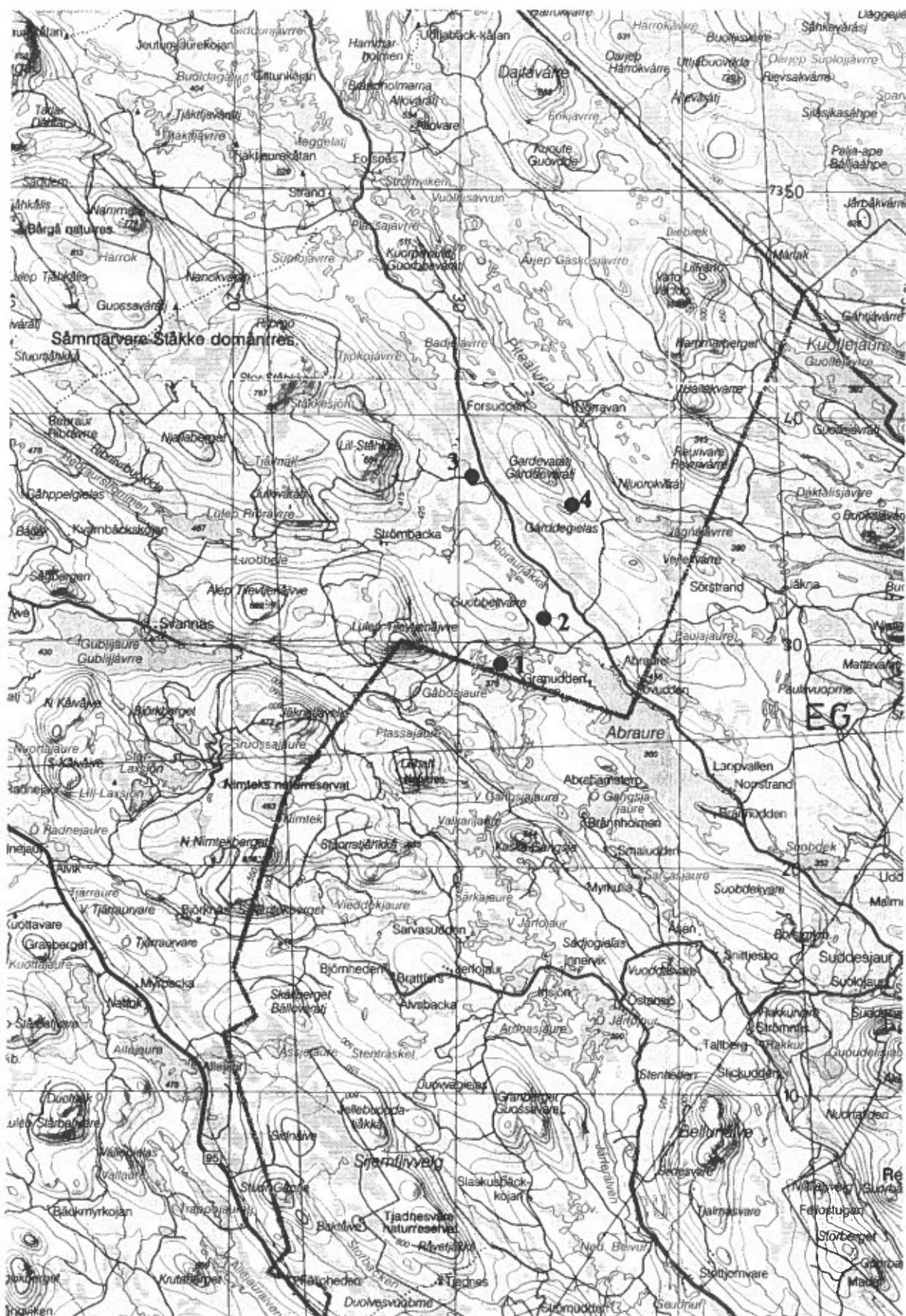
Sara Eriksson 29/9 1909.

E M Nilsson 19/10 1910 (Från Malmesjaur. Flyttade till Snierra).

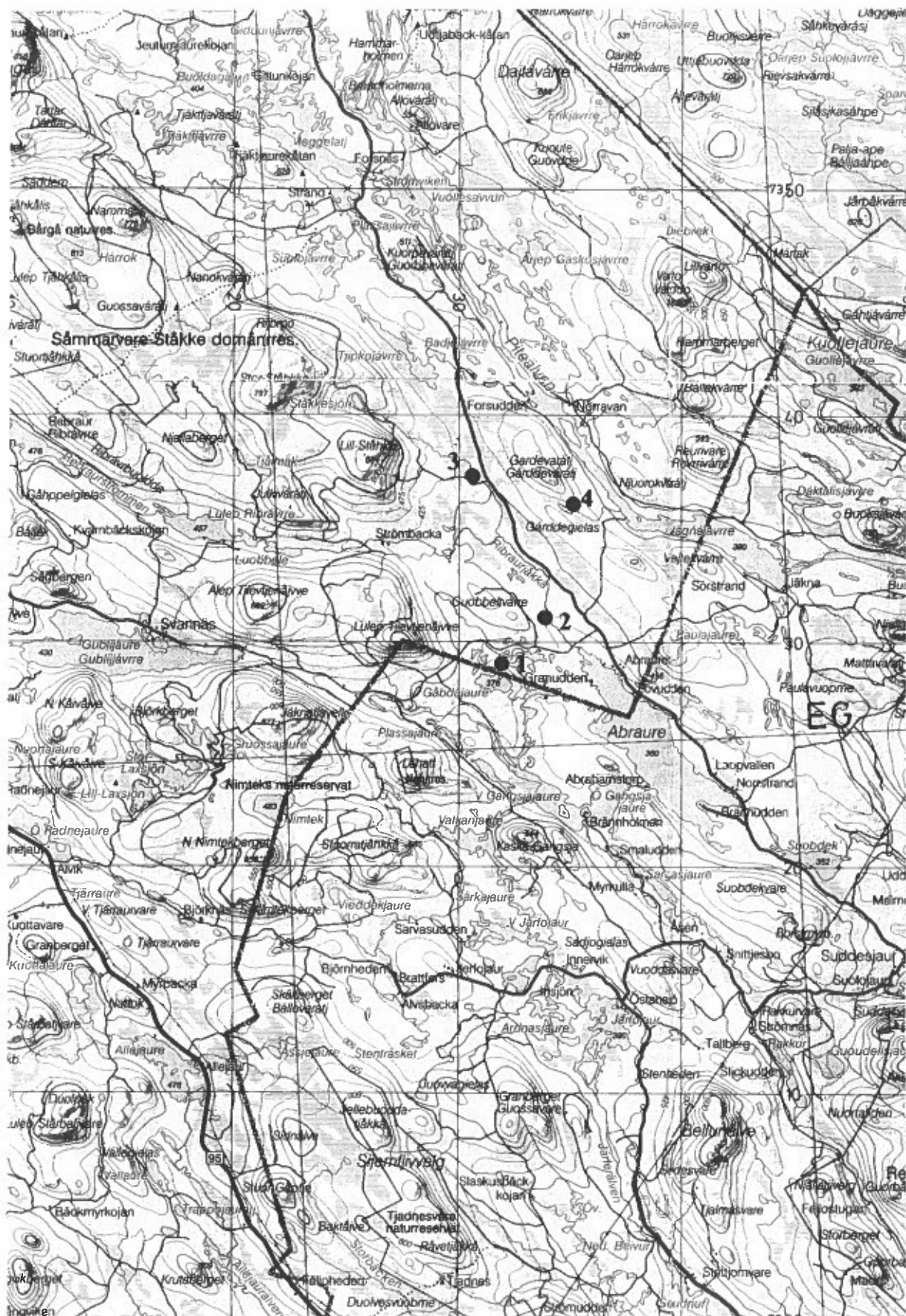
N P Andersson (Nils Petter Andersson).

L P Granström Granholm Arvidsjaur den 24 maj på jakt efter hjerf. (Han var svensk och kallades för järva - Per).

Äldsta årtalet i kåtan är 1899 och det yngsta 1927.

Svarta prickar markerar plats för: 1) Suolojaurekåtan, 2) åskåtan vid Rebraurälven, 3) åskåtan på Lamparheden, 4) åskåtan vid Gardejaure. Ur Röda kartan © Lantmätetriverket, Gävle 2001. Medgivande M 2001/6547.

Svarta prickar markerar plats för: 1) Suolojaurekåtan, 2) åskåtan vid Rebraurälven, 3) åskåtan på Lamparheden, 4) åskåtan vid Gardejaure. Ur Röda kartan © Lantmätetriverket, Gävle 2001. Medgivande M 2001/6547.

Silverbuseet

Rapporter över kulturhistoriska undersökningar

Distribution: Silverbuseet, Torget, S-930 90 Arjeplog, tel.
0961-61290.

1. Rapporter över kulturhistoriska undersökningar inom Arjeplog socken, 1988.
2. Rapporter över kulturhistoriska undersökningar inom Arjeplog socken, Lappland, 1989-1991.
3. Arkeologiska inventeringar och undersökningar av förhistoriska fyndlokaler och boplatser vid Hornavan och Kakel, Arjeplog socken, Lappland, 1983.
4. Rapport över arkeologisk förundersökning av gamla kyrk- och marknadsplatsen, Raä 471, Arvidsjaur socken, Lappland, 1992.
5. Rapporter över kulturhistoriska undersökningar vid Gubblijaure, Stora Mattaure samt Padjé-Måskejaure, Arjeplog socken, Lappland.
6. Arkeologisk undersökning av två härdar vid Margatjärnen, Arvidsjaur Socken, Lappland, 1992.
7. Rapport över slutundersökning inom gamla kyrk- och marknadsplatsen, Raä nr 471, Arvidsjaur socken, Norrbottens län, Lappland 1993.
8. Arkeologiska utgrävningar inom Arjeplog sn, Lappland, 1994.
9. Arkeologisk utredning vid Pajeb Muitunisjaure, Arjeplog sn, Lappland, 1995.
10. Rapport över kulturhistoriska inventeringar av strandområdet vid Rappen, Labbas samt Rappenströmmarna, Arjeplog sn, Lappland 1995.
11. Arkeologiska utgrävningar vid Ansvar, Överkalix socken, Norrbottens län, 1995. Arkeologisk delundersökning av Raä 393:1, stensättning med rödockra, Raä 393:2, boplatzlämning, samt Raä 977:3 boplatsvall.
12. Arkeologiska utgrävningar vid Ansvar, Överkalix socken, Norrbottens län, 1996. Arkeologisk slutundersökning och restaurering av Raä 393:1, stensättning med rödockra, samt fortsatt delundersökning av Raä 393:2, boplatzlämning.
13. Arkeologiska undersökningar inom Arjeplogs och Arvidsjaursocknar, Lappland, 1995-1996.
14. Rapport över fornminnesinventering och kulturhistoriska undersökningar vid Delliknäs, Arjeplogs sn, Lappland 1997.
15. Rapport över fornminnesinventering av väg 519, sträckan länsgränsen-Abborrträsk, Arvidsjaur socken, 1997.
16. Arkeologiska undersökningar inom Arjeplogs samhälle, Lappland, 1997.
17. Arkeologisk förundersökning vid vattendragen Rappen, Labbas, Arjeplogs sn, Lappland, 1997.
18. Arkeologiska undersökningar av en stensättning samt delundersökning av en boplatsvall och boplatstyr, Raä nr 315, Nedre Vojakkala, Nedertorneå sn, Norrbottens län, 1996-1997.
19. Boplatser och landhöjning. En förstudie till forskningsprojektet "Människan, elden och landskapet", 1997.
20. Rapport över arkeologisk förundersökning av hotade fornlämningar vid vattendragen Rappen, Labbas samt Rappenströmmarna, Arjeplogs kommun, Lappland, 1998.

ISSN 1101-2900